

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

ØSTJYSK HJEMSTAVN

68. ÅRGANG

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

2003

Årbogen er udgivet med tilskud fra:

Galten Kommune
Hadsten Kommune
Hinnerup Kommune
Ry Kommune
Sparekassen Hinnerup
Tømrermester Kragelund
Nordea-Danmark Fonden
B.G. Bank Risskov.

Sats, repro og tryk:
Ry Bogtrykkeri A/S, 8680 Ry

Omslagsbillede:

Den sidste erhvervsfisker på Mossø, Jørn Tøf Møller (1946-2002), ombord på sin kut-
ter, der var opkaldt efter hans mor Erna (Foto: Dieter Kopernus)

Billederne, der er benyttet til illustration af artiklerne, tilhører, hvis ikke an-
det er anført, de respektive forfattere.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag.

ISSN 0108-3570

Forord

Af redaktør Ken Richter

Jeg vil først og fremmest byde velkommen til nye læsere af Østjysk Hjemstavn. Men naturligvis håber jeg også, at bogens indhold igen i år lever op til forventningerne hos de trofaste læsere. Årbogen bliver

automatisk sendt til de snart 1000 medlemmer af Østjysk Hjemstavnsforening, men det er desuden muligt at købe eller bestille bogen i den lokale boghandel. Den er for øvrigt populær som gave.

Interessen for fortiden stiger og stiger. Det er garanteret et udslag af nutidens fart og tempo. Vi har brug for et pusterum for at få styr på, hvorfra vi kommer. Hvad og hvem var der før? Det spørgsmål giver artiklerne i Østjysk Hjemstavn en del af svaret på. Her kan du læse om emner i alle afskygninger. De er geografisk fordelt over det meste af Østjylland, som du kan se på oversigtskortet.

Men Østjysk Hjemstavn kom aldrig på

gaden uden de flittige skribenter, som skal have stor tak for deres indsats. Jeg håber, resultatet giver dem lyst til at skrive nye artikler, ligesom det i sagens natur vil være dejligt, hvis endnu flere vil indsende bidrag. Hellere for meget stof end for lidt, og ingen skal holde sig tilbage.

I år har der været rigeligt stof, og så er det klart, at artikler, der har været offentliggjort før andre steder, må vige for nyt materiale. Hold dig endelig ikke tilbage. Gode historier er altid velkomne senest 1. april 2004. Glem ikke at tænke i billeder eller anden illustration, som gør stoffet mere læsevenligt. Husk endelig at du skriver for os alle sammen og ikke kun for eksperter.

Jeg vil benytte lejligheden til at sige en stor tak for hjælpen til de øvrige medlemmer af redaktionen. Deres navne fremgår af oversigten over medlemmerne af bestyrelsen for Østjysk Hjemstavnsforening. De er altid klar, når redaktøren kalder. Tak for det.

Jeg vil ønske alle god læselyst på vej tilbage i fortiden. Nyd oplevelsen.

OVERSIGTSKORT:

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forord	3	Napoleons tapre soldat fra Trige <i>Af Henning Andersen</i>	63
Oversigtskort	4	Indre Missions høvding <i>Af Jørgen Toubro</i>	67
Indholdsfortegnelse	5	Det festlige liv i Hadsten <i>Af Herluf Nydam</i>	72
Bestyrelsen for Østjysk Hjemstavnsforening	6	Forårs hovedrengøring <i>Af Marie Fogh</i>	75
Forfatterbiografier	7	Fra hyrdedreng til kommis <i>Af Jens Christen Pedersen</i>	78
De fattiges hårde liv i 1800-tallet <i>Af Estrid Wilhelms</i>	9	Munke og adel i grænsestrid <i>Af Erik Bøjstrup</i>	88
Livet som erhvervsfisker ved Mossø <i>Af Anders Errboe</i>	15	Portrætmaleren Wilrich i Vivild <i>Af Merete Bergild og Jens Bergild</i>	97
Drenge blev til fastelavnssoldater <i>Af Niels Peter Boye-Nielsen</i>	36	Litteratur om Østjylland siden sidst <i>Af Lars Otto Kristensen</i>	105
Hver by havde sin egen sang <i>Af Niels Peter Boye-Nielsen</i>	43	Formandens beretning <i>Af Karen Margrethe Sørensen</i>	114
Lægen og museumsmanden fra Gylling <i>Af Bettina Buhl</i>	49	Vejen til arkiverne	119
Gunner blev kaldt Skovmaleren <i>Af Viggo Lovdal</i>	58		

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING
Bestyrelsen er valgt på generalforsamlingen d.
16. november 2002 og konstitueret på bestyrelsesmødet d. 21. november 2002

Karen Margrethe Sørensen (2002), formand, FU,
Repr. i Fællesudvalget for Aarhus Amt
Ormslevvej 432, 8260 Viby J
86 283371
e-mail: kms@byr.aarhus.dk

Niels P. Boye-Nielsen (2001), næstformand,
FU, Redaktionsudvalg
Søndergade 27, 8382 Hinnerup
86 987566

Jonna Abild Nielsen (2001)
Repr. i Fællesudvalget for Aarhus Amt
Rønbjergvej 6, 8240 Risskov
86 214532

Ove Kjær (2002), FU, Turudvalg
Hørgaardsvej 31 B, 8240 Risskov
86 179230. Mobil: 28149231
Fax 86 179230
e-mail: kok8888ok@get2net.dk

Herman Rasmussen (2002), kasserer, FU,
Redaktionsudvalg
Linåtoften 18, Linå, 8600 Silkeborg
86 948757
e-mail: herman.rasmussen@skolekom.dk

Jørn Kirkegaard (2001), turudvalg (Formand)
Søparken 5, Stilling, 8660 Skanderborg
86 572007
Mobil: 20453007
e-mail: jorn_kirkegaard@yahoo.com

Lars Otto Kristensen (2001)
Sekretær, Redaktionsudvalg
Marselis Boulevard 36, Vth., 8000 Aarhus C
86 138715 (Pr.)
86 89462022 (Statsbiblioteket)
e-mail: lok@statsbiblioteket.dk

Søren Chr. Sørensen (2001), turudvalg
Alling Gl. Skole, 8680 Ry
86 891976
e-mail: alling@pc.dk

Jens Jeppesen (2001), redaktionsudvalg
Skovmøllevej 43, 8270 Højbjerg
86 277159. Mobil: 40412193
e-mail: farkjj@moes.hum.aau.dk

Eigil Sennels (2002), turudvalg
Bilsbækvej 99, Ørting, 8300 Odder
Tlf.: 86 554162
e-mail: eigilsen@worldonline.dk

Jørgen Møller Bitsch (2002), turudvalg
Skovbyparken 11, Skovby, 8464 Galten
86 943936
e-mail: bitsch@os.dk

Hans Peter Hansen (2002), turudvalg
Møllebækvej 5, Fuglslev, 8400 Ebeltoft
86 336085
e-mail: annahp@mail.dk

Lars Holleufer (2002)
Aarhus Bymuseum Priv.: Dalgas Avenue 19
Carl Blochs Gade 28, 8000 Aarhus C
8000 Aarhus C, 86 133640 (Privat)
86 132862 (Bymuseet)

Herluf Nydam Jensen (2001), redaktionsudvalg
Nydamsgaard, Brundtvej 12, 8370 Hadsten
Tlf.: 86 981209. Fax: 70 243582
e-mail: hnj@dlr.dk

Tage Franck (2002), redaktionsudvalg,
turudvalg (prøved medlem)
Kukbakken 6, 8883 Gjern
Tlf.: 86875584
e-mail: franck@get2net.dk

Årbogsredaktør:

Ken Richter
Hejrevej 12, 8382 Hinnerup
Tlf.: 86 911384 Mobil: 40 251561
e-mail: ker@hinnerup.dk

Revisorer:

Poul Erik Andersen (2002)
Ejnar Pedersen (2001)

Forfatterbiografier

Estrid Wilhelms, født i Velle og død i 2003. Uddannet sygeplejerske i 1949 og ansat ved Psykiatrisk Hospital i Risskov 1952-82. Har arbejdet ihærdigt med slægtsforskning og var en af hovedkræfterne i et indtastningsprojekt for viselser og folketællinger i det østjyske.

Anders Theiss Errboe, født 1944 i København. Musiker. Medstifter af Mårslet Lokalhistoriske Forening. Stifter af Østjydsk Musikforsyning. Formand for Mossø Jollelaug. Har skrevet flere lokalhistoriske artikler samt bogen om De århusianske værtshuse. "Kik ind!".

Niels Peter Boye-Nielsen, født 1934 i Gl. Hinnerup. Uddannet ved landbrug og forsikring. Næstformand i Østjysk Hjemstavn og har skrevet adskillige bidrag til årbøgerne.

Bettina Buhl, født 1970 i Nyborg. Cand. mag. i historie og kommunikation fra Odense Universitet. Har i perioden 1990-97 arbejdet ved Odense Bys Museer. Siden 1997 ansat som museumsinspektør ved Odder Museum. Bosat i Odder siden 1997.

Viggo Lovdal, født 1935 i Them sogn. Pensioneret fra DSB. Har leveret artikler til såvel fag- som dagspresse. Medarbejder ved Jernbane Tidende.

Henning Andersen, født 1931 i Langkastrup. Uddannet fra Silkeborg Seminarium i 1958. Overlærer på Bakkegårdsskolen i Trige, hvor han var fra 1979, og frem til han gik på pension i 1991. Bor i Hinnerup.

Jørgen Toubro, født 1944 i Granaa. Journalist/lokalredaktør for Randers Amtsavis i Mariager Fjord-området i ca. 30 år. Har skrevet flere lokalhistoriske bøger og artikler.

Herluf Nydam Jensen, født 1942 i ?. Gårdejer og vurderingssagkyndig hos DLR Kredit. Medlem af Hadsten Byråd og bestyrelsen for Østjysk Hjemstavn.

Marie Fogh, født 1907 i Harlev og død i 1989. Var tjenestepige og husbestyrerinde indtil hun blev gift med Sigurd Fogh. Parret havde en gård i Koltskov og boede siden i Ormslev og Hørning.

Jens Christen Pedersen, født 1919 i Vendsyssel. Blev i slutningen af 1930'erne uddannet som kommis i Veng Brugsforening og har i en årrække været kommis i forskellige østjyske brugsforeninger. Kom i 1946 til FDB i Århus, hvor han var, indtil han gik på efterløn i 1979. Nu bosat i Svejstrup.

Erik Bøjstrup, født 1930 i Rosmus mellem Grenaa og Ebeltoft. Lærereksamen 1953. I perioden 1960-91 lærer og skolebibliotekar ved Mølleskolen i Grenaa. Har beskæftiget sig med slægtsforskning samt lokalhistorie for sognene Hyllested og Rosmus.

Merete Bergild, mag. art., kunsthistorie, født 1946, har skrevet artikler om malere og billedhuggere efter reformationen, bl.a. i Østjysk Hjemstavn 1987, 1989, 1990, 1993 samt Weilbach Kunstnerleksikon.

Jens Bergild, cand. phil., kunsthistorie, født 1946, har skrevet artikler om malere og billedhuggere efter reformationen, bl.a. i Østjysk Hjemstavn 1987, 1989, 1990, 1993 samt Weilbach Kunstnerleksikon.

Lars Otto Kristensen, født 1942 i Vendsyssel. Bibliotekar ved Statsbiblioteket fra 1965. Klummeskriver ved Århus Stiftstidende. Kender af herregårde og samler på militærmusik. Medlem af bestyrelsen for Østjysk Hjemstavn.

De fattiges hårde liv i 1800-tallet.

Af Estrid Wilhelms

Til alle tider har det været strengt at være samfundets fattige.

I 1700-tallet gik de fattige fra by til by. Enlige kvinder ofte med et barn, fordi de var udskudt af samfundet på grund af det "uægte" barn, - de hørte ikke mere til "det gode selskab". Manden derimod, som havde medskyld, nøjedes med, som kvinden også skulle, at stille til absolution for

hele menigheden i kirken og bekende deres synd. Kvinden blev stemplet, mens manden gik fri og endda kunne gifte sig til anden side. I kirkebøgerne står de skrevet som "absolverede", og hvis en kvinde, der i forvejen havde et barn, blev gift, blev hun i kirkebogen betegnet som "Fruentimmeret".

Gårdmændene i en landsby skiftedes til

Her på Vesterallé lå i næsten 100 år den anden fattiggård i Århus. (Foto udlånt af Århus Kommunes Biblioteker, Lokalhistorisk Samling).

Hvor fattiggården lå, er nu bygget det nye Århus Kunstmuseum, der åbner næste år. (Foto: Ken Richter)

at huse de vejfarende for natten, men så hastede de også med at køre dem udenfor sognets grænser næste dag. På den måde flyttede man problemerne fra sig! Man havde en fattigkasse, som fik dens indkomst, når en af sognets beboere havde forset sig, og der blev da givet bøder til fordel for denne kasse.

Op i 1800-tallet var der oprettet de såkaldte fattiggårde. Jeg husker fra min barndom, at en sådan eksisterede ude ved Bjarup mose mellem Dallerup og Mollerup. Den blev først afskaffet, da man i trediverne byggede et alderdomshjem i Sorring. Inden den tid var der ikke noget sted at anbringe gamle veltjente borgere, de blev i deres bolig, indtil de døde, de flest af en lungebetændelse.

Fattiggården lå udenfor byen

Århusianere af den ældre årgang kan hus-

ke navnet "Fattiggårdsbakken", som er identisk med det stykke af Vesterallé, som går nede fra åen og op til Frederiksgade. Det var her - overfor Domhuset -, at Fattiggården med sygeafdeling lå. Jeg er ikke klar over, hvornår den blev nedlagt, men den eksisterede i hvert fald i begyndelsen af 1950'erne for i mit første år som sygeplejerske på Psykiatrisk hospital i 1952, havde vi den daværende stodderkonge indlagt. Han var en smuk mand, som lignede en Jesus-skikkelse med skæg og langt hår, han blev efter kort tid hos os overflyttet til sygeafdelingen på Fattiggården på grund af

dårlig nyrefunktion.

Fattiggården blev opført i 1870, og bakken hed før den tid Jeronimusbakken. Man mener, at den blev opkaldt efter kapitlets ridefoged Hieronimus Gùlden, og det menes også, at han var far til borgmester Basballes hustru.⁽¹⁾

Fattiggården blev altså opført udenfor byen nær ved Brobjerg Port, som dengang sluttede Frederiksgade mod syd.

En fattiggård var jo ikke noget særlig attraktivt at have indenfor byporten, men ikke desto mindre, så lå den første fattiggård i byens midte, nemlig nede i Graven, og den blev taget i brug 1820.⁽²⁾

Dens formål var, at man skulle forsørge personer, som ikke selv kunne skaffe sig underhold, og de skulle sættes i arbejde - alt efter evner og kræfter - som erstatning for, hvad de kostede fattigvæsenet og dermed samfundet.

Først af alt skulle de selv vaske og rede sig samt rede deres seng, hvis de var i stand til det. De, som ønskede ophold i anstalten, måtte ansøge om det medbringende skudsmål og andre papirer, og skulle de indlægges på sygestuen, skulle der følge en attest med fra distriktslægen. Først når dokumenterne var undersøgt af kommissionsmedlemmerne, afgjorde man, om personen kunne optages. Vedkommende fik da et bevis, som han eller hun skulle gå til opsynsmanden med.

Opsynsmandens pligter

Veneriske (kønssygdomme) patienter og de som led af smitsomme sygdomme, indlagde man på byens eller amtets sygehuse. De syge, som ikke selv var i stand til at vaske og rede sig, blev betjent af gangkonen, og de raske beboere skulle være hende til hjælp med dette. Kamme, børster og håndklæder lagde institutionen til.

Beboerne i anstalten blev benævnt "lemmer", ligesom man i folketællinger fra den tid ser, at fattige, som er anbragt hos familier eller i huse beregnet til fattige bliver benævnt "fattiglem". Det var at føje spot til skade.

Her følger uddrag af reglementet af 3. Dec. 1851 for institutionen på Fattiggårdsbakken:

Opsynsmanden skulle, efter aftale med mesteren, sende et antal lemmer ud onsdag og lørdag til fejning af byens gader, torve og pladser samt rundt om domkirkegården, hvilket dengang var det nuværende Bispetorv. Han skulle være opmærksom på, at de ikke udeblev længere end fejningen varede. De måtte ikke gå rundt til husene og betle, hvis han kom under-

vejs med det, skulle de skyldige anmeldes hos forstanderen.

Opsynsmanden skulle også være opmærksom på, at lemmerne ikke indsmuglede brændevin samt at børnene, som var på institutionen, ingen forbindelse måtte have med de voksne lemmer, da de erved let kunne bringes i fordærv. Her var der dog en undtagelse, de *pålideligste* lemmer blev betroet at føre tilsyn med, at børnene passede deres pligter. Det var også opsynsmandens pligt at påse, at fattige, der blev optaget, kun blev der, så længe det var nødvendigt.

Lemmerne kunne ikke færdes frit udenfor institutionen, men på helligdage kunne han bevilge dem udgang forsynet med et udgangskort, men han måtte påse, at de om vinteren var tilbage før mørkets frembrud og om sommeren inden kl. 19.

Al indtagelse af spiritus i anstalten var streng forbudt, og hvis de kom påvirkede tilbage, ville de blive alvorligt straffede alt efter forseelsens størrelse. Mænd og kvinder holdtes strengt hver for sig, der skulle ikke være nogen fraternisering dem imellem. Reglementet var opslået i alle lokaler, og der blev sørget for, at alle fik, hvad de skulle have, og det havde de til gengæld at være tilfredse med - og *ikke* forlange mere.

Arbejds-, spise- og sovetider var fastlagte:

Om sommeren fra d. 21-3 til d. 21-9 stod man op kl. 6, man redte seng og vaskede sig til kl. 6.30, man gjorde rent, indtil der var morgenmad kl. 7. Derefter arbejdede man til kl. 12, så spiste man middag og hvilede til kl. 14, hvorefter man arbejdede til kl. 19. Derefter var der aftensmad, og man kunne derefter gå tur i

Fattigvæsnets Legatbolig var det officielle navn på den første fattiggård i Århus, som havde indgang under lampen i Graven 21. Bygningen blev revet ned i 1938, to år efter billedet er taget. (Foto udlånt af Århus Kommunes Biblioteker, Lokalhistorisk Samling.)

gården til kl. 22, som var sengetid. I vinterhalvåret fik man lov til at ligge til kl. 7, sengetid var så kl. 21.

Arbejdet kunne bl.a. bestå i skrubning af uld, ribning af fjer og altså gå til hånde i institutionen. Hvert af lemmerne var pligtig at adlyde mundtlige ordrer og vise ubetinget lydighed. Hvis nogen havde noget at klage over, måtte man henvende sig til kommissionen på de ugentlige møder.

Ingen uvedkommende kunne tillades adgang til anstalten, hvad man vel heller ikke kunne føle særlig lyst til. Afveksling

i dagliglivet her var der ikke meget af.

De sindssyge, som man ikke havde passende lokaler til i institutionen, måtte sættes i dårekisten ved Mølleporten, og det påhvilede stadig opsynsmanden at have tilsynet med dem. Her må tilføjes, at der også var dårekister ved Frue Kloster, og at de her var genstand for nysgerrige blikke, folk kunne se ned til dem.

Også efter et lems død, havde opsynsmanden pligter, idet han skulle sørge for, at dødsfaldet blev anmeldt til præst og skifteret, sørge for lægeattest, ligkiste og

grav, og han skulle lade vægteren sørge for, at den døde blev båret bort. Hvis noget glippede, var det ham, der blev stillet til ansvar. Han skulle påse at møddingen blev kørt ud hver uge, og at natmanden hver aften fjernede urenheder.

Det var også hans pligt at se til, at lokalerne, undtagen soveværelserne, skulle være opvarmede til 14 grader om vinteren, hvilket jo ikke lyder af særlig meget, men man skulle vel arbejde sig til varmen. Ild og lys skulle naturligvis omgås forsigtigt, og der var særlig udvalgte lemmer, som blev sat til at fyre i kakkelovnen, andre var ikke dette ansvarsfulde job betroet.

121 på kost

Opsynsmanden stod for indkøb og leverancer så *billigt* som muligt på fattigvæsenets regning. Det var ham, som havde nøglen til opbevaringen af viktualierne i kælderen, og det påhvilede ham at levere de daglige rationer til kokekonen.

Der blev tildelt hvert lem et halvt kilo brød daglig. Søndag fik hver en pot kødsuppe og et kvart kilo kød. Kosten bestod af kød, suppe, kartofler eller kål, gryn, urter og grønt efter behov.

Ved begyndelsen af 1823 var der nede i Graven 114 fattiglemmer, dertil kom værver Hansens familie på fem personer og Rambou og hans kone udenfor stiftelsen, men på kost. I alt var 121 personer på kost. Forplejningen gjaldt ellers kun de, som var optaget i anstalten, men kommissionen kunne dog give tilladelse til at udlevere mad til trængende i strenge vintre, nogle betalte lidt - andre intet og alt efter evne.

Opsynsmanden skulle også sørge for,

at de lemmer, som var ud over konfirmationsalderen, kom til alters om søndagen. Med hensyn til børnene skulle han vogte over deres gøren og laden og sørge for at lede dem ind på dydens og sædelighedens vej, holde øje med deres kundskaber og have opsigst med deres flid både i skolen som hjemme. Hvis der opstod problemer, skulle det meldes til forstanderen. Børnenes karakterliste skulle forelægges kommissionen. De små børn skulle han få bragt i asyl, af hvilke der var flere i byen.

De børn, der gik til konfirmationsforberedelse, skulle han i tide sørge for at skaffe arbejde eller i lære hos skikkelige folk, bestemmelsen skulle da forelægges kommissionen til godkendelse. Han skulle sørge for, at børnene kom i rent tøj til bestemte tider, og at de i det hele taget var soignerede, d. v. s. at han skulle føre tilsyn med de ansatte, som havde med dette arbejde at gøre.

For børnene i institutionen gjaldt det, at de kunne blive sat i pleje hos privatfolk til underhold og opdragelse. Nogle ansøgte fattigvæsenet om at tage et barn i pleje, fordi der fulgte en årlig sum med. På et tidspunkt 50 rigsdaler årligt og det var tilladt at sætte barnet i arbejde, og det var jo billig arbejdskraft.

Betingelserne var, at plejeforældrene skulle sørge for de daglige fornødenheder for barnet, sørge for vask og renlighed og at barnet passede sin skolegang samt afholde udgifter til dets konfirmation. Man skulle behandle barnet, som var det ens eget. Hvorvidt de sidste betingelse blev opfyldt, står nok hen i det uvisse.

Hver gang den årlige sum skulle falde, skulle plejeforældrene møde op med en attest fra sognepræsten eller en anden på-

lidelig mand på, at barnet blev forsvarligt behandlet.

Ud af dette kan man drage den slutning, at være fattig var noget meget nedværdigende nærmest som en straf, når man ser på de forhold, man bød dem på Fattiggården. At det heller ikke var en misundelsesværdig stilling at være opsynsmand, med alle de forpligtelser han havde, forstår man godt.

Man kunne vel ikke kalde det et fængsel, selvom det jo mindede en del om det,

idet de ikke havde deres frie vilje til at gå hvor, og hvornår de ville, og at de faktisk var på tvangsarbejde. Alt var lagt i faste rammer, som ikke kunne fraviges, det var et liv spækket med forbud og påbud.

Kilder:

1. Fattigvæsenet. Va 1.1862-70 (Erhvervsarkivet)
 2. Fattigvæsenet. Va 2. Forskelligt vedr. Arbejdsanstalten 1820-51
- Reglementer og love er ligeledes fra sidstnævnte pakke.

Livet som erhvervsfisker ved Mossø

Af Anders Errboe

Lærer Holmboe, der var lærer i Dørup i 1830'erne skrev i sin afhandling om Mossø blandt andet: ”I den store og skønne Mos-Sø tilhører Fiskeretten de tilstødende Grundejere til Midtstrøms, men den benyttes kun i nogen kraft af Døruerne, Emborgerne og Boes Byes Mænd”.

I Østjysk Hjemstavn 1947 er der en artikel af J.K. Andersen om fiskeriet i Mossø i gamle dage. Den slutter således: ”Nu om stunder drives fiskeriet af folk, som ikke giver sig af med andet, ja der er endda et par mænd som er tilflyttede langvejs fra, den ene er Vesterhavsfisker, den anden har tidligere fisket på Limfjorden, de har bosat sig ved Mossø og lever udelukkende af søen. Men sivskofabrikationen beskæftiger dog langt flere mennesker end Fiskeriet.”

I 2002, da Ferskvandsfiskeriforeningen fyldte 100 år, døde den sidste trawlfisker i Mossø Jørn Tøf Møller, og med ham forsvandt den sidste af de mange fiskere, der i det 20. århundrede levede ved og af Mossø. Så erhvervsfiskeriet er erstattet af bierhvervsfiskeriet

Fiskeriet fra Fuldbro

Fuldbro Mølle er beliggende ved Tåning Å, der løber fra Skanderborgsøerne ud i

Mossø. Den er anlagt af cisterciensermunkene fra Øm Kloster i Valdemar den Tredjes tid. I foråret 1898 købte jernstøber Søren Jørgensen møllen og byggede foruden den nuværende hovedbygning også en iskælder, der var isoleret med kork, så isen kunne holde til efter midsommer, broer, bådhus og meget mere. Alt er bygget i beton. Det siges, at Jørgensen overværede alle betonblandinger, da han ville være sikker på, at det skulle være uforgængeligt, så han ved en senere genfødsel kunne være sikker på at flytte ind i de samme huse. Han byggede også sindrige sluseværker med bassiner, der let kunne tørlægges og fyldes med vand. Søren Jørgensen drev også et betydeligt vodfiskeri med mange ansatte og ikke mindre end otte både, og han kunne eksportere ål til Tyskland for 60.000 kroner om året.

Jørgensen solgte imidlertid bedriften få år efter til møller Christian E. Jensen, der holdt sig mere til den traditionelle mølledrift, indtil vandstandssænkningen af Skanderborg sø i 1931 førte til nedlæggelse af vandmøllen. Familien nød den smukke natur, og møllersønnen kæntrede i 1926 ved udøvelse af ”den meget farlige sejlsport”. Han reddede dog livet, men møllersvenden druknede. Fiskeriet over-

Billedtekst: Ivar Johannes Errboe (1884 - 1968) som fiskeribetjent i 1910. Denne gerning gav ham anledning til at lære søerne og deres ejere så udmærket at kende. (Foto udlånt af Peter Richardt, Funder)

lod Chr. E Jensen senere til sin ven, Ivar Johannes Errboe.

Ivar var søn af læge Joseph Errboe i Ærøskøbing, der rådede sønnen til at beskæftige sig med noget sundt, efter han var blevet alvorligt syg under sit pharmaceutstudie. Sønnen lærte derfor dambrug i Holsten og drog derfra videre til Volletzer See i Mecklenburg for at lære sødrift. Han blev vist Danmarks første og eneste eksaminerede søfisker. Bestyrelsen i Ferskvandsfiskeriforeningen tager i 1908 kontakt med ham, og i 1910 vender Ivar Johannes Errboe hjem til Danmark og får

ansættelse som fiskerimester for foreningens forsøgsstation ved Tjele Langsø om sommeren og fiskeribetjent i Jylland om vinteren. I 1911 slår han sig ned i Lysbro, hvor Errboe køber et dambrug, og ved siden af driver han et meget omfattende vodfiskeri i snart sagt alle Danmarks søer. Han fortalte at en nats fiskeri af brasen, der blev sendt til Billingsgate Fiskeauktion i London, hvor der til hans held ikke var indkommet andre brasen, gav så mange penge, at han kunne bygge sit store hus i Lysbro.

Fisker Erik Nyholm (1911-1990), der senere blev fisker ved Tissø, og endnu senere en meget anerkendt maler og keramikker, hvis værker i dag kan ses på bl.a. Silkeborg Kunstmuseum, skriver i sine upublicerede erindringer næsten poetisk om vodfiskeriet fra Fuldbro i møller Jensens tid:

”Den eftersommer (1928) jeg kom i lære hos Errboe fiskede vi meget i den mørke Ravnsø ved Ry og fra Fuldbro Mølle, hvor vi læssede bådene med garn og grejer. Vi fiskede mest om natten, det gav større udbytte. Fiskene kunne ikke se så godt, sagde onkel Mads – og det kunne de andre heller ikke. Havde man lejet halvdelen af en sø, kunne territoriet godt udvides lidt i mørket.

Vi var altid fire mand, voddet blev lagt i to både, der sammen blev roet langt ud i søen. Posen blev kastet, bådene skiltes, og hver båd lagde sin vinge ud. Så roede vi mod land, mens tovet rullede af vinden. Når vi kom ind til sivene, ”stak” vi: fortøjede båden ved en pæl, der blev jaget langt ned i bunden. Så begyndte vi forsigtigt at dreje håndspillet, så rebet strammedes, og ude på dybet skred nu det

Ægteparret Løhmann under et kurophold i Tyskland 1936. Billedet var en foræring til kokkepigen på Fuldbro Karen Marie Madsen fra Tåning. Hun blev senere gift med Mossø-fiskeren Sigvald Møller. (Foto udlånt af Arne Dall, Hem)

3-400 alen lange vod langsomt over søbunden. Af og til flyttede vi bådene, så vi til sidst lå sammen, og så begyndte vi at hale op med hænderne. Pulsekøllen kom i gang. Nettet hobede sig op i de store fladbundede både. Så kom posen til syne. Var der fisk? Lykken vekslede. Vi sorterede, hvad der var, og noget måtte ud igen. Det meste kom i kasser eller blev liggende på bunden af bådene. Så roede vi atter ud i mørket og satte voddet til et nyt træk.

Når vi lagde garnet ud, lærte jeg at holde kurs efter en stjerne eller et højt punkt, der kunne skimtes på land. Natfulgene skreg, og engang imellem slog en fisk i overfladen med et højt plask, der gav ekko. Vi råbte dæmpede ordrer til hinanden, og jeg følte, at vi selv var noget af natten, vi var en del af naturen, vi tog og gav. Morgenen begyndte over trætoppene. Et træk til, så ville vi syne nattens udbytte og tage hjem.

Sommetider blev vi ude i flere dage. Ved Fuldbro Mølle sov vi i laden. Jeg tog ikke mine støvler af i to døgn, og fødderne svulmede op, så den ene støvle måtte skæres af.”

Errboe skal nu ikke glemmes ved søen. I Holsten havde han stiftet bekendtskab med sandarten, og han satte som den første yngel ud i Gudenå-systemet. Den første sandart i Mossø blev fanget af Eiler Olsen og foræret til tyttebærplukker og musiker Julius Nielsen fra Voerlagård, der var søn af fiskehandler Jens Nielsen samme sted. Ingen vidste, hvad det var for en sjælden fisk, og da musikeren solgte den til Fuldbro, blev den afregnet som en aborre.

Fiskeeksporten fra Mossø

I 1931 overtog grosserer og fiskeeksportør Peter Hermann Løhmann fra København Fuldbro Mølle. Han havde tidligere haft Esrum Mølle, hvor han havde haft gode kontrakter med fiskerne og en af Norges største fiskeeksportvirksomheder i Kristianssand. Han flyttede til Mossø af helbredsmæssige grunde og for at trappe sine aktiviteter ned, men han gik straks i gang, og mødte på søen fiskerne Ejler Olesen og Morten Jensen. De to

*Yderst til højre Løhmann i "arbejdstøjet". Der skulle hugges is til iskældereren og ishuggerdage-
ne afsluttedes altid med en fest. Som nr. to fra venstre ses Elvin Nielsen (1912 – 2002), der var
møllens åleopkøber, og som efter Løhmanns død i 1941 i mange år fortsatte som førstemand på
stedet. (Foto udlånt af Arne Dall)*

udtalte senere: "Løhmann reddede os alle sammen", idet han ville opkøbe alle de fisk, de fangede. Løhmann tænkte langsigtet og gjorde sit til at forbedre fiskernes kår. Han lejede fiskevand og hjalp også hedeopdyrkerne omkring søen ved at betale vandleje 30 år frem i tiden, kontant!

Løhmann var en charmerende mand, der vidste hvad han ville, og han holdt også de danske vandmøllers tradition om ålegilde ved lige. Peter Hermann Løhmann døde i 1941, og fru Løhmann tog hvert år på mandens dødsdag 1. juni til København for at dvæle ved hans gravsted. Denne dag kunne man genoptage fiskeriet efter sandarten, der fra 1931 blev fredet i maj måned, og så der var igen anledning til fest, og i fruens fravær

foregik festen i det enestående parkanlæg ved Fuldbro.

Alma Løhmann døde i april 1955, og forretningen blev solgt til Børge Lund, der solgte Utzon fiskegarn, som fiskerne skulle købe. Lund, der jo også overtog det fiskevand som Løhmann havde langtidslejet, ansatte en trættekær Kertemind-efisker. Det gode gamle patriarkalske forhold mellem Fuldbro Mølle og Mossøfiskerne ophørte, men fiskeeksportforretningen fortsatte dog nogenlunde som før, indtil møllens åleopkøber og førstemand Elvin Nielsen i 1960 tog andet arbejde. Lund døde pludselig i 1962, og under efterfølgende skiftende forpagtere døde fiskeeksporten helt væk.

I 1973 købte Thorkild Poulsen (født 1935 på Holms Vandmølle i Grejsdalen)

Løhmann fik afhentet fisk hver dag ved fiskelejerne ved søen, Først med båd men ret hurtigt efter med lastbil. Til venstre chauffør Johannes Larsen. Bag udstødningen fisker Chr. Nielsen og yderst til højre Norbert Olsen. Laden med det for søen så karakteristiske blåtag og i forgrunden båden Penta, der nu er overdraget Ferskvandsfiskerimuseet i Ry. (Foto udlånt af Leif Olesen, Vørladegård)

møllen, der da blev solgt fra hovedparcellen. Han var fysiker, men draget af tanken om frihed, frisk luft og lysten til at fiske. Opfordret af flere fiskere besluttede han sig til at genoptage den forgangne fiskeeksport. For også dengang var det kun halvanden procent, der gik til hjemmemarkedet. Imidlertid havde fiskerne Toftegård Møller og hans makker Sigvald Møller fundet andre udveje, idet de kørte fiskene til Skanderborg, hvor de blev omladet i tog og kørt til fiskeeksportfirmaet Pries og Co. i Glyngøre. Poulsen fik dog nådigst lov til at købe i weekenden, hvor der var lukket i Glyngøre, men en weekend, hvor fiskepriserne var lave, ønskede Poulsen ikke at købe. Så fik han åleskindet at smage på sin ryg

til Sigvald Møllers ord: ”Man ka’ faneme aldrig regne med en københavner”.

Fisker Jørgen Tøf Møller, der blev fisker på søen i 1975, kunne imidlertid godt se den store fordel ved eksport direkte fra søen .Tøf reddede Thorkild Poulsen fra et forlis ved Emborg Odde, men undlod jo ikke at give den iskolde mand en ordentlig overhaling for at have sejlet ud i den stride vestenvind, før han trak ham op. Thorkild Poulsen betalte prompte den på Mossø obligatoriske bjergeløn - en kasse øl og en flaske snaps. De to fik et fortrinligt samarbejde. Men Sigvalds part fra Tøf’s båd blev stadig sendt til Glyngøre.

Eksporten af ferskvandsfisk foregår stadig som et af de eneste steder i Dan-

Chresten Michael Eriksen og hustru Anna Møller. De blev gift i 1927. Anna (1901 – 86) kom som sine brødre Toftegård og Sigvald fra Lydum i Vestjylland, hvor deres sønderjyske far efter naver-tiden blev centralbestyrer. Som tjenestepige i Silkeborg traf hun sin mand i DSU i Silkeborg. Chr. Michael (1901 – 73) var ivrig fagforeningsmand, og i deres hjem i Boes kom tidens førende socialdemokrater som H. C. Hansen, Ernst Winterberg og Dupont. (Foto udlånt af Villy Eriksen, Hemmet)

mark fra Fuldbro Mølle. Siden 1998 forestået af Ole Videbæk, der opretholder eksporten med fisk fanget af bierhversfiskerne i Skanderborgsøerne og Mossø.

De første erhvervsfiskere på Mossø

Den kendte folketingsmand og redaktør på Demokraten, Holger Eriksen, kom fra egnen omkring Mossø. I sin erindringsbog "Socialdemokrat og rebel" nævner han farfaderen Erik Rasmussens begyndende fiskeri i søen.

Erik Rasmussen er født i 1826 i Dørup, hvor hans far var smed. Lige efter Treårskrigen 1848-50, hvor Erik Rasmussen havde tjent ved et korps af herre-

gårdsskytter, købte han 13 tønder land på Hem Odde. Inden krigen havde han været bysmed i Tønning, og som en del af sin løn havde han af bymændene fået lov til at være autoriseret krybskytte. Rasmussen byggede et hus på Odde, lidt længere ude end motorbanen lå. Det har stort set været umuligt at dyrke noget på den sandede og forblæste odde, og selv om han havde forladt "familiefaget", kaldtes han altid Erik Smed. I kirkebogen betegnes han som husmand, men fiskede på søen og i Gammelhembæk med et net der var så stormasket, at det ikke tog fisk under 10 kg.

Hans fire sønner blev hurtigt trætte af at tjene

bønder, og de blev derefter de første erhvervsfiskere på søen, der var fuld af fisk. Der var så mange aborrer, at de ikke kunne afsættes. De blev brugt til svinefoder, blot måtte man sørge for at give svinene anden føde en måned op til slagtningen, for at de ikke skulle smage af fisk.

Efter sønnernes fiskeristart i 1880'erne begyndte "Erik Smed" at gå med fisk. Det vil sige om morgenen, når fangsten kom ind, tog han en kasse på ryggen og gik fra gård til gård. En beskeden start for den senere så store eksport fra søen. Fiskeriet fra Hem Odde fik dog ende. Sønnen Søren døde ved en forfærdelig

Sven Fisker ved sit lille fiskeskur ved Vædebro. Han overfiskede ikke, for som han sagde: "Bare det giver til ugen, og vi har det godt". Kom man på besøg, kunne man smage hans nyttige opfindelse "støvlebeeren", et par øl der blev skyggefuldt opbevaret i hans fiskestøvler. (Foto udlånt af familien)

ulykke ved militæret, og de manglende afsætningsmuligheder fik brødrene Niels og Marius til at søge andre græsgange. Kun den ældste søn, Chresten, fortsatte fiskeriet, men fra den anden side af søen. "Erik Smed" blev boende på det øde sted indtil 1906, hvor han solgte Hem Odde for 3.000 kroner og flyttede på aftægt hos Holger Eriksens far i Østbirk

Chresten Eriksen, der blev født på Hem i 1857, flyttede først til Alken og inden århundredeskiftet til Boes. Han giftede sig i 1897 med sin langt yngre husholderske Johanne Kathrine. Chresten blev kort efter brylluppet alvorlig

syg, og Kathrine blev trøstet af den stedlige læge: "Hvor er det synd, at så ung en kone skulle blive enke så tidligt". Chresten overlevede dog sin kone, der døde i 1954, og han fiskede, til han blev meget gammel, hvorefter han passede sin have og sine bier. Chresten fik kontakt med fiskeopkøbere, så han kunne afsætte store mængder brasen

Chrestens sønner, Christian Michael og Magnus, fortsatte fiskeriet med den ældste som "skipper". Man kan se på afregningerne fra Fuldbro, at beløbene blev afregnet kontant til ham. 9. maj 1947 betalte Christian M. Eriksen 450 kroner i

vandleje til Fuldbro Mølle Det blev den sidste fiskesæson for ham, for derefter udvandrede han til Lydum, hvor han overtog telefoncentralen efter sine svigerforældre. Magnus (1900 – 1971) stoppede med fiskeriet, da broderen udvandrede, og ernærede sig siden som daglejer i Boes

Selvom Eriksen-familien forlod egnen, var erhvervsfiskeriet på nordsiden af søen ikke forbi. Laurs Peder Sørensen og hans bror fisker Søren J. Sørensen fiskede fra Emborg allerede fra omkring 1910 til slutningen af halvtredserne. De var især kendt som meget dygtige kolbefiskere (en fiskemåde som blev indført til Mossø af cistercienserne på Øm kloster) om vinteren og brugte det gamle udstyr bortset fra, at de gik fra de gamle hestehårslinier til de nye nylonsnore, som Ejler Olsen, der kom til Mossø fra Limfjorden, udviklede. Der er ikke så mange efterretninger om dem. De boede jo på ”den forkerte side” og blandede sig ikke så meget med de andre fiskere. Man skal huske, at amstgrænsen stadig går gennem Mossø, så de mærkelige mennesker fra ”den forkerte side” har man holdt sig fra . En del af deres fiskegrejer er nu på Ferskvandsmuseet i Ry.

En anden fisker fra nordsiden af søen, Niels Peter Jensen, blev aldrig kaldet andet end amtmanden, fordi han havde fået understøttelse, der dengang udbetaltes af amtet. Han fiskede i Mossø udfør Gertrudsminde mellem Boes og Alken. Ejeren, Johannes Rasmussen, forlangte i vandleje humant kun ål til sin kones fødselsdag 31. juli. I Løhmans kassebog, der findes på Egnarkivet i Skanderborg, står han i 1940 noteret for afregning:

”Niels Peter Jensen, Boes, 1 kg store ål 2 kr. og 2 kg små ål 1,80 kr.”. Fiskevandet blev efter ”amtmandens” tid udlejet for 1200 kr. om året.

Omkring Alken holdt den farverige Svend Fisker til. Han var født i 1913 og opvokset på Sølyst ved Vrold sø. Han var søn af møllersvend og mælkekusk Julius Nielsen og hustru Sophie Frost fra gården Mannesbjerg ved Mossø. Julius Nielsen ejede og navngav øen St. Helena, der dukkede op i søen ved vandstandssænkningen af Skanderborg Sø. Øen står på alle officielle kort. Men søens navn mangler på de fleste.

Svend Fisker begyndte tidligt at fiske og fik hyre hos en fisker på Helgenæs. Han flyttede tilbage til søerne. Først hos den navnkundige Henrik Løve ved Vitved Færgested i Stilling sø og siden som selvstændig i Mossø, hvor han blev kendt som en hård hund, der ikke var bange af sig. Svend boede med sin kone Ritza og børn i en jernbanevogn i Alken. Han fiskede på sommerfiskeriet altid alene, men var ofte med fiskekollega Toftegård ude, når der var brug for det. En gang på isfiskeri i tåge kom hans ledsager alvorligt til skade. Svend kom på land og fik alarmeret Falck, og gennem tågen fik vist redningsfolkene ud til den bevidstløse mand. Bagefter spurgte redderen, hvorfor Svend turde forlade den bevidstløse mand, der kunne være frosset ihjel. ”Nej”, svarede Svend, ” jeg hældte en halv flaske brændevin i ham, før jeg løb efter hjælp.”

Svend havde altid sagt, at søen ikke skulle tage ham, men 24. marts 1974, kom han efter dagens andet fiskeri ikke ind til aftalt tid. Ritza blev naturligvis

urolig og alarmerede de andre fiskere. De fandt ham ikke og først fire måneder senere, drev han i land lige ved sit landingssted. Man kunne se, at han kun havde én støvle på, og det tydede på, at han var trådt igennem bunden af båden og havde siddet fast. Båden blev først hævet fra 20 meters dybde af hans ven og kollega Toftegård halvandet år efter. Efterretningerne siger, at båden var tætnet med cement og hønsetråd. Det kan nu afkræftes, thi båden ligger endnu mosbe-groet ved den øde skov, hvor den blev trukket op. Den var tætnet med asfalt og klude.

Havfiskerne kom udefra

Blandt de første fiskere, der kom udefra, var Ejler Olesen, der i 1926 sendte sit grej med jernbanen til Alken Havnestation og selv tog cyklen fra Hvalpsund, hvorfra han fiskede, til Mossø. Hans barnebarn Leif Olesen, der i dag driver fiskeriet, fortæller: ”Han startede med at være medhjælper hos Niels Møller Nielsen (1882 – 1954), der af fag var murer, men søn af Niels Nielsen der i 1906 er registreret med fiskeri som erhverv. Fiskeriet med Møller Nielsen gav for lidt, så Ejler begyndte hurtigt for sig selv. Hans første

Fisker Ejler Olesen blev født 21. februar 1893 i Lihme. Døde i Voerladegård i 1970. (Foto udlånt af Leif Olesen)

medhjælper var min bedstemor Marie, der roede båden, når der skulle sættes garn. Senere forsøgte han sig med sejl-båd, men det var ikke nemt at regulere farten, så han eksperimenterede med cykelfælge, hvorpå han bandt en sæk, som han sænkede ned i vandet. På den måde kunne han bremse farten af båden, når vandet løb gennem sækken. Han har også fortalt mig om, hvordan de fiskede på

Til venstre Røde Carl (Jensen), der var makker med Ejler i mange år, men efter et hjertetilfælde måtte han holde op. Det siges, at han "derefter tuskede lidt rundt." Denne "tusken" var, at han var fagforeningsformand og passede kontrolstedet i Vissing-Voerladegård. Helmuth Jensen var indvandret fisker fra Fyn og overtog Røde Carls plads i båden. (Foto udlånt af Leif Olesen)

isen med garn. Det foregik på den måde, at han lavede et hul i isen og stødte en lang lægte ind under isen og gjorde garnene fast i lægten. Lavede et nyt hul, der hvor lægten nåede til, og skubbede denne videre og så fremdeles. Når så garnene skulle røgtes, bandt man bare nye garn i enden på dem, der blev taget op, så var de nye garn sat med det samme. Han havde en håndtrukken kælk i overstørrelse, nogle issko med pigge, som kunne bindes på træskostøvlerne."

Den første med nylon snøre

"I et redskabshus med blændende hvide mure holder en kæmpeskikkelse til". Huset tilhørte Ejler Olesen og var en gammel lade i Dørup, som han for 1.000 kro-

ner fik flyttet og genrejst på sit erhvervede jordstykke ved søen. Den pompøse dør stammer fra Fuldbro Mølle og var en foræring fra Løhmann til Ejler. Fra det flot anlagte fiskerleje fiskede Ejler i en menneskealder.

Under krigen havde han frihedskæmperne til at bo i huset. Mens de nedkastede våben blev tørret i den store ovn hos bageren i Voerladegård, fandt han ud af, at faldskærmslinerne af nylon kunne bruges. Da snorene var temmelig korte, blev de kun brugt til at sætte kroge på - det der kaldes tjavs. Hermed indskrev Ejler Olsen sig i Mossøes historie som den første, der fiskede med nylon snøre.

Da Ejler kom til søen, betegnede han det stedlige fiskeri som molboagtigt.

Stinne (1928 -1994) og Nøberth Olesen ved " havnen". Bemærk den statelige dør i fiskerhuset. Løhmann havde foræret Fuldbros hoveddør til Stinnes far Ejler Olesen.

"Når de fanger en ål, fanger a ti" sagde han i et TV- interview med Christian Krüger i 1965. På dennes spørgsmål om hvad Ejler sagde til, at vinden nu frisker op, svarede han: "Det siger a' it' noget til. Det respekterer a bare". Han var en nøgtern mand, hvilket også fremgår af hans dagbog, hvorfra der her citeres enkelte optegnelser fra 1948:

22/3 stiv sydvestlig kuling. Fisket i Bundgarn 180 pund Sandart. 2 snese Brasen.

23/3 Orkan

27/4 Sandarten falder i pris til 1 kr. pr kg.. Kuling fra sydvest. Var i Skanderborg

22/6 Var ude med trawl fra 4 - 9. Eftermiddag 4 snese ål. Regn

23/6 Trawlede 3 træk, 3 snese ål. Leveret 63 pund til Gantrup Husmoderforening 250 kr. Satte det store Bundgarn ud, ingen fisk.

29/8 Nogenlunde med ål i ruserne. Sydvestlige vinde. Skiftede det lille garn i Dybet. Kølhale Penta. Fik sanitet indlagt.

Således beskrives dagene, men hvad han ikke nævner er alle søfiskernes kamp om vand. Faber fra Ry Nørskov havde fiskevandet i den vestlige del af søen, da han jo var interesseret i, at så mange ål som muligt kom til åleristen ved Ry Mølle. I 1927 drejede det sig om 8854 kg. Det var mere end det dobbelte af, hvad der blev fanget i resten af Mossø. Ejler forhandlede med skovridder Tøn-

"Kongen af Mossø" alias Toftegaard Møller (1914 – 1994) flår skindet af en ål.

ning om lejen af vandet, og de blev enige om meterprisen, men desværre for fiskeren udregnede Tønning lejen horisontalt, mens Ejler tog det for givet, at det var vertikalt. (vestenden af Mossø er kun få meter dyb). Ejler var imidlertid heldig at få testamenteret en sandlod, som gik ned til søen, og det gav naturligvis mere fiskevand. Der var dog nogle omkostninger, som han ikke havde råd til at udrede, så turen gik til Løhmans, der ordnede det

således, at Ejler lånte de nødvendige penge, og at han kunne afdrage på afregningen af fisk. Løhmans lempelige ordning gik ud på at afdrage lånet ved ulige ørebeløb. Dvs. at for en afregning på 10 kr. og 37 øre var de 2 øre afdrag. Det var naturligvis også af interesse for Fuldbro, at der blev mere fiskevand.

Ejlers svigersøn, Noeberth Olesen (1926-1995), kom ind i firmaet i 1960. Det var dog ikke brændende lyst, der fik ham ind i fiskeriet. Han var en stille og beskedne mand, udlært maler og arbejdede som sådan i Skanderborg, men han kunne ikke tåle de dengang nye plasticfarver og begyndte derfor at fiske.

Noeberth udtaler i et interview i Familiejournalen 1980: "Den første uge som fisker tjente jeg

2,27. Og det var heller ikke i 60'erne meget, men så begyndte det at gå den rigtige vej, og i de næste 20 år levede jeg af at fiske i Mossø. De sidste år har jeg ikke rigtigt kunnet leve af fiskeriet, fordi mange af lodsejerne selv fisker, og så bliver der ikke nok tilbage til dem, der skal leve af det." Som makker havde han Christian Nielsen, "Hurtig-Carl", der også havde fisket med Ejler. Chr. Nielsen var oprindeligt murerarbejdsmand, men

han havde i modsætning til Noeberth valgt erhvervet på grund af ”det frie liv i den fri natur”. Men de sidste mange år var det Noeberths kone Stinne, der var med til at drive fiskeriet både på søen og i land. I dag driver deres søn Leif Olesen familieforetagendet videre som bibe-skæftigelse, og han sælger som bedstefaderen stadig fangsten til Fuldbro Mølle.

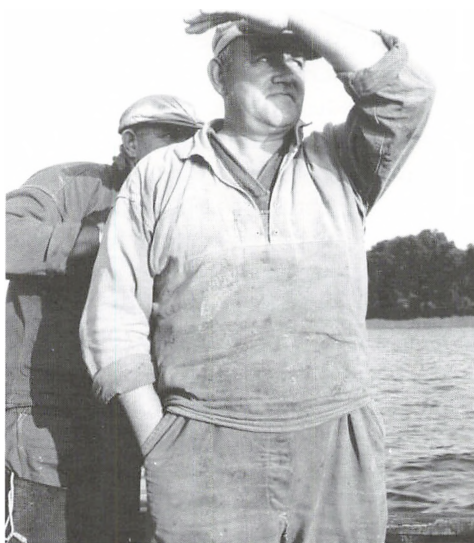
I 1925 - lidt før Ejler Olsen - kom en anden indvandrer til søen. Det var Morten fra ”æ’ klit”. Han var høj og rundet af en slægt, hvis mænd i decinier havde drevet havfiskeri på Vestkysten. Han var født på Holmsland Klit og fik landingssted lidt vest for Ejlers plads, hvor den nuværende spejderplads er. Morten Jensen udtalte engang under krigen ”Jeg har fisket her i 18 år og hele tiden længtes mod æ hav, men konen er fra Mossø. Men jeg blev ked af det evige smadder med Gødelsens tilsanding”. Selvom han var i eksil, blev han nu ved ”det bette vandhul” til sine dages ende i 1975. Morten led af sygdommen Sct. Veitsdans (en slags rystesygge), men mirakuløst kunne han, når han havde fået spiritus, undtagelsesvis gå og cykle lige, og nok så mærkeligt kunne Morten som den eneste cykle i sandet lige ud til båden. Hvis han havde fået noget at drikke, sagde han: ”A’ kom dælmfo uskyldig i et”.

Morten var heldigt selv blevet reddet, men i januar 1957 deltog han selv i en redningsdåd. Han observerede en båd i nød. Det var gået galt for Emil Petersen og Jens Daugård, netop som de havde fået det tiende garn op. Tre store søer slog ind over båden, der bordfyldtes og sank med Emil. Jens Daugård fik fat i et hyttefad, de havde haft på slæb. Men han fik

benene viklet i garnene og mistede bevidstheden. Morten Jensen fik ham fri, og gav ham kunstigt åndedræt. Emil Petersen kunne han ikke se i den oprørte sø. Jens Daugård overlevede. Morten fandt ni måneder senere liget af sin sted søn Emil drivende i overfladen.

Blandt de øvrige fiskere omkring Dørup var Axel ”Sjællænder” Hansen, der livet igennem bevarede sin fødeøes sprog, og han blev da også, skønt han døde i Vrold, begravet på Sjælland. Han var berygget som skipper, idet han fordrede fuldstændig præcision. Under en fest på møllen, hvor Axel blev han budt op af fru Løhmann, viste han sin dannelse ved at svare ”Nej tak, de principper bruger jeg ikke”. Han flyttede ned til Skanderborg Sø og fiskede derfra, til han døde i en høj alder.

En anden fisker fra Voerladegård var Peter Møller, der var søn af førnævnte Niels Møller. Peter Møller var Toftegårds ærkeuven, men åbenbart godt gift. For om Kirstine Møller læses i et udateret udklip: ”Fru Møller hjælper med Bundgarnets røgtning. Hun lider ikke af angst for Pletter. Hun læsser med et håndelag, der er et Karlfolk værdigt. Denne dame afslører en virtuos kunnen i at slå dobbelt halsstik. Et dejligt liv i slid og slæb”. Peter Møller døde i 1942, 30 år gammel, af tarmslyng og nåede ikke at flytte ind i det nybyggede hus. Det var fynboen Helmut, der så flyttede ind hos ”den glade enke”. Efter at Noeberth i 1960 havde overtaget Helmut’s plads hos Ejler Olsen, fiskede Helmut en tid med Morten Jensens søn Magnus, men han tog med ”den glade enke” tilbage til Fyn, da Børge Lund kom til Fuldbro. Helmut vejrede

Fisker Sigvald Manfred Møller (1914 – 94) skygger for en gangs skyld for skipper Toftegård. (Foto Dieter Kopernus)

hurtigt, at Lund ikke mindede det mindste om Løhmann.

”Kongen af Mossø”

Hans Jørn Møller købte navnet Toftegård, efter den gård han havde tjent på. Han kom i sin soldatertid ofte på besøg hos sin søster Anna Møller, der var gift med fisker Christian Michael Eriksen i Boes.

Toftegård, der kom fra Lydum, blev med egne ord ”hængende” og fiskede lidt med kroge. Han var betaget af den omegn, som han fandt smukkere end noget andet sted og slog sig i 1933 ned ved søen. Efter at have boet til leje forskellige steder købte han i 1938 40 tønner land med tilhørende vand for 2.000 kroner.

Toftegård startede som Ejler Olsen med en sejlbad, hvor han sagtnede farten med en sæk, men han gik hurtigt over til

motorbåden. Men til vinterfiskeriet indførte han noget nyt. Toftegård trak i sele-tøjet der skulle trække slæden og iført snabelskøjter. Der er ingen tvivl om, at han er den hurtigste skøjteløber, der nogensinde har været på søen.

Med sin store næse kunne Toftegård lugte, hvor fiskene var, men han var ikke ligefrem fleksibel, så hans skiftende makere skulle vare sig, thi når Toftegård kløede sig i håret, var de klar over, at de havde fejlet. Mere end en gang har en af dem måttet spæne, så snart de var kommet i land. I 1952 fik han så en makker, der holdt hans fisketid ud nemlig Sigvald Møller.

Sigvald var Toftegårds bror, og han havde fisket fra Esbjerg siden sin tidligste ungdom og var under krigen kommet til England, hvor han fiskede i Det irske Hav. Men efter tyskerne havde beskudd ham, bevarede han et livslangt had til dem.

I 1952 fiskede Sigvald ved Gøteborg, og på søsterskibet havde hans søstersøn Knud Eriksen fra Boes fået hyre. De havde hilst på hinanden om aftenen, men næste morgen var søsterskibet sunket med mand og mus. Derefter gik Sigvald i land og flyttede til Dørup, hvor han faldt til. Så venlig var Sigvald, at ingen gæst gik tørstig fra hans bord. Han fortæller til natur-skribenten Muus P.: ”Det er let at fiske her, og vi kan altid komme i land, hvis det passer os, men driftsudgifterne til ferskvand er ikke mindre end til saltvand. Det tiltaler mig mere at kunne fiske hele året end at ligge stille visse tider.”

Samme Muus P. skildrer også sit første møde med brødrene ved landingsstedet: ”Der høres en stemme: Æ vind er po’. Der

er ingen tvivl. Der står en vestjyde bag de ord – to, endda. De dukker op skulderbrede og svære i fodtrinet. Det sidste høres grundigt, da de går over landings-slidsken. De siger ingenting.” Men Muus P. kommer med på fisketuren, ”Aldrig har min gamle lystfiskerkasket modtaget mere væde end på denne tur. Mossø kan virkelig rulle sig ud, og hun kan opvise i al fald tre meter mellem bølgetoppene. Derefter passerer vi de to første bundgarn under sejladsen, da båden ville have rykket både pæle og flået bundgarn under røgtningen. Så er der mere

smult vande ved tredje bundgarn. Det vælter ind over rælingen med store brasen. Der en fire kilos gedde og snesevis af sølvblå sandart. Geder er som rotter, siger Toftegård. De tager alt, og i velsmag når de ikke sandarten til rygfinnen.”

Under et af fiskernes ålegilder på Hotel Dakbjerg, der i 1948 blev solgt til Viby kommune, kom politiet i tanke om, at fiskerne, når de var tørstige, ikke drak vand, selvom det var et afholdshotel. Ved stormen på hotellet undslap Toftegård på cykel, mens Ejler sad uhjælpelig fast i et vindue. Under flugten kørte Toftegård så hurtigt, at han kørte en ko ned. Det stod at

Dagens fangst fremvises for hans trofaste hund ”Anja”. Blandt Toftegårds fangster vil det blive stående, at han i 1955 fiskede en oltidsbåd op fra søen, den kom på museum, hvor den nu kan ses. Hans pram ligger nu i havnen i Den gamle by i Århus.

læse i Demokraten, men da avisen derudover usandt skrev, at serveringsdamerne var halvt afklædte, opsagde han sit abonnement og meldte sig ud af socialdemokratiet og ville aldrig siden bare høre om socialdemokrater.

Man skulle ikke sige Toftegård imod. Kun hans kone Erna Madsen, der havde været kokkepige på Hem Odde, kunne standse ham. Hun, der ellers ikke var meget talende, kunne med et ord med blikket hævet fra strikketøjet stoppe ham; ”TOFTEGÅRD”. Så blev han stille som en mus.

Men ingen har betvivlet, at han var

Den fuldbefarne sømand og politiker Holger Viveke som fuldt accepteret Mossøfisker

”Kongen af Mossø”. Hans ord var lov. Den flinke og hjælpsomme købmand i Tåning, Jens Arne Nielsen, skulle hver lørdag levere en kasse Tuborg til Toftegård. Men under ølstrejken var det umuligt. Jens Arne viste stor opfindsomhed og fik af snørklede veje fremskaffet en kasse Neptun. Men Toftegård handlede der aldrig mere. Endsige talte til Jens Arne.

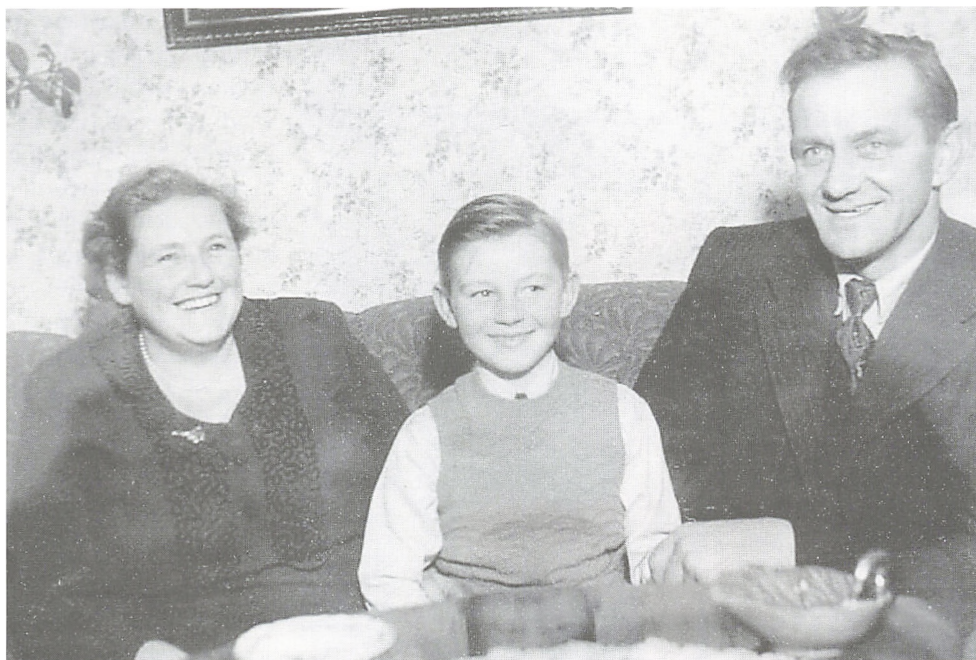
I 1975 holdt han op med at fiske for i stedet at pleje sin syge kone, der døde i 1979. Men han fortsatte med at ordne garn og forsøge at holde sønnen Jørn ”i ørerne” indtil han døde i 1990.

De brave jyder

En københavnsk journalist skrev i fyrrerne om fiskerne. ”Man bliver misundelig på disse brave jydere sorgløse og ubekymrede tilværelse.” Men mere end en gang har der været trange tider, når fiskeriet ikke gik godt. Om vinteren kunne de lave sivsko, og om sommeren kunne de tage et ekstrajob. Ejler Olesen var nogle gange dørmand på Hotel Hem Odde, Svend Fisker kunne tjære tag. Når han tjærede Skanderborgs til dato højeste hus var det en veritabel folkeforlystelse at se på hans virtuose adfærd på taget. Og det var uden sikkerhedsforanstaltninger, for Svend var ikke bange for noget. Marius Eriksen tog ud som daglejer, men ”kongen af Mossø”, Toftegård, fandt den snedigste ekstra

næringsvej. Han lavede cykelstald på sin grund. Når cyklisterne kom i tusindvis til motor- og motorbådsløb på Hem Odde, havde han en aftale med landbetjenten om, at han dirigerede dem ind til Toftegård, der tog 10 øre pr. cykel i parkeringsafgift.

De ”brave” fiskerkoner fiskede som Ejlers kone Marie, der var ”en ferm lille kylling til at fiske”, og det samme var hendes datter Stinne. Toftegårds Erna og Sigvalds kone Karen Margrethe, der var kokkepige på Fuldbro Mølle, klarede kroge hver dag, og Svend Fiskers kone Ritza

Et sjældent ophold i stadsstuen i 1950 med den vandkæmmede Jørn Møller, mellem Erna og Toftegård, der også er i en uvant rolle i jakkesættet. (Foto udlånt af Lizzie Møller)

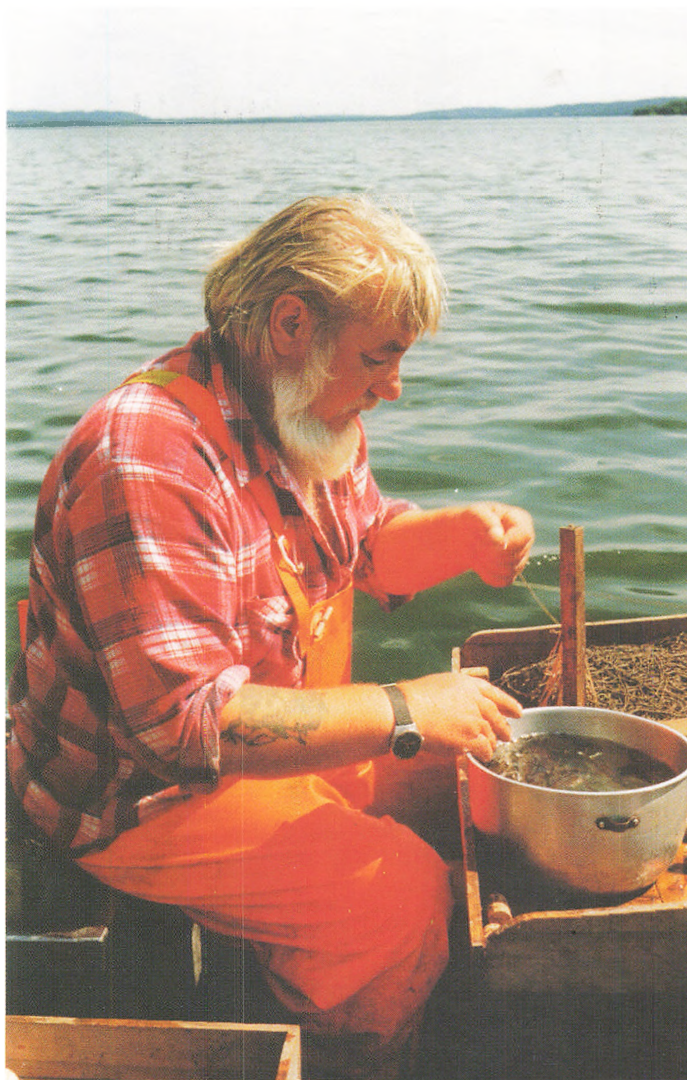
satte kroge, piskede nettene rene og forsynede samtidig det halve Alken med blomster fra den lille have ved jernbanevognen. Det har ikke været dårligt at leve med søen, og som en gammel fisker sagde: "Bare man har godt med knudegele i sulekælderens, siv nok til sivsko og brænd nok til ovnen, så har man ro i sindet".

En fremmed fugl

I 1949 købte Holger Viveke en grund ved Alken og ombyggede en gammel tyskerbarak fra Ry flyveplads. I 1973, da han stoppede i Folketinget, flyttede han fast hertil og blev naturligvis modtaget med en del skepsis, da han begyndte at leve som fisker. Men da Holger har været en dygtig forhandler, fik han, efter at have

budt Toftegård og Sigvald samt Ejler og Noeberth på tilpas våde frokoster lov til at sætte kroge på deres vand. Han havde et afholdsflag, og når det blev hejst, vidste fiskerne, at Holger ville byde på en snak og en dram. Med sin humoristiske sans og viden fra sit omfattende virke, kunne han gøre sig nyttig i Alkens lille bysamfund. Han holdt også gravøllet, da Sigvald kom ulykkeligt af dage. Som medlem af overfredningsnævnet fik han udvirket den store fredning af Mossø i 1971, og som der står på mindstenen ved Mossøs østlige bred "Aktiv i modstandskampen, medstifter af SF og initiativtager til fredningen af Mossø".

Holger Viveke skriver i sin erindringsbog "Bagbord om": "Kun naturens rytme

Tøf i det daglige arbejde med at sætte agn (smelt og hork) på kroge. Han satte som regel mellem 2 og 3.000 ud. (Foto Dieter Koppert)

bestemmer min dagligdag. Jeg sidder med min kaffe og smøg og hilser den gryende dag, for så at ro ud på vandet for at hive mine kroge eller garn. Vejrliget gør ikke den store forskel, enhver naturstemning

skaber sin atmosfære. Her har jeg noget af Danmarks bedste fiskevand. Kun vinteren og kulden driver mig nogle få måneder om året til hovedstaden”. At han blev mere end accepteret vidner følgende Mossø-mundheld om: ” Om foråret kommer vi ben – og Holger.”

Den sidste fisker

Jørn ”Tøf” Møller, der døde i 2002 kun 57 år gammel, var den sidste trawlfisker i Mossø. Han blev født i 1945 og adopteret straks efter fødslen. Det talte man ikke højt om på den tid, og først sent i livet fandt han ud af, at han biologisk stammede fra fiskere på Tunø. Jørn var ” fuld af kunster”, som adoptivfaderen Toftegård ikke altid beundrede. Da Jørn med sin salonriffel havde skudt til måls på garageporten, var det ikke helt godt, at kuglerne var gået gennem porten og havde ramt Toftegårds nyind-

købte bil. Jørn kom forgæves i lære og stak som 15-årig til søs fra Esbjerg. Skæbnen ville, at skibet fik maskinskade og måtte gå ind til Thyborøn, hvor han så fik hyre med en fiskerbåd og blev senere

fiskeskipper sammesteds. I Thyborøn blev han gift med fiskeskipperdatteren Lizzie, der i 1975 flyttede med sin mand til hans barndomsland.

Da han kom hjem, overtog Jørn Toftegårds båd, der imidlertid var udslidt og rådden, så Jørn Møller, der blev kaldt ”Tøf”, købte en kutter fra Thyborøn, som han efter sin gode moder døbte Erna. I begyndelsen havde han Sigvald som makker, men med det mere moderne grej kunne han fiske alene, og Sigvald måtte til sin store fortrydelse nøjes med at hjælpe i land. Tøf var klar over, at han var helt afhængig af lodsejerne, der på det tidspunkt kunne leje vand ud til lystfiskerforeninger til priser, som en erhvervsfisker ikke kunne betale. Til antydning af forholdene skal her fremlægges lejekontrakten med Boes Søgård 6/2 1994. Årlig leje kr. 24.000. Hver sommer leveres herudover 20 kg store ål. Ejeren forbeholder sig ret til lettere fiskeri med max. fire ruser, 15 net og 300 kroge. Aftalen omfatter ikke skaldyr.

Trods sagkundskabens udsagn var der mange lodsejere og lystfiskere, der chikanerede den sidste erhvervsfisker, selv om han fuldt lovligt drev trawlfiskeri ved de ferske vande. Det blev så meget, at Tøf i Ferskvandstidende april 1991 i en artikel ”Til fremme af forståelsen” måtte forsvare sit erhverv ved at gøre opmærksom på, at fiskeriet med bundsøgende redskaber var startet allerede i 1938, og han skriver: ”Hvis jeg skulle være mere effektiv end alle Mossøfiskerne tilsammen, så burde jeg en gang, når jeg dør, udstoppes og sendes på fiskerimuseet.”

Han slutter: ”Jeg er en besindig mand, der i øvrigt tit har mødt lystfiskere på sø-

en, hvor jeg er i min gode ret til at jage de pågældende af Pommern til. Jeg gør det ikke, selv om de fisker på det vand, som jeg betaler for. Hvorfor skulle jeg ødelægge deres fridag, selvom de kigger nedladende på en erhvervsfisker og ikke vil hilse”

Tøf var nu langt fra en bitter mand. Han sad ofte i fiskerhuset og fintænkte eller læste. Og han havde en fantastisk evne til minutiøst at kunne huske, alt hvad han havde læst, hvad enten det var Illustreret Videnskab, Østjysk Hjemstavn eller bøger om pol -ekspeditionerne. Samtidig kunne han karakterisere personer med en dræbende ironi, der alligevel altid havde en næstekærlig forsonende drejning. Der er ingen ende på beretningerne om hans påfund og utrolige tildragelser, men et enkelt minde står mur- og nagelfast: Hønseshuset. Som den lovlydige borger han var i et fredet område, ansøgte Tøf alle råd og instanser om tilladelse til at opføre et hønseshus. Det står der endnu, tegnet af Jørn Møller, med en indhegning, som selv de dygtigste høns ikke kan forcere og hans smukt lavede skilt over porten: EIER MACHT FREI. Hønsene har dog også altid løbet frit om på grunden, da porten aldrig har været lukket.

I 1994, da fiskeriet ikke var så godt, søgte han et job som kok. Det skal straks siges, at han mærkværdigvis ikke fik jobbet, men restauratøren har gemt ansøgningen, hvor J. Møller (i uddrag) fortæller om sine evner:

”Et andet eksempel på mine små tryllerier er min budding. Engang lavede jeg en rombudding, der havde form som en ugle. Øjnene på buddingsfuglen var jordbær, og næbet var lavet af en halv brunkage. Det

var noget jeg selv havde fundet på, og de folk, der var til stede, var stumme af overraskelse, enkelte var helt højtidelige. Min svage side er melboller. Selv om jeg skærer bolledejen i hundredvis af stykker, er det som om, de var lavet af kviksølv. Bollerne svømmer søgende rundt i vandet, til de alle sammen har fundet hinanden, hvorefter de forenes i en kæmpebolle, eller i bedste fald i to, der er halvt så store som kæmpebollen.. Det kan jeg godt se ikke er så heldigt, men måske kan vi sammen finde ud af et menukort, der gør melboller overflødige.....

NB. Jeg kan desværre ikke selv køre på handel og sådan noget, da jeg har mistet mit kørekort på grund af spritkørsel.”

Han var ikke noget dusin-menneske og efter begravelsen i Voerladegård Kirke, der var fyldt til bristepunktet, skrev nu afdøde fisker Preben Noer fra Thyborøn følgende mindeord:

” Møller kom som ung knægt til Thyborøn, hvor han ville være fisker. Han kastede sig ud i erhvervet med ildhu, og i løbet af få år havde han ved snilde og megen kunnen erhvervet sig sit eget fartøj.

Han forlod dog egnen igen efter at have afhændet sit skib, idet han skulle tilbage til hjemstavn for at overtage geschæften efter sin far. Denne var fisker på Mossø, og nu gik en drengedrøm i opfyldelse for Møller, som længtes hjem til den storlåede natur i det frodige Østjylland. Hvor godt dette fiskeri udviklede sig, tør jeg ikke gætte på, for som enhver dreven fiskeskipper overdrev han i hvert tilfælde aldrig. Man havde blot på fornemmelsen at det ikke var så ringe endda.

Men han vil aldrig blive glemt på Nordsøen, det tør jeg vist godt sværge på,

som en mand med en sjælden jysk lune, som aldrig lod sig fornægte.

Hvem anden end Møller kunne finde på, efter først totalt at have drevet sin skipper til vanvid og blive smidt i land, at møde op på skipperens bopæl selv samme eftermiddag og søge hyre. For han havde hørt, at skipperen manglede en mand. Naturligvis blev han genantaget”.

Jeg besøgte ham tit og ofte i det lille fiskerhus med den fantastiske udsigt. Atmosfæren i huset var ganske speciel og emmede af råhygge. Møller ved skrivebordet, der lignede et sandt galleri af papirer og fiskeritidender af enhver afskygning og kun nødtigt gav plads til telefonen, som syntes at forsvinde i et fint, tætmasket net af spindelvæv. Han var som vanligt i gang med en længere redegørelse i tågerne fra den uundværlige Cecil, som hvilede usikkert i det alt for mætte askebæger. Joh, det her var jysk hygge, så det battede,

Engang jeg kom derned, kunne jeg på afstand høre, at der var en vild diskussion i gang. Foruden Møller befandt to turister sig i huset - en tysker og en nordmand. Emnet var ”verdens bedste”, og ifølge Møller var danskerne bare bedst til alt. Vi havde speedwaykøreren Ole Olsen, håndboldpigerne og bokseren Brian Nielsen. Det fik til sidst tyskeren på sit noget gebroknede dansk til at spørge, om der da ikke var noget, tyskerne var verdens bedste til. ”Jo”, svarede Møller rapt, ”tausand kilometre zuryck - mit panser”. Det kunne lukke munden på tyskeren, mens nordmanden nær havde spyttet gebisset ud i begejstring.

Humoren var en ledetråd for denne herlige viking, og jeg forestiller mig, at han

nu sidder i Valhalla i gode venners lag ved det lille fiskerhus ved søen. Her vil han sidde og holde hof med sin sammen-svorne "hird."

Jørn Tøf Møller, der på sygehuset bevarede sin humor og joviale væremåde,

vidste, at han ikke kom til at fiske mere, så han bad sine venner om, at de ville få båden "Erna" på land. Samme dag det skete, døde han - den sidste erhvervsø-fisker.

Vinterhavn ved Toftegårds landingssted øst for Hem Odde. Forrest båden Gl. Skagen med sin 15 HK motor med trælejer, bagved Tøfs trawler Erna, og til højre "det lille fiskerhus med den fantastiske udsigt", bygget af Toftegård i 1938. (Foto: Dieter Kopernus)

Drenge blev til fastelavnssoldater

Af Niels Peter Boye-Nielsen

Efter at have boet 40 år i Sandby med en landsbys skikke og brug er der en bestemt folkelig begivenhed, vi især husker. Det foregik altid i februar måned, og det var, når fastelavnssoldaterne mødte frem.

På Sandbygaard var vore tre drenge rigeligt bekendt med storheden af at være

soldat og at bære uniform. Det, at jeg har været garder og sergent, var noget man fortalte lystigt om, både når vi var alene, og endnu mere når gamle venner kom på besøg. Alt skete i årene fra ca. 1965-1985.

De besøgende gamle gardere kunne være fire af vore Sandbynaboer, der alle havde været gardere, eller to af mine re-

En del af den frysende Haldumgarde på Sandbygaard i 1978. (Foto: Niels Peter Boye-Nielsen)

krutkammerater, Finn fra Foldbygaarden, eller Bruno Møller Gregersen fra Hadsten. Alle var de ret begejstrede i deres beretninger fra deres ungdoms fryd: Den Kongelige Livgarde.

Store bedrifter blev beskrevet, og "heltehistorier" oplyste vore stuer i sådanne hjemmemøder. Altså man skulle naturligvis være soldat og gøre sin pligt for konge og fædreland. Det hørte vore drenge meget om.

Men det skulle forberedes. Drengene skulle trænes og hærdes til dette store hverv som rigtig soldater. Derfor var det en rigtig stor begivenhed, der indtraf hvert år før fatselavn, når man begyndte at snakke om, hvem der i år var med i Haldum-garden.

Hvem mon der skulle være konge - kronprins - general - fanebærer - bajads og kasseimester? Det var jo også spændende at få gentaget historien om "uniformen" og den store fest oppe i Haldum forsamlingshus. Ballet. Hele aftenens forløb.

Alle sanser var spændte i børnefamilierne, når det så endelig blev fastelavns-søndag, og alle lyttede efter "soldaternes" komme. Sang og larm varslede, når de var kommet til Sandby et sted, men hvor?

Så meget mere pludseligt virkede det, når det helt uventet vrimlede med farvestrålende uniformerede drenge, der kom løbende ned gennem haven fra naboen Laurids Lassens ladeside. De havde skudt genvej, soldaterne. De kendte mølleledet i skellet fra vores haveside op mod Laurids Lassens gård.

Generalen førte an

Der var lange og ret små soldater. Sjuske-

de og pæne drenge i een stor vrimmel. Men der var også en stor pæn dreng med krone på og en med rød skråhue. De betød noget, for det var kongen og generalen.

Vi, familien på gården, stod så alle sammen på køkkentrappen ud mod gården og tog imod. Det var bedstemoder Alma, mor Kirsten og sønnerne Knud, Hans og Niels. Jeg holdt mig i baggrunden, men nød det festlige skue.

Generalen stillede sig så op foran os, gjorde front mod gårdspladsen og kommanderede: "Stil op - på række for fanden da. Det skal være nu!". Så stillede kongen op foran generalen, og alle de menige derefter ud til venstre for kongen. Fanebæreren med Dannebrog fulgte lige efter kongen, så kronprinsen og derefter alle de menige efter alder. Bagest i rækken stod bajadsen i sine pjalter og med en blikraslebøsse.

Kassemesteren gik bagved og holdt orden med sin lædertaske til penge over den ene skulder som en ekstra skrårem. "Så synger vi," dirigerede generalen, og med een røst sangræbte drengene af fulde hals i højt tempo:

*Nu fastelavn er kommet,
med lege og med fest.
Og vi en sang vil synge,
som vi nu kan det bedst.
Vi kommer for at bede
om vi en skærv må få.
Så vi kan holde gilde
for store og for små.*

Det var en stærk argumentation, og vi var jo forberedte. Der lå en 100-kr-seddel parat. Den skulle lægges i kasseimesterens

taske af den ældste af vore drenge, altså Knud i de første år, siden, da han kom med i geleddet, af Hans og så af Niels. Kassemesteren tog imod og fanebæreren viftede med flaget og råbte mange tak. Det var tegnet til at næste sang skulle synges.

*For skærven I har givet, I takken have skal.
På lørdag vil vi byde jer med til vores bal.
Nu vil vi hatten svinge med glade hurra-råb.
Og vi en sang vil synge for Haldums unge håb.*

Hurra - Hurra - Hurra !!!

Først nu kunne man få en lille snak og lidt skæmt med drengene, som vi kendte de fleste af, for de var jo fra Sandby, Haldum eller Haar.

Kirsten havde altid bagt fastelavnsbol-ler, så alle fik en god sød bolle. Bedstemor havde bolcher eller chokoladestykker, så det manglede heller ikke, og alt blev modtaget med øjensynlig glæde. Knægtene var naturligvis også sodavandstørstige. Det fik de også nedsvælget i en fart, man skulle jo videre.

Bajadsen skulle nu også have tid til at lave sine kunster og hoppede på eet ben med raslebøssen hen mod os. Han kunne nu få sin femkrone i blikbøssen som fest-supplement. Alt som sædvanlig. Det tog vel 10 minutter eller et kvarter i alt, så råbte generalen "Er vi så færdige, - for så siger vi farvel og tak". Nu lød så næste kommando, "højre om - march". Det var kejtet, og det var herligt at se på. Alle var fornøjede.

Vore tre små poders øjne strålede. Det var et stort show, der lige var passeret. Nu kunne man glæde sig til fastelavnsfesten i Haldum forsamlingshus.

Det næste spændende i hjemmesnakken var, hvem kongen ville tage til dronning. Det var alle pigerne i skolen jo også spændte på, selvom man vel altid havde en anelse om det.

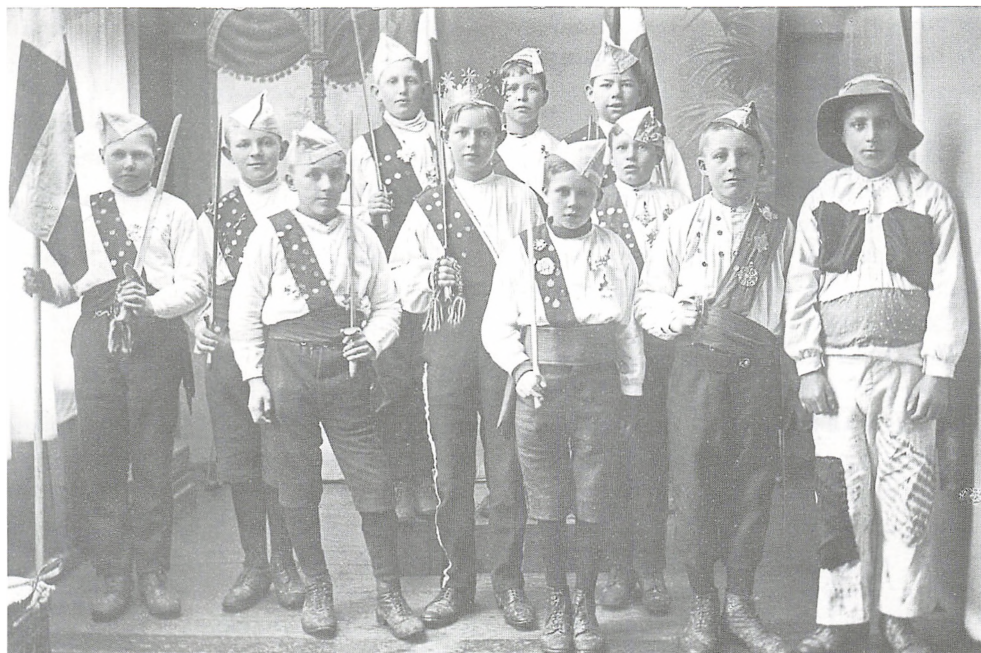
Pigejalousi begynder vist meget tidligt, men det at være den udkårne til fastelavnsfesten, det kunne give tuderer og snøften hos både de små og vragede pigebørn, men så sandelig også for deres mødre!

Efter tre dages sang og indsamling var der i 1980 godt 4.000 kroner i kassen, inklusive hvad bajadsen havde raslet ind. Folk gav gerne en skærv, der var afhængig af, hvor mange fra husstanden der ville møde op til ballet. Enlige eller gamle gav 10 - 20 kr. andre gav 50 kr. og ofefter. Firmaer eller store familier som os gav 100 kr. og var glade endda. Det var jo heller ikke alle de, der gav noget, der mødte op til festen, og så var det, de betalte, jo ren fortjeneste. Musikken skulle ikke mangle, og den kostede dengang ca. 1.000 kr. til festen fra kl. 19.00 til kl. 23.00.

Alle fik besøg

Der var faste indsamlingsruter, der skulle forsøges og besøges, for at man var sikre på at nå festbeløbet og være forvisset om, at alt gik som året før. Intet måtte mangle eller være anderledes.

Første marchdag mødtes soldaterne uden for Anthon Christensens gård i Haldum ved købmand Evald Holm og fru Anna på Jordemodervej ca. kl. 08.00 om morgenen. Her blev tøj og udrustning set efter, og så gik det afsted rundt i Haldum med start hos Inger og Anthon Christensen. Et rigtig godt startsted.

Dette er det ældste billede af Hinnerups fastelavnssoldater fra 1907.

Herfra gik turen videre i Haldum. Fra hus til gård og ejendom, hvor der dengang altid var een eller flere hjemme. Sandby og Haar var også med i første dags march. Anden dag gik det til Hinnerup by gade op og gade ned. Hinnerup var jo den største del af kirkesognet.

Tredje dag gik de nu hærdede fodsoldater ad Skanderborg Landevej og gæstede hvert et hjem op mod Over Hadsten og industrikvarteret der. Det gav penge i massevis. En enkelt gang var de gæve Haldumdrenge helt nede i Søndergade i Hadsten for at synge foran "min", altså Nye Danske Lloyd's forsikringsbutik. Da var vores Niels blevet konge for den stærke garde, og han var stolt af at vise sine soldater frem.

I godt vejr kunne det gå. Var der koldt

og stille ligeså, men blæste det, eller regnede det, så var det ikke nogen hyggetur. Endnu værre var sne eller snestorm. Så var det små og forfrosne drenge, der kæmpede med gråd og smerte i støvler med kolde tæer. Det var rigtig små mandfolk, for de fuldførte altid marchen - og de sang endda.

Alle tog godt imod drengene, vore små helte, men de måtte jo ikke komme ind i varmen. Det var der ikke tid til. Undervejs måtte generalen sørge for mandstugt og fodslag. Han så også efter, at alle kunne følge med. Men det var hårdt for de mindste drenge, fodtøjet var for dårligt til så lange marchture i et godt tempo. I regn og sne, - og underlagt større drenges bestemmelser.

Påklædningen var, som den havde væ-

ret tilbage fra århundredeskiftet eller fra 1910-15, da man begyndte denne fastelavnsmarch. De ældste billeder her fra egen er fra denne tid.

”De Haldum soldater” eller ”Haldumgarden” blev da rekruteret fra Haldum skole og sat i orden af lærer Steffensen. Man lod truppen fotografere, for de var så flotte, syntes Steffensen, der også indøvede sangene og opildnede begejstringen.

På hovedet havde drengene en spids skråhue i blå farve og med hvide striber eller kantbånd fra spidserne mod midten nedefter. Generalen havde en rød spids-hue. Over den varme underbeklædning skulle man bære en hvid skjorte. Mørke bukser, helst sorte, hørte også til. På højre skulder ned mod venstre lænd skulle der bæres et rødt skærf, altså et bredt rødt bånd, der også gik rundt om livet.

Kongen, generalen og kronprinsen havde guldbånd påsyet i zig-zag på skærf`et. På skuldrene var der flotte skulderstrop- per med eupaletter i guld og perleskin. Helst hvide vanter eller handsker var for- nemt, og det helt nødvendige sværd var sløjdtimernes vigtigste produkt i tiden før fastelavn. Medaljer bar man efter åremål og lyst.

Inden for skjorten havde man madpak- ken, og et lommeterklæde til næsebrug var også en nødvendighed. En lommekniv skulle enhver rask dreng også have i lom- men. Toilettepapir var nu også en god ting at have med til stort og småt.

Sulten meldte sig

Forældrene var ikke meget indblandet. Det var en slags seljustits og et indre magtspil i Haldum-Hinnerup skolens æld- ste klasser, der satte alt på rette plads.

Drengene aftalte indbyrdes og fordelte posterne.

Alligevel skulle kongen altid vælges fra et hjem, hvor der var så megen plads og magt, at man kunne bespise arméen den første marchdag med et godt solidt måltid mad. Altså kartofler og sovs, frika- deller eller medisterpølse. Helst med rød- beder til. Frugtgrød med mælk og sukker på derefter. Man blev nemlig sulten af den friske luft og den ekstra motion. Mange halvkræse knægte har for denne ene dag nydt at få et solidt foder kartofler. Er man sulten, så smager maden altid godt.

Ellers vankede der da småbidder her og der på ruten. Sodavand og slik. Boller og skærekage i gode mængder hørte også til, for sultne er man i denne voksenalder fra 7 til 13 år.

Ved 18-tiden kørte jeg gerne enten til Haldum, eller hvor drengene nu var nået til og hentede både vore og andre Sand- bydrengene med hjem til varme og bad. Da var de trætte og stille, men altid glade.

Fjenden lurede

Det var en lang dags arbejde, der var ud- ført. Rivalisering og småslagsmål indbyr- des tog også på kræfterne, især når man er træt i forvejen. Men værre var fjende- frygten. Tænk om de Vitten-Soldater kom nær og eventuelt røvede pengene eller fa- nen. Det var en årlig gru og rædsel. For det var nemlig sket, fortalte man til skræk og advarsel. Så skulle man betale for at få effekterne tilbage, og det var jo ydmygen- de og naturligvis pengetab af rang. Så dette måtte aldrig ske.

Disse slagsmål på sværd og mandsmod hidsede man sig så op til ved skrækindja-

Hinnerups fastelavnsg drenge ca. 1920. "Hinnerup. Raske drenge" stod der på estandarten, og naturligvis var Dannebrog i spidsen, når drengene marcherede gennem byen.

gende selvopblæste voldstrusler mod fjenden. F.eks.: "Hvis de kommer, så får de tæsk, lige til de græder alle sammen og pisser i bukserne".

Eller:

"Vi tager deres flag og knækker flagstangen. Og så vil vi have halvdelen af deres penge, for at de får flaget og deres ære med hjem til deres tykke mødre ovre i Vitten", eller "Vi (hjavve) jager dem på flugt, så der kun bliver en gul stribe af deres egen barnelort efter dem over plovmarkerne. Så alle kan se, hvorhen de flygtede, da de mødte os fra Haldum".

Ovennævnte blev ved truslerne og foregik aldrig i vores tid. Indsamlingen til drengenes egen fest for forældre og søskende, naboer og byens gamle var en rigtig flot landsbyskik. Festen, der rundede

det hele af, var der set hen til i lange tider.

Pigerne var også opsatte, for de var jo helt nødvendige i denne verden, der afspejlede de voksnes, men var arrangeret af den næste generations bærere. Før festen skulle kongen og generalen, ofte med fædrene ved sidelinien, arrangere festen hos forsamlingshusværten: Evald Holm og hans Anna. De sædvanlige kaffe- og kageindkøb tog Evald sig af.

Den helt nødvendige tønne til at "slå katten af tøndens" skulle købes ind og fyldes med appelsiner, æbler og flødekarommeller. Alt det med musikken skulle bestilles, og den rigtige musikmand hentes frem. Men var der penge nok? Skulle der spares noget væk, eller skulle appelsinmængden halveres. Skulle man bestille Tage Hvid og hans harmonika for tre-fire

hundrede kroner for en hel aften, eller var der penge nok til sodavand for alle og måske en lille fastelavnstønde til de små.

Der var mange og store spørgsmål, for pengesagerne skulle jo balancere. Festen skulle passes ind. Alt blev ordnet hvert eneste år, og alle glædede sig til næste års samme trængsler. Regnskabet for hvert år sluttedes helt af ved fastelavnsfesten, så var alt gjort op. Eventuelt overskud blev ligeligt fordelt til alle soldater.

Selve festen var altså lørdagen efter, at drengene havde marcheret vejene flade den foregående søndag og mandag + evt. tirsdag formiddag, hvis der var kommet for få penge i tasken. Denne lædertaske var altid lånt af De Grønne Bussers ejer: Vagn Nielsen i Skjød.

- Jow, den må I da gjern låne, men så vil jeg have et kys af prinsessen, sagde Vagn. Men det fik han nu aldrig. Han var en spøgeflugt, og alle børnene kendte ham.

Kongen valgte selv sin dronning

I hjemmene var der travlt og lidt nervøst før festen, for alle skulle jo have inviteret en dame, og flere af disse var allerede optaget. Derfor var pigerne adviserede før festen, men det var hemmeligt. Rigtig pige hemmeligt så næsten alle vidste besked om dit og dat.

Når alle så var tilstede, ca. klokken 19, gik kongen op på forhøjningen ved musikken og bød velkommen. Således, i sit fine nyvaskede uniformstøj, steg han igen

ned til generalen, der ligeledes stod klar med en fin lille papirsguldkrone for dronningen. Den tog kongen og gik så ud i flokken af fnisende piger og satte den på den udkårne dronnings hoved. Alle klappede. Så var det kronprinsens tur, så generalens og derefter een efter een hele den flotte hærs soldater, der hentede sig en dame i flokken.

Musikken spillede festligt op, og man marcherede rundt i salen et par gange hånd i hånd. Evald startede dansen, der vel varede en times tid, og herefter blev katten slået af tøndnen og kattekongen fejret med sodavand og højt hurra. Appelsiner og æbler blev fordelt, og forældre hjalp til så godt det var, og som de nu fik lov til.

Nu gik festen rigtig igang, og forældrene kunne drikke deres kaffe eller øl i skænkestuen. Herfra kunne man nyde de flotte dreungeuniformer og de fine pigekjoler på dansegulvet til denne sædvanlige fastelavnsfest. Kl. 23.00 var alt slut - festen var forbi, og alle tog trætte hjem. Tak for nok en fest.

Da Haldum Borgerforening blev dannet omkring 1980, overtog den alle aktiviteter i byen. Fastelavnsfesten har aldrig været holdt siden. Det er synd og skam for børn og voksne.

Vore tre drenge: Knud, Hans og Niels nåede at blive konger i Haldum. Forinden havde de jo tjent sig op gennem alle grader for samme ære.

Hver by havde sin egen sang

Af Niels Peter Boye-Nielsen

Hinnerup kommune er arealmæssigt den mindste af de kommuner, den grænser op til. Kun halvt så stor som Hammel og Hadsten kommuner. Men befolkningsmæssigt er den størst. Der er højest tre kilometer mellem landsbyerne i Hinnerup Kommune, så der er mange ligheder og kun få forskelle.

Men med drengenes fastelavnssange er der forskel fra by til by i Hinnerup kommune. Hver by har sin egen sang. Det er ret bemærkelsesværdigt, at der er 11 sange fra så lille et areal med kun 10 byområder. Den ældste sang er fra Tinning, kunne man tro, for her synges der om Rigsdaler som møntform, og denne gik ud og blev erstattet af kroner og ører i 1873.

Tinnings sang

Fastelavnssoldaternes sang i Tinning:

God dag i gode venner, vi jer besøge vil.
Thi vi har taget skade, vil I kun høre til.
Vor krone den blev borte, som guldbeslaget bar,
og med de ædelstene, saa smukt beprydet var.

Tre hundrede Rigsdaler, vi for den givet har.
Og derfor er vi kommen, til Eder aabenbar.
Vi beder Eder alle, så vennelig og from,
at I en gave giver, alt som I synes om.

Sådan husker Kjeld Mathiasen i Tinning, at Foldby skoledistrikt blev besung-

et. Melodien var en gammel dansk skiltingsviser fra 1839.

Efter sangen takkede man med den allesteds sædvanlige:

For gaver I har givet, vor tak I have skal.
Vi beder Eder alle, at komme til vort bal.
Vi hermed fanen svinge, til glade hurra raab,
og hilser Eder alle, fra Tinnings unge haab!

Søften lå stille i 35 år

Søftens lystige sang fra 1910 er meget nær Tinnings. I Søften mener man, at lærer P. Olesen (PeWollesen) har skrevet den således:

God dag I gode venner, vi jer besøge vil,
Thi vi har taget skade, om I vil høre til.
Vor gryde den blev borte, som guldbeslagen var,
og med de ædelstene så smukt beprydet var.

Takkeverset er som i Haldum og Tinning.

Efter lærer Olesen fulgte Juel Rasmussen og den respekterede lærer E. Outze i Søften, og han ville ikke have "sine" drenge til at gå rundt og tigge penge ved folks døre. Derfor lå den gamle fastelavnsskik stille i Søften i 35 år.

Sådan sang de i Foldby

Bjarne Abildgaard i Foldby kan huske Foldby- sangen:

Vi Korsholm raske drenge forsamles her i dag,
og vil paany beklage vort sørgelige tab.
Vor gryde gik i stykker, den var af porcelæn,
og derfor os en anden, vi skaffe maa igen.

Vi beder eder alle, saa venlig og saa from,
om I os lidt vil give, som I nu synes om.
Det være nok saa lidet, vi takker jer derfor,
for saa har I bevist, at I lette vil vor sorg.

Vi skal ha' bal paa fredag i salen i Foldby,
vi skal saa vældig danse, saa der kan blive ry.
Vi svinge skal vor pige, saa hun maa blive træt,
saa hun saa glad kan sige. "Hurra nu er jeg mæt!"

Det er en lidt moderniseret udgave af Tinning-sangen, og der er tre vers som det eneste sted i kommunen. Slutverset er som ovenfor.

Vittens drenge sang frejdigt og kun eet vers fortæller Knud Thomsen.

Nu fastelavn er kommet med løjer og med fest,
og vi en sang vil synge, som vi nu kan det bedst.
Vi kommer for at bede, om vi en skærv maa faa,
saa vi kan holde gilde for store og for smaa.

Slut-før-afmarch-sang:

For gaven I har given, nu tak I have skal,
og nu den 20'ne, vi byder jer til vor bal.
Vi svinger hatten med et højt: Hurra - Hurra - Hurra!

Fastelavn år 2000 MØDEBEFALING.

Mødested: Korsholm pizzeria:

Lørdag den 09/2 kl. 7.15 i uniform. Søndag den 10/2 kl. 7.15 i uniform.

Der spises middagsmad på Korsholm skole begge dage kl. 12.00, hvor der evt. kan skiftes til tørt fodtøj, strømper m.v. Der må ikke medbringes mobiltelefoner, men der kan lånes af Prinsen (Mathias) og Kongen (Søren),
hvis det er absolut nødvendigt.

Der er fest i Foldby Forsamlingshus fredag den. 15. februar kl. 19.00.

og husk

Soldaterne skal møde i forsamlingshuset i festuniform kl. 18.30. Skulle nogle have problemer med at sy uniformen, kan de henvende sig til Kongens mor.

Hilsen

Konge:
Søren Juul Hansen
tlf. 86-987056

Kronprins:
Lars Højgaard Meldahl
tlf. 96-985596

Men forud gik der skriftlige og praktiske ordrer ud til alle hjem, der var leverandører af "Korsholmkrigere".

Korsholms fastelavnsdrengene 2002. Bagerst står kongen, Søren Juul Hansen, som nr. fire fra venstre, og før ham står Lars Meldahl, der er kronprins. (Foto: Finn Hansen).

To hære i Hinnerup

Inger Tagmoes husker tydeligt en meget mere moderne sang fra Hinnerup Kommuneskoles tid. Det var vistnok lærer Borgbjerg Møller, der havde skrevet den til byens drenge.

Melodi: I alle de riger og lande

1. Vi Hinnerup raske drenge, vi hilser i dag fastelavn.
Vi jubler i by og gade, vi føler slet intet savn.
2. En jublende tak vi sender, en tak fra et hjerte så glad.
En tak som vi aldrig forglemmer.
Nu til slut et farvel og hurra!

Takkesangen var på melodien til skiltingsvisen: I aaret attenhundred'niogtredive.....

Og tak I nu skal have, for Eders gave god,
som I til os frembragte, og med så frejdigt mod.

Og gid at I må leve til fastelavn igen,
så kommer vi og synger en sang for jer igen.

Hinnerup længe leve: Hurra - Hurra - Hurra.

Og så inviterede Kongen givnerne til fastelavnsfest på Hinnerup kro, hvor Anna og Svend Lykkegaard med svogeren, Peter Ove, i "TRIO" spillede op til dans.

På Hinnerup kro var der indmarch i salen ude fra gangen med hver dreng sin pige. Og man dansede den første dans sammen. Også her var pigerne meget spændte på at blive valgt af den "rigtige". De blev nemlig først "budt op" på selve festaftenen.

Der var to fastelavnhære i Hinnerup,

MELODIEN ER EN GAMMEL SKILLINGSVISE

Nu fastelavn er kommet

Nu fas- te- lavn er kom- met med le- ge og med fest. Og
vi en sang vil syn- ge, som vi nu kan det bedst. Vi kom- mer for at be- de om
vi en skærv må få. Så vi kan hol- de gil- de for sto- re og for små.

Tekst og melodi fra Vitten

efter sangene at dømme. Preben Stærk Nielsen husker denne, der også kan være fra Norring:

Melodi: En lille nisse rejste

I dag vi som soldater, går rundt til hus og hjem og gård,
vi synger lidt og takker, for hver en skærv vi får.

For gaven I os giver, i Hinnerup vi holder fest,
vi svinger vore piger, som hver og en kan bedst.

Hurra for land og Konge, hurra for den der giver bedst.
Hurra for degn og skole, og for en dejlig fest.

- ved afmarch igen

Og tak I nu skal have, for Eders gave god.
Som I til os uddelte og med saa frejdigt mod.
Aah, gid I maatte leve til fastelavn igen,
saa kommer vi og synger en sang for jer igen.

Hurra - Hurra - Hurra.

Fra Henning Svendgaard, en tidligere soldaterkonge i Sandby, huskes denne sang:

Nu her til fastelavn igen vi møder frem,
og sammen med vor konge vi gaar fra hjem til hjem,
For der skal være gilde for store og for smaa,
og derfor vil vi bede om vi en skærv kan faa.

- efter gavemodtagelse:

Og tak skal I saa have, for jeres gave god,
nu kan vi drage vid're med større haab og mod.
Kom hen til os paa lørdag, til ballet hvis I vil,
saa faar I dans og kaffe, med friske boller til!

Til hest i Grundfør

Grundfør havde, ligesom Søften, en fastelavnsgarde til hest. Voksne festklædte mænd, der flot klædt på red sognet rundt med sang og gøgl og gjorde fastelavnen festlig.

Fastelavnskarlene havde deres egen sang, som Britta Andersen har skrevet ned efter Mary Høyens erindring. Denne mandesang er noget mere svulstig end skoledrengenes uskyldigheder. Hestefolkene blev nu også beværtet særdeles kraf-

I året attenhundred og niogtredive

Skillingssvise

Skillingssvise

The musical score is written in G major and 2/4 time. It consists of six staves of music with lyrics underneath. The lyrics are: "I året attenhundred og niogtredive, jeg drog til København og i Kongens tjeneste, jeg sa' farvel til hjemmet og til min troe ven, kan ske du har en anden lør, end vi ses igen." The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings (D, A, G, H, F, Hm).

Skillingssvisen "I året attenhundred og niogtredive".

tigt med brændevin, hvor de kom frem. Ved hjemkomst, efter et fastelavnsridt, var de "kvæstede", både at se og høre på. Sprit gør sit.

Melodien er: I aaret attenhundred'-niogtredive

Fastelavnen er kommen, med løjer og med grin, og Kongen rider hesten, men narren paa et svin, Vi kommer for at bede, om vi en skærv maa faa, for i Grundfør ska' være gilde for store og for smaa.

Herefter blev fastelavnsrytterne godt beskænket og fik en pengegave, før man sang:

Ny takker vi for gaven, som I os givet har, og rider hen ad vejen, med konge og med nar.

Vi beder jer til gilde, i aften hvis I vil, der faar vi dans og kaffe, med friske boller til.

Hurra - Hurra - Hurra!

Grundfør-drengenes sang var sådan:

Fastelavnen er nu kommen, derfor pynted' vi gaar, For at vi nu kan i lommen os en lille gave faar, til bal med dans og løjer hvor enhver sig ret fornøjer, derfor beder vi nu om; giv os hvad I synes om.

Og efter gavemodtagelsen:

Grundfør drenge her nu bringer tak for hvad I givet har.

Højt med glæde vi nu kvæde, og et hurra nu faar, og for Kongen vi nu kvæder, og for Prinsen med Hurra

Ja, nu farvel og mange tak
ja, nu farvel og mange tak

Hurra!

Piger og drenge i Elev

Anna Lise Loumann i Grundfør Damgaard er født i Pannerup, og her var der et enkelt år, hvor pigerne var med. Der var i 1940, da finnerne kæmpede mod russerne i den frygtelige vinterkrig.

Alt hvad pigerne og drengene i Elev fik ind i fastelavnemarchen gik til hjælp for Finland. På to dage samlede man ialt 55 kr. Men det var mange penge dengang. Aarhus Amtstidende bragte en stort opsat artikel om denne usædvanlige indsamling i det kolde vintervejr.

Drengene sang:

Vi Elev raske drenge
nu gaar fra dør til dør
og beder om lidt penge
som vi har gjort det før.
Vi denne gang ej samler
til udflugt eller fest
men sender skærv til Finland
som trænger allermost.

Grundførs karle ved fastelavn i 1925. Hestegardens konge sidder til hest på højre fløj.

Pigerne sang derefter:

Vi Elev raske piger
vil også være med
thi det gør ondt at høre
om fjendernes fortræd.
Paa kvinder, børn og syge
gid lidt vi hjælpe kan
til gavn for stakkels Finland
vi hjælper alle mand.

Dette sidste var et alvorligt anliggende, så det var godt pigerne kom med. Det er også fra det første område, man har hørt, at der var blandede fastelavnsгарder i landsbyerne. De få steder det stadig finder sted svarer til interessen for fastelavnsfester i almindelighed.

Hinnerup kommune er vel atypisk hvad angår antallet og fastelavnsangenes forskellighed, og selv om teksterne for

nogle er ret ens, så er fremførelsen – altså betoningen – meget forskellig.

Niels Pape fra Galten, Spørring arkiv ved Henning R. Christiansen og Lading ved Harald Rasmussen, Lading Østergaard, har alle en god lokalsang til fastelavn. Disse er meget nær Hinnerupsangene. Alle var gode og holdt sig

Måske er her endda flere end de 11 sange i Hinnerup kommune. For der var to sange i Norring, og der huskes enkelte strofer fra Søftens hestebårne fastelavnsryttere. Vitten og Foldby har også haft fastelavnsklædte karle til hest.

For historiens, det festlige og fornøjelsens skyld, og selvom verseqødderne halter, må man håbe at fastelavnstidens sange må blive sunget endnu i mange år. Fastelavnsskikke udtrykker jo samhørighed.

Lægen og museumsmanden fra Gylling

Af Bettina Buhl

Når man arbejder med arkæologien på Odder-egnen, kommer man ikke uden om Jens Didriksen – lægen som brugte sin fritid på at udforske Hads Herred sogn for sogn. Han besad en viden om oldtiden, der var respekteret i den danske museumsverden. Efter hans død i 1968 overtog Gylling Lokalhistoriske Arkiv hans samlinger. Her finder man bunker af papir, der omfatter små og store sedler udfyldt med sirlig skrift samt tegninger og oversigtsskemaer. Desuden er der kasser med fossiler og oldsager i massevis. Alt sammen omhyggeligt registreret.

Jens Didriksen var gårdejersøn fra Magleby sogn på Møn og blev student fra Herlufsholm i 1904. Oprindeligt ville han være lærer på grund af en stærk interesse for botanik og arkæologi, men den unge Didriksen ombestemte sig i samråd med sin rektor, som sagde: »Jeg tror, De kan blive en udmærket læge«. Efter at have bestået lægeeksamen i 1912, købte han i 1914 den ledige lægepraksis i Gylling, hvor pastor Otto Møller modtog ham med ordene: »Ja, nu kommer det an på, hvor længe De bliver her. Der er lovlige meget vand her omkring«. Kort tid efter kom der bud fra pastor Møller om, at han skulle være huslæge for præstefamilien. Didrik-

sen besøgte så præstegården et par gange om ugen og tilså pastor Møller, som led af hyppige og kraftige hjerteanfald. Sygebesøgene affødte et personligt forhold, der nærmest kan sammenlignes med forholdet mellem far og søn. Således spurgte præsten en dag Didriksen om, hvad der havde hindret lægen i at komme i kirke søndagen forud. Didriksen svarede, at der var kommet en patient, lige før han skulle gå i kirke, og at der var kommet en til i kirketiden. Pastor Møller sagde kort, men bestemt: »Folk skal lære ikke at komme i kirketiden«.

Didriksen og patienterne

Som praktiserende læge fik Jens Didriksen rigeligt at bestille, og han opbyggede hurtigt et godt og tillidsfuldt forhold til sine patienter. Ved hans 40 års lægejubileum den 18. april 1954 udtalte en af patienterne, Rasmus Kuur: »Det viste sig snart, at der var kommet en dygtig læge til Gylling, rolig og fast i sin optræden og med hurtig opfattelse og en sikker hånd. Det gav tryk og tillid. Patienternes antal steg, og den gamle bolig blev for snæver, så en ny blev rejst, og lægegeringen fortsatte der, men læge Didriksens væremåde var den samme som før. Stor forståelse for arme menneskers kår og væremå-

Ægteparret Ida og Jens Didriksen fotograferet på Møn i 1950'erne under et besøg til barndomsgnen. (Privat familiefoto).

de har læge Didriksen haft, og det blev ham til gavn i hans arbejde. Det gav ham indblik i sind og tanker, og det blev en meget værdifuld side af hans lægegering og var med til at forme den til en helhed, sådan som vi kender den. Mange er der, som ad denne vej fik ro i sind og tanker og igen mod til at leve livet«.

Jens Didriksens praksis omfattede Gylling og de 5-6 omliggende sogne samt Alrø, hvortil han måtte sejle før dæmningens etablering. Hver dag, når konsultationstiden var forbi, holdt tre-fire hestevogne og ventede på at bringe lægen ud til patienter. Ved samtale med kuskene fandt man så ud af, hvilket af besøgene, der hastede mest.

Dengang måtte en praktiserende læge

på landet tage sig af meget. Skulle en patient opereres, måtte han på stedet sørge for en omstændig rensning af hænder og operationsfelt samt sterilisering af instrumenter. I hans mange noter kan det ses, at hygiejne blandt befolkningen i Hads Herred optog ham meget. Lægen fra Gylling, aflagde derfor til tider uanmeldt besøg hos særligt fattige eller syge patienter. Således kiggede han en gang inden for hos en børnerig familie i Amstrup Skov, netop som middagsmaden blev serveret, og han har senere givet følgende beskrivelse af besøget: »Alle børnene havde taget opstilling omkring det lange spisebord, mens moderen øste en stor skefuld grød op på den bare bordplade ud for hvert af de ventende og sultne børn. De spiste med god appetit og skrabede med rutinede bevægelser maden med skeen lige fra bordkanten«. To børn i denne familie døde senere af lungetuberkulose og en af en nyrelidelse. Moderen døde af en lever sygdom.

Barndoms minder fra Gylling

Ole Henriksen i Lystrup er barnebarn af Jens Didriksen og han fortæller følgende om sin barndom hos bedsteforældrene: »Jeg er født i 1941. Min far var ved politiet og blev taget af tyskerne den 9. september 1944. Min mor og jeg kom derfor til at bo i et stort gæsteværelse hos min mormor og morfar i Gylling. Det var fantastisk at komme til Gylling især på grund af husets størrelse, idet vi selv kom fra en lille lejlighed i Århus. Dengang var haven i Gylling en stor park og hjemmet indrettet med fine møbler, men hans arbejde og interesser satte sit præg. I soveværelset var et stort skab, hvor der var potteskår i

Lægeboligen i Gylling fotograferet i 1930'erne af Jens Didriksen. (Privat familiefoto).

og ovenpå. Pilespidser og flintflækker var i skabet i vinterstuen. Her lå de i skuffer hver med en lille seddel – han var meget systematisk med sin oldsagsregistrering. Morfar havde sit herreværelse, hvor der stod et meget stort skrivebord. Det var fyldt med alverdens papir, og på gulvet stod det i stakke. Det var her, han modtog patienterne. Et sekretær-møbel fungerede som sognets apotek, og skufferne var derfor proppet med medicin. Medicinen blev bestilt på Odder Apotek og kom så med bus til købmand Møller Hansen. Jeg havde den tjans at hente kurven og sammen med morfar sortere medicinen i de forskellige skuffer«.

Ole Henriksen beretter videre:»Mor-
mor og morfar havde to piger i huset,
men skulle der være selskab, kom den
gamle kokkepige. Stuepigernes værelse

var placeret ved siden af mine bedste-
forældres, og de havde deres eget toilet, der
var placeret i gården. Nede i køkkenet var
der en nummerkasse, som vi kender fra
tv-serien Matador. Når man ringede på
klokken i et af værelserne (der var faktisk
en klokke i hvert rum i huset) røg der en
klap ned, som med et nummer angav,
hvilket rum herskabet ringede fra. Selv
om vi fik at vide, vi ikke måtte, kom vi al-
tid til at trække i klokken, og så var det jo
spændende at se, hvilken en af stuepiger-
ne der kom rendende.

Min bror og jeg tilbragte sommerferien-
ne i Gylling, og min morfar havde da
travlt med at arrangere køreture i områ-
det. Undervejs fortalte han historier om
arkæologi og natur. Han havde adgang til
Gyllingnæs og Åkjær, hvor han kunne
komme og gå som det passede ham. Om

Et kig ind i havestuen med de fine maghoni-møbler, omkring 1920. (Privat familiefoto).

sommeren var jeg et par gange med på udgravninger bl.a. i Uldrup Bakker. Han tog os altid med på Odder Museum, og tænk, han tog bare de udstillede sager, og

vi fik lov til at røre ved dem! Ja, min bror og jeg så altid frem til at komme til Gylling. Vi blev forkælet, og når vi besøgte Sæbehuset, der også forhandlede legetøj, fik vi altid noget med hjem. Morfar havde sin faste rute blandt patienterne, og her fik vi lov til at køre med. Så sad vi ude i bilen og ventede, mens han var inde. Mellem patientbesøgene var der tid til små afstikkere, hvor han viste os et eller andet, bl.a. holdt han meget af at stoppe op i Sondrup. Vi havde da altid rumpen i vejret for at se, hvad der gemte sig i jorden.

Julen i Gylling var dejlig. Hele familien var samlet – også de ældre, bl.a. tante Astrid, som kom et par dage før jul og blev til et par dage efter nytår. Vi gik til gudstjeneste i Gylling Kirke, og her hav-

Børnebørnene Ole og Jan Henriksen med deres mor og morfar i Uldrup Bakker omkring 1950. Moderen nyder udsigten, mens Jens Didriksen og børnebørnene ivrigt studerer noget på jorden. (Privat familiefoto).

Et lille udvalg af Jens Didriksens stensamling der opbevares i Gylling Lokalhistoriske Arkiv. (Foto: Ole Butzbach).

de min morfar faktisk næsten sin egen bæk, for han kom der så tit. Julemiddagen bestod af andesteg og risengrød, og inden vi spiste, skulle der bedes bordbøn, dog kun selve juleaften. En tradition som jeg specielt husker var, at vi i juleen lagde puslespil, som kunne vare flere dage, og hele familien deltog. Mormor klippede flotte motiver ud af ugebladene og tog dem med til Odder, hvor hun fik lavet fine puslespil af dem. Anden juledag kom stuepigerne og havemanden Kaj og dansede med familien rundt om juletræet. Mormor og morfar bestilte vores julegaver hos Kaj, som i øvrigt var tidligere sømand. Han fremstillede de flotteste sejl-skibe i træ. En gang fik jeg en havn med huse og små skibe til og et andet år en kopi af kongeskibet Dannebrog.

I marken med museumsmanden

Som nævnt var arkæologien Jens Didriksens store fritidsinteresse. Det var en interesse, han havde arvet efter sin far, og den dyrkede han, så den blev langt mere end en hobby. Han har med egne ord beskrevet det oldtidslandskab, han yndede at udforske: »Interessen kan jeg takke egen her for. Hads Herred er faktisk én stor geologisk præsentérbakke. Gå op i Son-

drup Bakker en dag og se Dem omkring. Landskabet vil træk for træk fortælle, hvordan istidsbræen har maset sig frem, fladet ud og dannet moser, indtil den standsede og læssede af på højderyggene i vest.«

Han forstod at vurdere og datere det fundne. Efter hver udgravning, observation eller opringning blev der gjort notater på brugte kuverter, små afrevne sedler eller på selve oldsagen. Notaterne viser, at Didriksen arbejdede i stort set hele Hads Herred, og at gårdejere, entreprenører og andre, som havde deres daglige virke i den sorte muld, kontaktede lægen i Gylling, såfremt man stødte på »noget interessant«, der kunne indeholde spor af oldtidens mennesker. Således udgravede Didriksen jernalder-offerfundet i Smederup Mose og middelalder-voldstedet Kjærs-gård ved Hundslund, men mindre anselige fund fandt han også tid til. Til registreringerne var ofte føjet tegninger af fund-

steder og af udsmykning eller specielle kendetegn ved de enkelte oldsager. Her følger et par eksempler på Didriksens notater:

Paa Gaardmand Rasmus Kuurs Mark i Gylling, tidligere »Kolhøj« fundet 3 Pletter paa ophøjede Partier i marken. Der har sikkert været 3 Jættestuer, idet man i Mands minde har Fortælling om større Høje...

Paa Gaardejer Jørgen Jensens Mark i Falling, kom ved anlæg af Mergelspor i sommeren 1929 forskellige levn fra Oldtiden frem i Dagens Lys. En stensat Grav, hvori, 1 Bæger, 1 Kop, 1 Skaal, 1 Fad og 2 store Krukker med savtakked Ornamentik...

I 1929 undersøgte jeg gentagne gange Kysten umiddelbart nord for Hou, da der gentagne gange var fundet Oldsager...

Fundet en mængde havrullet Flint, afslag og paabegyndte Redskaber f.eks. en tydeligt paabegyndt, men meget primitiv Kærneøkse...

1933, den 22/3 meddeltes det mig, at der var fundet nogle Urneskaar ved dræning øst for Gaardejer M. Pedersens Gaard i Lerdrup By...

Niels Frederik Kuur i Gylling beretter følgende om lægen: »Noget jeg husker om Didriksen var, at han fotograferede meget. Det gamle kamera blev som en sand følgesvend transporteret med rundt i sognet, ja det fortælles, at han tog et foto af pastor Møller på dødslejet. Da voldstedet Bjørnkær blev udgravet af Didriksen, tog vi drenge vore cykler og kørte derud. Det var fantastisk, og Didriksen opnåede stor opmærksomhed i hele Hads Herred. Jeg husker specielt en sjov episode, efter at Didriksen, som en af de første i sognet,

fik bil. På Alrød-dæmningen, på vej hjem til Gylling, punkterede et af bilens dæk, og derefter gik hans horn i stykker. Didriksen måtte derfor køre hele vejen hjem med hornet i bund, og det vakte meget morskab«.

Den største præstation

Undersøgelsen af voldstedet Bjørnkær ved Hou var unægtelig Didriksens største arkæologiske præstation. Jens Didriksen giver i »Demokraten« søndag den 7. marts 1965 sin egen fundberetning: »Det var Sten Steensen Blicher, som havde henledt mine tanker på Vandmosen uden for Hou. Her skulle findes ruiner af det oprindelige »Bjørnkær«, og jeg fandt poteskår, som rævene havde rodet op af jorden. På en vintersøndag i 1921–22 gennemgik jeg det vildsomt tilgroede terræn sammen med lærer H. Hansen, Gylling, og den senere folketingsmand M.P. Rasmussen. Vi blev enige om, at her kunne der graves måske en oldtidsborg ud. Det blev først til noget, efter at Odder Museum var stiftet i 1928... fra Nationalmuseet blev arkitekt C.M. Smidt sendt herover for at lede udgravningerne, der blev påbegyndt Sankt Hansdag 1930. Vi fandt store granitblokke med stumper af munkesten og havde omsider ridset af tårnfundamenterne... Mens vi gravede ned mod tårnets kældergulv, udkastede jeg den tanke, at der måtte kunne findes en brønd, for vand skulle en borg da have indendørs, hvis den blev belejret. »Det får de naturligvis fra voldgraven«, mente arkitekten, og så rejste han til andre opgaver i landet. Men vi gravede videre, og pludselig stak vi vore spader ned i en sort grynet masse. Arkitekten blev kaldt til, og da han så om-

ridsene af brønden ikke blot studsede han, men han smilede. Han havde under det indledende gravearbejde meget energisk hævdet, at der aldrig var fundet nogen brønd i et borgtårn – Absalons brønd var en undtagelse – og når han ikke havde set nogen brønd i andre borgtårne, så kunne der ikke være nogen.

Den sorte masse i brønden viste sig at være »nøgen byg«, som man mente var forsvundet fra landet i vikingetiden, men her kunne det påvises at have været til stede omkring 300 år senere. Vi gravede en uendelighed af skår op, og jeg tilbragte en uendelighed af timer med at sætte den sammen. Der blev i alt 35 skåle, fade og trakter, pander og rør, som nu står på Odder Museum som »Bjørnkærfundet«. Man må i al beskedenhed kaldte det en sensationel samling.«

Havde sine egne teorier

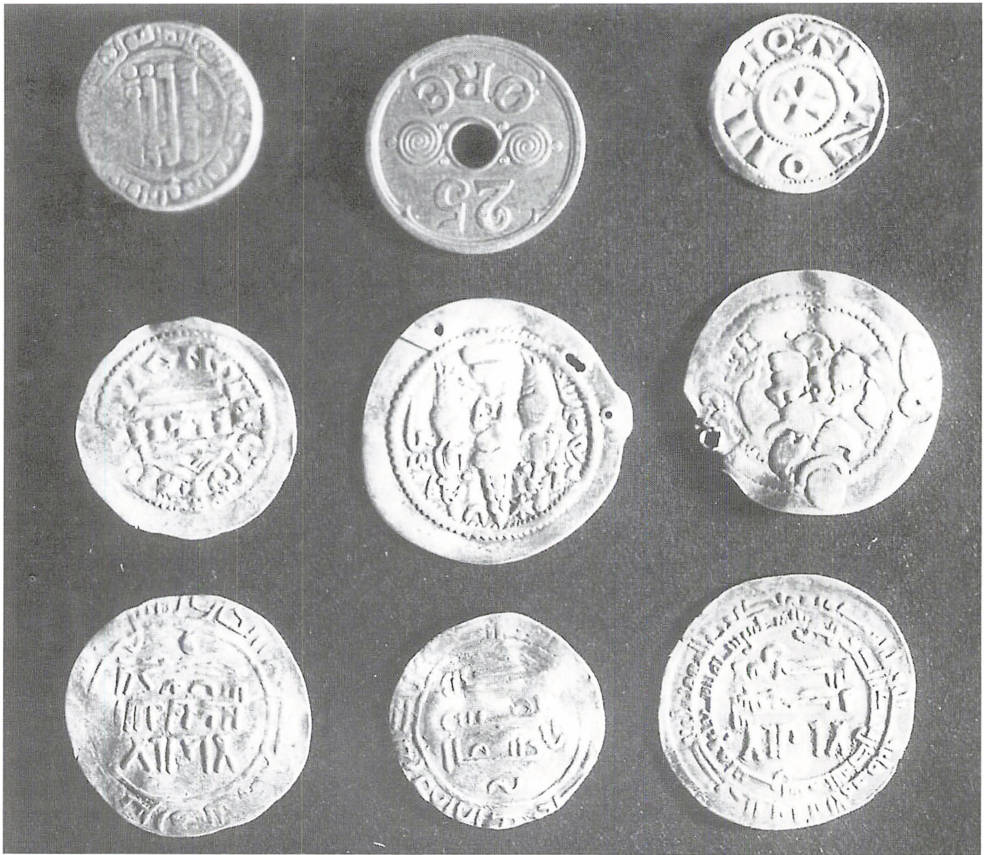
Det hændte, at amatørarkæologen med sine meninger gik på tværs af videnskabens opfattelse. Dette skete netop i forbindelse med denne udgravning, hvor han drog den konklusion, at Bjørnkær på et vist tidspunkt havde været i hænderne på Marsk Stig og hans mænd, hvorfor Erik Menved – efter drabet på Erik Klipping – jævnedes Bjørnkær med jorden. Det var også Didriksen, der ved at undersøge skårene fra brønden i Bjørnkær kunne påvise, at disse var resterne af et brændevinsdestilleri. Derved beviste han samtidig, at fremstilling af brændevin blev praktiseret meget længere tilbage i tiden, end man indtil da havde regnet med. I Didriksens efterladte papirer ses, at han har foretaget grundige studier vedrørende de tidlige ejerforhold til borgen. Her har han taget ud-

gangspunkt i »Marsk Stigs slægt« og påvist, at Bjørnkær senere er kommet i Kalff-slægtens besiddelse.

Det store møntfund

Iøjenfaldende blandt Didriksens papirer er en stor sort samlemappe. Åbner man den, ses øverst i bunken en udklippet avisartikel fra Odder Dagblad med overskriften: *Stort møntfund i Randlev – På Gårdejer Anton Mortensens mark fandtes i går 235 sølvmonter fra vikingetid.* Det var en dramatisk dag den 18. juli 1932. Tjenestekarlen Valdemar Madsen var om formiddagen i gang med pløjningen på gårdejer Anton Mortensens mark i Randlev. Pludselig glimtede metalstykkerne, og ved nærmere eftersyn kunne det ses, at der var tale om mønter, som havde været opbevaret i en lerkrukke. Han kontaktede straks Jens Didriksen og fortalte, at han havde fundet »en heel skip pæng«. Didriksen iværksatte straks en undersøgelse og fik mønterne indsamlet. Til avisen udtalte han, at disse mønter var arabiske, men at Nationalmuseet skulle foretage en nærmere undersøgelse. Samme aften indberettede Didriksen fundet til Nationalmuseet, og herfra skrev museumsinspektør Galster den 19. 8 1932 følgende til Didriksen: *Idet jeg gentager vor tak for indsendelsen af møntfundet fra Randlev, kan jeg meddele, at mønterne efter endt rensning vejer 700 gram, hvorefter den finderens tilkommende danefægodtgørelse bliver 35 kr. Hertil føjet en dusør på 100 kr., altså tilsammen 135 kr., som følger vedlagt og som jeg beder Dem venligst udbetale til finderens mod kvittering på medfølgende blanket.*

De fremmedartede mønters tilstedevæ-

Nogle af sølvmønterne fra Randlev fotograferet sammen med en 25-øre for at angive størrelsen. Jens Didriksen har sandsynligvis selv taget dette billede. (Privat familiefoto).

relse i den østjyske muld gav anledning til mange spørgsmål fra de lokale, og Didriksen svarede: »Mønterne er antageligt kommet fra Gotland med vikingerne eller fredelige handelsmænd her op til Jyllands kyst«. Hvad Didriksen ikke kunne vide var, at netop fundet af disse mønter gav arkæologer på Moesgård Museum anledning til et større udgravningsprojekt, der blev påbegyndt i slutningen af 1990-erne og endnu ikke er afsluttet. Her på marken har man nu påvist en vikingetidsbebyg-

gelse, og i nærheden, ved gården Hesselbjerg, er der udgravet en af Danmarks største gravpladser fra vikingetid.

Stillede mange spørgsmål

Didriksen korresponderede ivrigt med fagfolk rundt omkring i Danmark. Han var flittig til at meddele Nationalmuseet om nye fundsteder og om fundenes karakter. E. M. Nørregaard fra Universitets Mineralogisk-Geologiske Institut i København besvarede den 12.7. 1952 en hen-

vendelse fra Didriksen omkring fundet af fossilt træ. Samme institut blev forespurgt om forsteninger og spørgsmål vedr. aflejringer på flint fundet på undersøiske bopladser. Fra Universitets Zoologiske Museum i København modtog Didriksen den 20. august 1951 brev fra M. Degerbøl vedrørende nogle knogler fra Ulvshale. Zoologen vurderede, at det var knogler fra en hest. Georg Galster, leder af Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling på Nationalmuseet, modtog i perioden 1933-1951 fra Didriksen flere effekter med tilhørende spørgsmål. Der drejer sig blandt andet om en medalje slået 1863 i anledning af prinsesse Alexandras bryllup med prins Albert Edward af Wales, en mønt (1 Schilling Hamburger Courant 1790) og en mønt fremstillet af regnepengemager Hans Krauwinkel i Nürnberg (1586-1635).

Jens Didriksens store arkæologiske arbejde har gjort, at hans navn er tæt knyttet til Odder Museums historie. Ved generalforsamlingen i maj 1929 blev han således indvalgt i museets bestyrelse. Desuden blev han tidligt optaget som medlem i Det kongelige nordiske Oldskriftselskab, og i 1950 modtog Didriksen Ridderkorset som en officiel anerkendelse af hans arkæolo-

giske indsats. For sin skelsættende betydning vedrørende den arkæologiske kortlægning af Odder-egnen blev Jens Didriksen i foråret 1968 æresmedlem af Odder Museum.

Med sin pionérindsats i udforskningen af Hads Herred har Jens Didriksen skrevet sig ind i dansk arkæologisk historie ligesom kammerherre Sehested på Sydfyn i 1800-årene og købmand Jens Wintthers i Rudkøbing på Langeland i begyndelsen af 1900-årene. Lad os slutte denne beretning med Thorvald Madsens hyldestdigt til Jens Didriksen:

Du stod med kyndigt øje
og så på fortidsfund.
Du gav det mund og mæle
og os en højtidsstund.
Den lykke blev dig givet
at skildre fortidslivet,
så rigere vi blev.

Og vi – vi vil dig takke
for liv og granskerånd.
På alt, hvad der var bristet,
du tog med varsom hånd.
Den kunst at kunne hele
de sår og skår og dele –
af nornerne du fik.

Gunner blev kaldt Skovmaleren

Af Viggo Lovdal

Lørdag den 14. september 2002. Min kone og jeg er stået tidligt op for at nyde endnu en dejlig sensommerdag, som der indtil nu har været en del af. En dejlig, antagelig solrig weekend er i vente.

Telefonen ringer. Tidligt, sådan en lørdag morgen, tænker jeg, da jeg løfter røret.

- Det er Kurt. Jeg har en sørgelig meddelelse til dig. Gunner er død i aftes. Han var til pensionistfest i Bryrup, og her faldt han pludselig om. Ambulancefolkene forsøgte genoplivning, men forgæves.

Gunner var min bror, Kurt min brors gode ven og jagtkammerat. Det var faldet i hans lod at underrette familien om det pludselige dødsfald. Gunner blev 76 år gammel.

Naturelsker og dyreven.

Gunner var ungkarl og havde boet alene i sit hjem i over 20 år, efter at vore forældre var døde i henholdsvis 1978 og 1981. Han havde købt ejendommen, vores barndomshjem Lovdal ved Them, og nu boede han sammen med vore forældre indtil de-

Gunner Lovdal ved en samling af sine malerier i sit hjem.

res død. Siden klarede han sig selv og var altså enlig, men ikke ensom. Han havde mange venner og bekendte og dermed en stor kontaktflade. "Han har levet et godt liv«, som flere af hans venner og naboer gav udtryk for overfor familien på begravelsesdagen.

Gunner Lovdal boede hele sit liv på Them-egnen, bortset fra soldatertiden i Århus. Han blev født 26. januar 1926 og kom, som man gjorde dengang, ud at tjene efter konfirmationen og tjente på flere af gårdene på egnen. Siden fattede han interesse for skovarbejde, som han var beskæftiget med i en lang årrække endda også efter pensioneringen, idet han af og til startede motorsaven for måske kun at fælde et enkelt træ i en have eller på anden vis udførte småopgaver for venner og naboer. Arbejdet i skoven har sikkert været den helt rigtige beskæftigelse for Gunner, der var naturelsker og en stor dyreven.

Det, som han især blev kendt for såvel på hjemegnen som andre steder, var hans rige evner som tegner og maler, men det var især tegning, der var hans felt. Allerede fra ganske lille, fire-fem år, kom hans talent til udtryk. Han gik egentlig omvendt til værks har min storebror, der er jævnaldrende med Gunner, fortalt. Han klippede f.eks. først en fugl eller et dyr ud i karton, og farvelagde bagefter. Min far indså snart, at den lille dreng havde kunstneriske evner, så han fastslog kort og godt, at "vi må have fat i noget tegnepapir til ham.« Også en af Gunners lærere havde bemærket, at drengen havde evner som tegner. Gunner Lovdal fortæller i et interview i Midtjyllands Avis få uger før sin død om denne lærer i Virklund: »Da

jeg som barn gik på skolen i Virklund, var der en af mine lærere, som var interesseret i, at jeg skulle fortsætte med at tegne, og han gav mig et skub til at blive ved. Der er jo så mange børn, som tegner, mens de er børn, men så holder de op igen, efterhånden som de bliver ældre. Jeg skulle altså endelig blive ved, sagde min lærer, og det gjorde jeg så.«

Gunner skulle have været uddannet som tegner og maler, sagde kendere ofte, når de studerede hans arbejder, men en sådan uddannelse fik han aldrig. Som helt ung tog han et korrespondancekursus i maling og tegning. Det var især i vores hjem, han på frisdage arbejdede med opgaverne. Jeg kan huske, at pakken med kursusmateriale kom med posten. Kort fortalt forløb undervisningen således, at der i pakken var et lille maleri, som eleven skulle forsøge at kopiere. Derudover skulle eleven selv male et billede. Næste pakke indeholdt et nyt billede, og elevens frit-valgs-billede kom retur med kommentarer. Ris og ros. Begge dele forekom, min bror studerede papiret nøje. Det var jo her, man skulle lære finesserne.

Da kurset sluttede, tog Gunner ikke mere uddannelse som maler og tegner, men han fulgte med interesse andre tegnere og maleres arbejde. Leif Ragn Jensen, bosat i Moselund vest for Silkeborg, værdsatte Gunner meget højt. Ragn Jensen var maler og illustrator. Jyllands Posten bragte i mange år hans naturtro tegninger. Det er mit indtryk, at Gunner var meget glad, da han selv fik nogle tegninger antaget, de første kom i Fyns Tidende. Det var mig, der var initiativtager og formidlede samarbejdet mellem bladet og min bror. Jeg boede og arbejdede den-

gang på Fyn. En dag, da jeg var på besøg hjemme, tog jeg to tegninger med, som jeg gik op med på bladhuset i Odense. Redaktionssekretæren kiggede et øjeblik på de to tegninger, skrev en meddelelse på en lap papir, som han bad mig tage med ned i receptionen. "Så vil De få udbetalt 110 kroner til Deres bror.« Selv tjente jeg i 50'erne 565 kroner om måneden, så jeg betragtede honoraret for tegningerne som noget nær en fyrstelig betaling. Fyns Tidende fortsatte med at bringe en del tegninger, især på Søndagsavisens bagside. Vendsyssel Tidende og Midtjyllands Avis antog også en del arbejder.

Opgaver af forskellig art

Gunner Lovdal fik i øvrigt en lidt særpræget debut som udstillende kunstner. Han har aldrig fortalt mig om det, men i det førnævnte interview i Midtjyllands Avis fortæller han om "udstillingen« på Vestre Allés kaserne i Århus: »Der skulle være stueeftersyn, og vi havde ikke rigtig fået gjort ordentligt rent på stuen. Det var ikke så godt, for jeg skulle hjem til Regattaen i Silkeborg, og mine andre kammerater på stuen ville jo også gerne hjem på orlov, så jeg foreslog, at vi skulle lave en fernisering med nogle af de tegninger, som jeg netop havde fået tilbage fra mit tegnekursus for at aflede opmærksomheden for snavset på stuen. Vi hængte tegningerne op, og det virkede. Officererne, der gik stueeftersyn, så meget interesseret på mine tegninger og lagde derfor slet ikke mærke til, hvor snavset der var.«

Efterhånden blev opgaverne mange og af forskellig art. Gunner fortsatte som nævnt med at levere tegninger til avisredaktioner, med derudover kom også et

THEM SOGNS JAGTFORENING.

Forsidetegning fra Them Sogns Jagtforenings blad, hvortil Gunner Lovdal tegnede i 25 år.

mangeårigt virke som tegner ved Them Jagtforenings medlemsblad. Han nåede 25-års jubilæet som medarbejder her, fremgår det af et medlemsblad, jeg fandt i hans efterladte papirer. Antagelig det sidste blad fra jagtforeningen, han fik i hænde. Der står bl.a.: »Them Jagtforening vil gerne rette en tak til Gunner Lovdal, som har tegnet div. tegninger i bladet. Samt ønske ham til lykke med hans eget jubilæum, da det er 25 år siden, han tegnede de første tegninger til jagtbladet.«

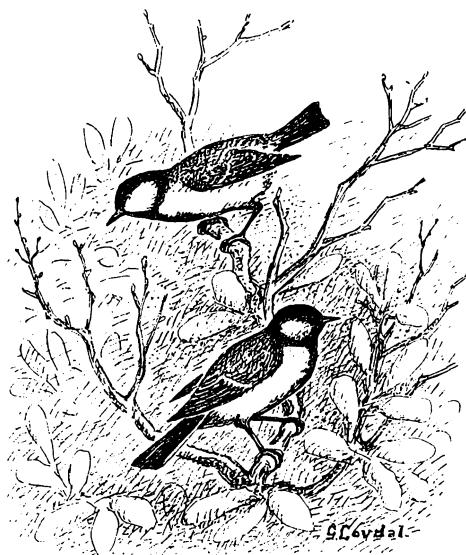
Også jagtkataloger illustrerede han, ligesom han også lavede tegninger til vinetiketter. Han veg ikke tilbage for at gå i gang med nye udfordringer og opgaver.

Selv et stamtræ havde han af og til på tegnebrættet, med plads til for familiemedlemmer at indføje slægtsnavne på træets blade. For mange år siden var jeg medarrangør af en kirkekoncert i Them kirke, hvor Silkeborg Mandskor, som jeg var medlem af, skulle synge. Straks, da Gunner hørte om det, tog han til Them, tegnede kirken og forærede menighedsrådet tegningen som forslag til illustration af programmets forside. Kirken brugte tegningen på programmer til flere efterfølgende arrangementer.

Skovmaleren

Gunner Lovdal havde sine arbejder med på flere udstillinger. Det startede med Them-Amatørernes påskeudstilling på rådhuset i Them, hvor han deltog i flere år. Siden havde han separate udstillinger på Toftebjerg Medborgerhus i Them, ligesom han også udstillede på Rosengårdscentret i Silkeborg. Også på herregården Egeskov på Sydbyn havde han et år en udstilling, så man her foruden veteranbiler også kunne stifte bekendtskab med amatørkunst fra Midtjylland.

Min bror blev ofte omtalt som Skovmaleren. Jeg tror, at han var glad for den betegnelse, han betragtede den ikke som en nedsættende bemærkning, han vidste jo nok, at han mestrede andet end skovpartier, selvom de hørte til hans foretrukne motiver. På mit arbejdsværelse hænger der et billede, som jeg arvede efter min bror. »Sommerasters i vase« kaldte han billedet. På blændrammen havde han med sirlig skrift skrevet: Skovmaleren. Antagelig en oplysning til glarmesteren der indrammede billedet, men for mig står navnet også som en bekræftelse på, at

Den lette streg prægede Skovmalerens tegninger. Her et musvitpar.

ordet Skovmaleren ikke alene accepterede han, han var måske også lidt stolt over betegnelsen.

Skitseblokken med på arbejde.

Gunners store interesse var jagt. Måske derfor kunne han så præcist gengive farver og bevægelser på tegninger og malerier af fugle og dyr, som han havde indgående kendskab til. Intet i naturen undgik hans blik. Ofte havde han skitseblokken med, når han færdedes i naturen. Da han var skovarbejder, var blok og blyant altid med på arbejde. Faldt han over et godt motiv, lavede han en hurtig skitse og kunne så arbejde videre med opgaven hjemme. De mange jagtkammerater, der kom i hjemmet, havde ikke kun positive bemærkninger om Gunners tegninger og malerier. Så de ting, der ikke var korrekt, fik han det at vide. Det tog Gunner som

en positiv ting, for han var perfektionist, når der var tale om tegninger og malerier, så blev han gjort opmærksom på fejl, gik han i gang med at ændre. I hans efterladte papirer har jeg fundet mange påbegyndte tegninger, som nok ikke blev fuldført, fordi han havde opdaget fejl, han havde begået.

Gunners store interesse for dyr var nok også medvirkende til, at han startede et hundeopdræt med cockerspaniels på landejendommen. Kort og breve fra nær og fjern, jeg fandt i hans efterladte papirer, vidnede om folks glæde over hundehvalpene, han leverede. Ofte havde folk taget et billede af hunden og vedlagt f.eks. et julebrev. Det hændte også, at folk satte deres hund i pleje hos Gunner, når de

skulle på ferie eller fejre nytårsaften. De var klar over, at bedre pleje end hos ham kunne hunden ikke få nogen steder.

Fredag den 20. september 2002 blev Gunner Lovdal begravet fra Them kirke. Et liv sluttede brat. Et liv, levet i nær kontakt med naturen på den egn, han holdt så meget af. Antagelig mange år frem vil der rundt om hænge billeder og tegninger udført af Skovmaleren. Hobbykunstneren der aldrig overvejede at gøre kunsten til sin levevej.

- Det er en hobby for mig, udtalte han i det førnævnte interview med Midtjyllands Avis. - Inspirationen til mine tegninger og malerier har jeg jo netop fået ude i naturen, fordi jeg har arbejdet i skoven.

Napoleons tapre soldat fra Trige

Af Henning Andersen

Den 30.-7.-1867 har alle de fastboende i landsbyen Trige, der ligger en halv snes kilometer nord for Århus, sikkert været af huse for at se og være med til den begravelse, der fandt sted denne dag på Trige kirkegård.

Inde fra Århus var næsten samtlige ikke tjenstgørende officerer mødt op for at følge den afdøde til graven, og seks sergenter bar kisten.

Hvem var den mand, der var genstand for så megen opmærksomhed?

Ved folketællingen i 1845 finder man ham i Trige by.

Der står: Peter Wilckens, 63 år
...gift...f. i Kiel i året 1780...daglejer.

Ved hjælp af forskellige kilder har man fundet frem til, at Peter Vilkens er født i Kiel, som den gang hørte til kongeriget Danmark. Efternavnet bliver stavet forskelligt både med V og W, og det er svært at fastslå, hvad der er rigtigt.

Vilkens beretter selv til Aarhus Stiftstidende den 7.-7.-1858, at hans far var bomuldsfabrikant. Selv blev han udlært som væver og rejste 18 år gammel til Düsseldorf. Her blev han indrulleret i Napoleons hær og sendt til Mantua i Italien.

Napoleon var på det tidspunkt øverstbefalende for de franske styrker, og i maj

1798 stod han i spidsen for en ekspedition til Ægypten med det formål at ramme Englands handel med Indien.

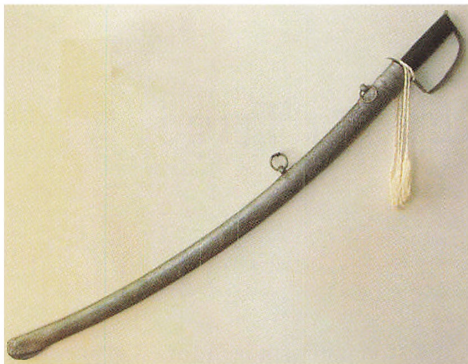
Peter Vilkens, der var ved 5. Halvbrigade dragoner, sendtes til Ægypten, hvor han i Cairo i 1800 blev såret og derefter sendt på rekreation i Jaffa. Han kom tilbage til Ægypten og var der til felttogets slutning. Togtet endte med fiasko, efter at admiral Nelson i søslaget ved Abu Qir havde ødelagt den franske flåde.

Ved et kup, hvor Napoleons bror Lucien støttede ham, udnævntes Napoleon til førstekonsul i Frankrig. Efter sejrene ved Marengo i Norditalien og Sydtyskland sluttedes der fred med Østrig. I disse kampe deltog Peter Vilkens.

Napoleon, der nu havde ladet sig udråbe til kejser over Frankrig, måtte i 1805 angribe Østrig og Rusland, der havde erklæret Frankrig krig. Peter Vilkens deltog i slaget mod Østrig, under hvilket han blev såret i Tyrol. Senere fulgte slagene ved Jena, Lübeck og ved Friedland, hvor han også deltog. Vilkens, der havde grad af korporal, men havde gjort tjeneste som kvartermester, blev nu forfremmet til kvartermester.

Peter var en helt

I 1807 blev han sammen med 15. Chas-

Denne simple sabel har tilhørt Peter Vilkens. Alt tyder på, at Vilkens pantsatte våbnet, og han kom aldrig for at få sabeln igen. (Foto: Henning Andersen)

surregiment, hvor han nu gjorde tjeneste, sendt til Spanien, som egentlig var i forbund med Frankrig. Men oprøret lurede i Spanien, og Peter Vilkens var med i mange træfninger, bl.a. i Saragossas indtagelse, i slaget ved Talavera og stormen på broen ved Almaraz, hvor han især gjorde sig bemærket.

Flere gange i dagens løb havde man gjort forsøg på at indtage broen og derved gøre det muligt at indtage byen, men uden held. Peter Vilkens tilbød da, sammen med 24 af sine husarer og støttet af et jægerkorps, at prøve endnu en gang, og det lykkedes virkelig for Peter Vilkens og hans folk at komme over broen og indtage byen. Samme aften var Peter Vilkens inviteret med til den øverstbefalendes taffel, og ved den lejlighed fik han overrakt Æreslegionens Ridderkors, som marskalen havde taget af sit eget bryst.

Peter Vilkens opholdt sig i Spanien til 1813, da hans regiment blev forflyttet til Tyskland. I Spanien blev han såret tre gange. Første gang var i kamp mod portu-

giserne, hvor han fik et hug i hagen. Anden gang blev han såret i benet i kamp med engelske husarer, og endelig blev han såret i brystet af en granat i slaget ved Vittoria..

I 1812 startede Napoleon sit uheldige erobringstogt mod Rusland. Med 600.000 mand trængte han ind landet og frem til Moskva, som han indtog. Men på grund af den hårde russiske vinter måtte han skyndsomst rømme byen igen, og derefter indledte han den forsmædelige tilbage-trækning, der kostede 500.000 af hans for dårligt forberedte soldater livet.

Vilkens var med ved Waterloo

I det blodige slag ved Leipzig, som Napoleon tabte, var Peter Vilkens med og blev også her såret. Napoleon måtte nu abdicere og blev af sejrherrene forvist til øen Elba. I tiden herefter lå Peter Vilkens i garnison i Nimes, men ved Napoleons tilbagekomst til Frankrig sluttede det samlede regiment sig til ham. Peter Vilkens, der nu havde løjtnantsrang, gjorde i slaget ved Waterloo tjeneste som ordonansofficer.

Han var til hest på vej op ad den høj, hvorpå Napoleon opholdt sig, da hesten blev skudt under ham. Han gjorde sig fri af hesten og løb op til Napoleon med meldingen, han skulle aflevere, og Peter Vilkens fortalte senere, at Kejseren smilende så på ham og sagde: »Løjtnant, de er kaptajn.« Senere under slaget blev Peter Vilkens såret for syvende gang.

Nedturen begyndte

I Fontainebleau tog Napoleon afsked med sine trofaste soldater, der trods hans nederlag stadig så op til ham. Peter Vil-

kens regiment blev opløst, hans papirer og Æreslegionens Kors blev taget fra ham, og han blev sendt tilbage til Danmark.

Her købte han for sine opsparede penge en gård på Horsenseggen, men han var ikke nogen dygtig landmand og måtte efter nogle år opgive gården.

Han fik derpå arbejde som forpagter hos en 25-årig enke i Trige. Hun hed Ane Kirstine Rasmussen. Med hende bliver han i 1828 gift, og de fik flere børn, hvoraf de fleste døde som spæde. Heller ikke denne gård lykkedes det ham at føre videre.

Hans sociale deroute kan læses ud af den allerede nævnte folketælling fra 1845, hvori han anføres som daglejer.

Højskoleforstander Rasmus Nielsen fortæller i »Fra det gamle Aarhus 1902«: »I landsbyen Trige, lidt nord for Århus, levede der i mine unge dage en gammel mand, der hed Wilchen. Han var høj og robust af vækst, alvorlig og meget beskedent af væsen. Når man ikke talte til ham, sagde han ikke noget. Sit ophold havde han på et slags fattighus, men tjente dog noget til livets ophold ved at tjene som daglejer. Han var altid ren og net at se til. Undertiden kom han til Aarhus og besøgte ærinder for folk i Trige. Når vi latinere så ham, gik vi hen til ham og tiltalte ham på fransk. Hans alvorlige, melankolske ansigt opklaredes da. Han standsede, og der udspandt sig snart en livlig samtale.«

Rasmus Nielsen fortæller videre, at de eneste synlige minder, Peter Vilkens ejede fra Napoleonstiden, var en sabel og et bilde af kejseren.

*Peter Vilkens gravsted på Trige Kirkegård.
(Foto: Ken Richter)*

Hædret til sidst

I 1858 blev der af flere ansete mænd i Århus, der interesserede sig for Vilkens, rettet en henvendelse til kejser Napoleon d. 3. Denne var i 1858 blevet kejser i Frankrig, og han ønskede at hædre de soldater, der havde kæmpet for Frankrig, mens Napoleon d. 1. var kejser. Han indstiftede i 1857 Sct. Helenamedaillen, som skulle gives til alle veteraner fra de nævnte krige.

Efterretningen herom nåede også Århus, og efter henvendelsen modtog Peter

Vilkens den 25. august 1858 medaljen med ret til at bære samme.

Der fulgte dog ingen pension med, men ved frivillige bidrag fra borgere i Århus sikredes han en understøttelse, der kunne give ham en økonomisk sorgløs tilværelse i hans sidste år.

I Aarhus Stiftstidende nr.179 1867 kunne følgende læses:

»Onsdagen den 24de ds. afgang ved Døden min inderlig elskede Mand, Peter Wilchens, forhen Officer i den franske Armee, Ridder af Æreslegionen og hædret med Sct. Helena-Medaillen, i sit 88de Aar.

For den store Kjerlighed, som mange have beviist imod den Afdøde, takkes her ved hjerteligst.

Trige, den 27de Juli 1867.

Ane Kirstine Wilkens. Født Rasmussen.

Begravelsen finder Sted Tirsdag den 30te ds.«.

Vilkens efterlod sig ved sin død sin hustru og to døtre, som senere forlod Trige. På graven rejstes en lille mindesten med følgende indskrift:

» Peter Vilkens

Hædret og mindet for 15 Felttog og 7 Saar i fransk Tjeneste.

Død 1867»

Gravstedet forfaldt imidlertid, men mindet om Peter Vilkens levede videre. Kontorchef Knud Sørensen, Århus, drog omsorg for, at den franske ambassade i København blev orienteret om, under hvilke uværdige forhold en ridder af Æreslegionen var begravet.

Organisationen Le Souvenir Francais, der har til opgave at værne om franske krigergrave, påtog sig derefter at restaurere gravstedet, og Trige menighedsråd indvilligede i at vedligeholde det.

Inden for de seneste 10 år er det på Bakkegårdsskolen i Trige blevet tradition, at en repræsentant for Le Souvenir Francais den 11. november kommer og fortæller børnene i 4. klasserne om Peter Vilkens, for på den måde at holde mindet om ham i live på egnen.

Derefter går børnene kl. 11 med deres lærer op på kirkegården, hvor et af børnene lægger en buket på graven. Ved flere lejligheder har efterkommere af Peter Vilkens været til stede både i skolen og på kirkegården.

Kilder:

Rasmus Nielsen: Fra det gamle Aarhus 1902.

Aarhus Stiftstidende 7.-7.-1858.

Krigshistorisk Tidsskrift. August 1996.

Peter Heinrich Wilchens , af major Otto Rasmussen.

H.E.E.Koch: Peter Heinrich Wilchens. Aarhus Stifts Aarbøger 1929

Danmarks Nationalleksikon. Encyklopædi: Napoleon.

Indre Missions høvding

Af Jørgen Toubro

I otte år var Indre Missions grundlægger Vilhelm Beck vækkelsesprædikant i Ørum-Ginnerup på Djursland. Hans ord blev hørt - og faldt ikke på klippegrund. For da han fik nyt embede, fulgte 22 troende ham - de forlod den djurslandske muld for at slå sig ned nær hans ny tjenestested på Sjælland.

Alt var dog ikke lutter idyl om Vilhelm Beck. Han var f.eks. tæt ved at rage sig lussinger til ved et møde i Randers.

- De skal ha' prygl ...

Sådan var ordene. Og sådan blev de hvisket for mange, mange år siden, da Vilhelm Beck, præst i Ørum-Ginnerup, besøgte Randers for at tale ved et kirke-møde.

Det blev nu ved truslerne. Vilhelm Beck reddede skindet og fik ingen blodig tud. Ved den lejlighed.

Vilhelm Beck, 1829-1901, var i omkring 40 år leder af Indre Mission i Danmark. I samtiden var han en betydelig vækkelsesprædikant. Hvor han kom ud med ord og holdninger til livet på jorden og efter døden, vandt han tilhængere. Han var dog ikke altid lige heldig med sine ord. Slet ikke den dag, han talte i Randers. Det var her, der var øretæver i luften.

Beck stiftede i Randers bekendtskab

*Vilhelm Beck var Indre Missions høvding.
- Så længe jeg lever, vil jeg gale, sagde han og efterlevede det.*

med en klog kone, forfatteren Pauline Worm. Hun havde inden kirkemødet skrevet læserbreve i avisen - de advarede stærkt mod Indre Mission. Den advarsel var den mest brillante reklame for mødet. Salen var stuvende fuld, da Vilhelm Beck begyndte at tale.

Kjællingesnak

Under talen kommenterede han også Pauline Worms ord i avisen. Han fik sagt, at man ikke skulle »befatte sig med kjællingesnak« - ord der fængede, og piskede stemningen frem.

Det fik Vilhelm Beck at føle, da han sammen med sine folk forlod mødet. En mand fra Randers, assessor Bruhn, ydede ham beskyttelse. Det samme gjorde præstens kusk. Alle kom vel i hus hos assessorens, mens en større flok »uroelige hoveder« (Becks egne ord. red.) så til udenfor. Historien her stammer fra Becks egen pen. Han skrev den mange år senere, da forlaget Lohse i 1916 bad ham skrive sine erindringer.

Koloni af jyder fulgte Beck

Vilhelm Beck var i otte år præst i Ørum-Ginnerup Sogne. Fra 1866 til 1874. Han huskede tiden som god. Hans ord fra møder og prædikestole blev forstået af mange hundrede, og kredsen af tilhængere voksede fra dag til dag. Da Beck forlod Djursland for at vende tilbage til hjemegnen ved Kalundborg, var egnen omkring Ørum-Ginnerup og ind mod Grenaa »vakt«. Hans vækkelsesord havde fænget så meget, at han rejste til Kalundborg med et følge på 22 jyder efter sig. De vilde være, hvor han var.

Jyderne blev nu ikke forstået i det sjællandske. Beck fortæller:

- Jeg havde en lille koloni af jyder med mig, gamle og børn. Man var ikke vant til disse jyder. Man knurrede så småt over disse fremmede, og en dag hørte jeg følgende komisk ytring af en sjællænder til jyderne:

- Hvad vil alle I jyder herovre i Danmark? Her er nok i os DANSKE ...

Fik nyt job

Lad os vende tilbage til Ørum Djurs. I 1866 havde Vilhelm Beck på en foredragsturne for Indre Mission gæstet lærerse-

minariet i Lyngby på Djursland. Morgenen før mødet havde han bevæget sig op på bakkerne ud til Kolindsund. Sundet var dengang en sø. Herfra havde han set Ginnerup Kirke på nordsiden, og det var med en underlig følelse, han havde gjort det. For Beck havde kort forinden søgt præstekaldet i Ørum. Dertil var Ginnerup annexsogn. Få dage efter fik han besked: De er den ny præst i Ørum-Ginnerup. Tillykke.

I 1866 så Danmark noget anderledes ud:

Hedeselskabet var stiftet samme år. Den første brugsforening var oprettet i Thisted, og andelsbevægelsen var undervejs med mejerier, slagterier og højskoler. Også på Djursland rykkede nye tider frem. En kreds af folk omkring Kolindsund talte om at få Sundet tørret ud, så det blev til landbrugsjord.

Sundet var Danmarks største ferskvandssø, men dog ikke »større, end man kunne svømme over i træskostøvler«. Det hævdede en murer i Fannerup. Han betroede sig til Evald Tang Kristensen, der var elev på seminariet i Lyngby. Mureren nåede aldrig at svømme over i træskostøvler. Til gengæld huskede den opvakte elev Evald historien, da han mange år senere rejste Jylland tyndt for at samle stof til sine folkeminde-bøger. 1872 tog arbejdet med udtørringen af Kolindsund fat. Otte år senere var det slut. Danmarks bedste jord groede frem, da vandet var væk, og opdyrkningen begyndte.

Mod herremændenes ønske

Vilhelm Beck og familie rykkede ind i præstegården i Ørum. Der havde været 14 ansøgere, og Beck var nr. syv i anciennitet. Forgængeren i embedet hed Ivar Sei-

delin. Han var som præst »ringe udstyret«, skrev Beck i sine erindringer og fortsatte: ”Han, Seidelin, blev overset og ringeagtet af det herremandsvælde, der huserede i sognene”.

Herremændene havde, da embedet blev ledigt, henvendt sig til kulturministeren. Bedt om at få en dygtig mand, men »ingen grundtvigianer«. Beck forstod bagefter, at herremændene var interesseret i en præst, der kunne sidde med ved spillegilderne og være behagelig selskabsmand. Med Vilhelm Becks ansættelse gik ingen af delene i opfyldelse. Tværtimod.

Indre Missions stifter ville noget andet end spille kort med godsejerne og deltage i drikkeorgier.

- Jeg kom fastelavnsmandag til Ørum. Ved en by, som hører til sognet, ved navn Ramten, kaldte jeg på en mand for at spørge om vej. Han var drukken. Det var den første hilsen, som mødte mig i dette sogn, just ikke meget lysteligt.

- Underligt nok blev det i dette Ramten, at livet brød tidligst og stærkest frem, og vi fejrede altid fastelavnsmandag der med en forsamling af mennesker, som vare blevne vor Frelzers ædru venner, skrev Vilhelm Beck i 1916.

Præsten frøs

Præstegården i Ørum var forfalden og uhyggelig. Den ny præst frøs om natten, selv om han havde to overdyner og en varmedunk med i sengen. Om dagen var det ikke stort bedre - da frøs han i stuen. Den kunne ikke opvarmes. Bedre gik det i kirken. Åndelig talt.

Ved tiltrædelsesgudstjenesten var der stuvende fuldt. Allerede under bønner før prædikenen blev en degn fra et nabosogn

Udefra er kirken i Ørum beskeden, men da Vilhelm Beck stod på prædikestolen, var der saft og kraft over ordene. Han talte til folk som en gammel, stram oberst, blev der sagt. (Foto: Jørgen Toubro)

»vakt«. Og da den ny præst kom ud af kirken, »omringedes han af glade, nyvakte mennesker«. Mange fulgte med til præstegården. Resten af dagen genlød den af »jubilende sang«.

- Det er den største nåde, jeg har oplevet af mit arbejde, hvad jeg oplevede den dag. De nyvakte vare fulde af hunger og tørst efter Guds ord. Det blev forsamling på forsamling, og livet voksede en skjøn vækst, skrev han.

Borgmesteren blev klemt

Også fra andre sogne kom folk til Ørum-Ginnerup for at høre Vilhelm Beck.

Han blev inviteret til Grenaa. Her var kir-

ken nyrestaureret, og borgmesteren var bange for, at folk skulle ødelægge den. Derfor måtte mødet holdes i et pakhus. Tilstrømningen til pakhuset var dog så betydelig, at borgmesteren kom sådan i klemme i døren »at han gav lov til at gå hen i kirken«. Herefter havde Beck ikke problemer med at låne Grenaa Kirke til sine møder/gudstjenester.

Når Beck samlede sine tilhængere i Ginnerup Kirke, kom »der flåder af både, fulde af mennesker, sejlene over Kolindsund«. Det var specielt kredsen om Lyngby Seminarium, der støttede Indre Missions stifter. En af bådene havde navnet »Bekkasinen«.

Mange jern i ilden

Vilhelm Beck var aldersmæssigt i 40'erne, da han var præst i de to sogne på Djursland. Han havde mange jern i ilden, og snart kastede han sig også over landbrug og tørvefabrikation. Begge dele med gode resultater. Landbrug vidste han ikke stort om, da han kom til Ørum, men da han - som han udtrykte det - ikke havde haft svært ved at lære Madvigs latinske Grammatik, voldte landbrug ham heller ikke store problemer.

Han havde øjne og ører med, hvor han færdedes. Snart stod han i spidsen for præstegårdsjorden på 130 tdr. land, efter at forpagteren var holdt op. Præstefruen holdt sig heller ikke tilbage. Hun gik i lære som mejerske. En sommer arbejdede hun på en af egnens gårde. Lærte alt om den tids mejeridrift, så hun kunne overføre lærdommen til præstegårdens stalde.

Egnens største »tørvetriller«

Præsten gik et skridt videre: Han blev eg-

nens største »tørvetriller«. Under arbejdet med jorden havde han tænkt tanker om 30 tdr. land mosejord, der lå hen i natur. Han lejede mosejorden ud og skar selv tørv efter at have søgt kongen om at måtte sælge en halv million tørv. Og da en del af mosejorden var gravet igennem, gik præsten videre. I Sverige havde han set en spade, der brugtes til at skrælle jord med, så mosejord med lyng på kunne brændes. Han fik fremstillet spaden, og arbejdet gik igang. Siden var jorden tjenlig til dyrkning.

- Mine naboer lo, men tre måneder efter arbejdet med at skrælle, brænde, pløje og tilså kæret, stod der en frodig havremark. Nu ville alle mine naboer næste år gøre det samme, skrev han.

De otte år på Djursland var også frugtbar i anden sammenhæng. Vilhelm Beck og frue satte fire børn i verden. Hertil kom en plejesøn.

Skulle begynde forfra

6. januar 1874 fik Vilhelm Beck denne besked: De skal være præst i Ørslev ved Kalundborg.

Han havde fået stillingen blandt 72 ansøgere og vendte dermed tilbage til sognet, hvor han var født, og hvor hans far også havde været præst. Inden da gjorde han sig disse tanker:

- Det vakte slet ingen glæde hos mig og min hustru. Kun denne ene tanke fyldte vore hjerter, at nu var det alvor, at vi skulle fra Ørum, og den tanke fyldte os kun med sorg. Bort fra Ørum, dette skjønne, lykkelige hjem, bort fra mange venner, bort fra hele denne velsignede virksomhed for at begynde forfra igen på et nyt sted.

Ørslev var økonomisk et betydeligt bedre embede for den store præstefamilie, og de 72 ansøgere skal nok ses i den sammenhæng. Bagefter hed det, at »der var mange hunde om det ben, men hvalpen fik det«. En af ansøgerne havde været så sikker, at han havde målt stuerne op til nye gardiner og tæpper og sluttet forpagtningskontrakt. - Så kom jeg og gjorde alle hans drømme til intet, fortæller Beck.

Afskeden

22. marts 1874 havde han sin afskedsprædiken i Ørum-Ginnerup. Herefter gik rej-

sen over Kattegat - med et følge på 22 jyder efter sig. Årene på Djursland havde været frugtbare. Indre Mission var slået igennem, og Vilhelm Beck havde fået et ståsted. Da han otte år tidligere var kommet til Ørum, havde folk advaret. Sagt, at »det var forfærdelige folk, der boede der«, men tiden og indsatsen havde vist, at de kunne vindes for Herren. På Sjælland fortsatte Vilhelm Beck, hvad han havde sluppet i det jyske.

Kilde: *Vilhelm Beck*: Erindringer fra mit liv. Lohses Forlag, 1916.

Tæt ved præstegården i Ørum står denne sten til minde om Vilhelm Beck, der var præst i Ørum-Ginnerup mellem 1866 og 1874. (Foto: Jørgen Toubro)

Det festlige liv i Hadsten

Af Herluf Nydam

I Hadsten har ungdommen i snart hundrede år haft lejlighed til at mødes ved et lørdagsbal ca. en gang om måneden. Der er her tale om bal i "landboklubben", som havde det officielle navn Hadstenegnens Landbokklub.

Ballerne havde det lidet flaterende navn "koballer" Det lyder ikke særlig pænt, men det forhindrede nu ikke unge mennesker i at møde op, og i perioder var der overordentlig stor opbakning til festerne. Forklaringen på det bastante øgenavn var, at i klubbens start var det forbeholdt sønner fra gårde med et vist antal køer på ejendommen at kunne blive medlem af klubben. Jeg har fået oplyst, at det var 12 røde køer og 15 sortbrogede, der var den nederste grænse for optagelse. Jeg har nu ikke kunnet få det bekræftet gennem vedtægter, men der er nok ikke tvivl om, at det var forbeholdt bedre stillede unge

landmandssønner at være medlem. Et ret skrap krav i begyndelsen af det tyvende århundrede. I lovene fra 1946 står der, at mindst fem af bestyrelsens syv medlemmer skal være unge landmænd, og det var underforstået, at det var gårdmandssønner.

Tre steder til fest

Ideen har ganske givet været, at de unge mænd så skulle sørge for at invitere en ung dame med til festen, og dermed var der lejlighed til at møde andre unge med samme baggrund.

Jeg har fået fortalt af et bestyrelsesmedlem, der var med i bestyrelsen før 2. verdenskrig, at han havde ofte været med til at skrive op til 150 indbydelser til unge damer om at komme til fest, og at de unge piger som regel mødte op i lange kjoler

Da festerne startede, var der festlokaler på Hadsten Kro, Centralhotellet og Øster-

Hadstenegnens

Landboklub

afholder selskabelig Sammenkomst med Bal

for sine Medlemmer **Søndag den 21. Maj**

Kl. 19 paa Østergades Hotel og Centralhotellet.

Kl. 19,30 Generalforsamling.

NB. Husk Medlemskortet.

Bestyrelsen.

Torsdag 11. maj 1944 var denne annonce i Hadsten og Omegns Folkeblad. At festen var søndag aften, var åbenbart ikke et problem.

gades Hotel (der hvor Nordea nu har banklokaler). Hadsten Møbelmagasin har læger i den gamle sal, hvor der er tydelige spor af balkon, scene o.s.v..

Da tilslutningen var på det højeste, var der bal samme aften op til tre steder. Man kan godt forestille sig, at der var livlig trafik imellem kro og hotel for at se, hvor det nu gik bedst. Januar 1948 er det sidste gang, at det nævnes i protokollen, at der er et arrangement på Østergades Hotel. Søndag den 18. januar er der teaterforestilling med efterfølgende selskabelig sammenkomst.

Jeg var med første gang 1958, og på det tidspunkt foregik det på Centralhotellet og på Hadsten Kro. Aftenen forløb som regel på den måde, at der var underholdning en times tid fra kl. 20.00. Underholdningen kunne være en populær sangerinde eller sanger med ledsagende musik. Foreningen benyttede sig selvfølgelig af lokale kræfter, i den udstrækning det kunne lade sig gøre, og her var Hadsten Amatørteater med til at sætte stemningen i vejret. Når underholdningen var slut, trådte orkestret til, og der blev spillet indtil ved to-tiden.

På det tidspunkt var de fleste trætte, og de unge mænd, der havde scoret, havde travlt med at få den unge dame fulgt hjem. Der var rift om taxaerne, for de færreste havde bil på den tid, og de fleste cyklede hjem.

I en periode blev der arrangeret ringridning. Således kan der læses i protokollen, at søndag den 12. juni 1944 havde landboklubben ringridning på stadion i Hadsten. Der var 36 ryttere med, og da de var færdige, gav gymnaster opvisning af to hold. Om aftenen var der selskabelig sammenkomst på Hadsten Kro.

Faneindvielsesfest

Hadstenegnens Landboklub

indbyder sine Medlemmer til Faneindvielsesfest

Lørdag d. 10. September Kl. 20

på Hadsten Kro

Ikke som meddelt i „Ugebladet“

Søndag den 11. September

Faneindvielse og Foredrag ved Pastor Mølgaard, Lyngaa.
Derefter fælles Kaffebord, hvor der vil blive Underholdning af af Lærer Østrup, Salling.

Medlemmer, der har passeret Indgangen inden Kl. 20,30 pr. har fri Adgang ved Forevisning af Medlemskort, som skal stemles.

Festen slutter med DANS til Egil Jønsens Dansorkester.

Gamle Bestyrelsesmedlemmer indbydes.

Mød Kl. 20 pr.

Bestyrelsen.

Sådan så en invitation ud i 1949. Først holdt præsten et foredrag, så underholdt læreren og derefter begyndte festen.

Der var valgt en bestyrelse til at varetage afviklingen af ballerne. Bestyrelsen blev valgt på generalforsamlingen, som fandt sted i oktober eller november måned umiddelbart før et bal.

Der mødte som regel kun den siddende bestyrelse op, og derved blev bestyrelsen faktisk selvsupplerende. Jeg var med et par år fra 1963 til 1965 og havde stor fornyelse af dette.

Ideer blev hentet udefra

Opgaven var meget enkel, nemlig at sørge for at det var de mest populære aktører i underholdningsbranchen på den tid, der kom og optrådte. For at være ajour var det nødvendigt at tage til Århus eller Randers for at opleve, hvad der var på markedet. Nørreriis i Randers var et meget ”hot ” sted at komme, og i Århus var det Århus-hallen, der var det smarte. Ellers var det impresarioerne, der sendte brochurer med

tilbud på navne, og hvad det kostede at få de forskellige til at komme. Af optrædende kan nævnes Ebbe Rhode, Poul Reichardt, Rachel Rastenni, Gitte Hæning med Farmand og Birthe Wilke. Der kunne nævnes mange flere, men det var kapaciteter på den tid.

Det praktiske var arrangeret på den måde, at der var to mand hvert sted til at sælge billetter. En der var med i mange år, var Svend Jensen, Østergade, Hadsten. Derudover var der to kontrollører (dørmænd). De var som regel professionelle fra Århus, der var organiseret i en forening for sådanne. De var nemme at kende med kasket, overarme og skuldre, der var ved at rykke skjortærmene fra hinanden. Der var næsten aldrig ballade, og var der ballade, varede det ikke ret længe, så havde udsmiderne dæmpet gemytterne. Unge mennesker dengang var ikke anderledes end unge mennesker er i dag. Dog synes jeg aldrig, der var nogen, der kom til skade, når næverne blev taget i brug.

Politiet var også til stede, og helt frem til kommunalreformen i 1967 hørte Hadsten Kro under landbetjenten i Hinnerup, og på den anden side af åen var det landbetjenten i Hadsten, der var myndighed. På et tidspunkt opstod der den tradition, at ordensmagten blev inviteret med til smørrebrød i den blå stue, når underholdningen var slut. Der mødtes bestyrelsen, og de der havde underholdt, og som skulle have deres betaling. Det var sjældent de blev og spiste med, men det skete dog en gang imellem. Vi fik nogle fantastiske stykker smørrebrød fremstillet af fru Madsen, som var eminent til at lave mad. Maden blev grundigt skyllet ned med en snaps eller to,

og det er festlige stunder at tænke tilbage på.

Trængsel til jul- og påskeballer

To arrangementer træder foran de andre. Det er juleballet anden juledag og ballet påskelørdag. Da kom der specielt mange unge mennesker. Årsagen var, at var de rejst fra byen for at studere, være soldat eller havde fået læresteder med bopæl længere væk, så kom de som regel hjem på ferie til jul og påske. Så vidste de, at de kunne træffe tidligere skolekammerater og få sidste nyt om hinandens oplevelser i den forgangne tid.

Ved gennemgang af materialet om Hadsten Landboklub, der findes på Hadsten Arkiv, lå der en rapport fra landbetjenten i Hadsten, Chr. Velborg. Rapporten viser, at foreningens love ikke klart fortæller, at det er en privat forening og som følge deraf, skal der betales forlystelsesafgift. Dette meddeles af politimesteren i Randers den 23. juli 1948. Allerede den 23 august samme år vedtages nye love, der er mere fyldestgørende om formål, medlemsoptagelse og kontingent. Dette løser problemet, og festerne fortsætter.

Alt har sin tid, og omkring 1970 kommer diskotekerne frem, og det blev umoderne at mødes til bal om lørdagen. Ret hurtigt er der diskoteker overalt, der har åbent næsten alle ugens syv dage, og foreningen går i dvale efter at have opfyldt sin mission i mange år.

Der er mange unge mænd og piger, der har mødt hinanden for første gang til korballe i Hadsten, og som stadig er gift med hinanden.

Forårs hovedrengøring

Af Marie Fogh

Marie Fogh er født Nielsen på Tåstrup Bakke i 1907, og hun døde i 1989. Efter sin konfirmation tjente hun på tre gårde ved Stjør. I 1929 var Marie på Tommerup Højskole, og hun var husbestyrerinde hos en gartner ved Silkeborg, inden hun blev gift med Sigurd Fogh, der døde i 1992 i en alder af 81 år. Marie og Sigurd er begravet ved Berring Kirke. Marie Fogh har selv skrevet om sin tid som tjenestepige.

Gården, hvor jeg tjente, havde et langt og gammelt stuehus. Nu var det blevet forår, og det var tid at begynde med hovedrengøringen. Det var en uskreven lov, at huset skulle stå skinnende rent til pinse.

Jeg bandt et tørklæde om hovedet, fik fat i fejekost og andre rekvisitter, og så besteg jeg trappen til loftet. Der indledte jeg felttoget mod støv og spindelvæv. Trappen, der førte op til loftet, var en almindelig stige, der var gjort fast med et solidt reb, som, når man trak i rebet, fik trappen til at gå ned, og lemnen til loftet gik op.

Straks jeg var oven for trappen, slog den blandede lugt mig i møde, den kom fra de mange hengemte ting. Lugten kom fra de røgede skinker og flæskesider, der hang på en bjælke nær skorstenen. Desu-

den var der skarlotteløg, tørrede hyldeblomster og blandt andet også mus. Jeg gik i gang med at feje spindelvæv ned så langt som jeg kunne nå, det støvede fælt, men det så godt ud bagefter.

Så skulle alle de gamle ting i krogene trækkes frem i dagslyset. Det var mest kasserede møbler og andet husgeråd. De fik en omgang med en opvreden klud, og efter at jeg havde fejlet rent, hvor de havde stået, blev de stablet sammen igen. Det så straks lidt mere ordentlig ud, nu kunne de så stå i fred til næste års rengøring.

Der var også en kasse med gamle ugeblade og bøger, og det var fristende at kigge i dem, for der kunne være interessante ting imellem, men det gik naturligvis ikke an at falde i staver over den slags. Det var støvet jeg skulle jage.

Der hang også store poser med fjer, men dem rørte jeg ikke, for hvis der var et lille hul i posen, var det sikkert, at jeg fik en sky af fjer i hovedet. Det skete, at vi hentede nogle fjer ned, når en dyne trængte til nyt fyld. Fjerene blev lunet i gruekedlen, det gav nysen og hosten længe efter, vi var færdige, og det var ikke let at slette alle spor, for støvsugeren var ikke almindelig på den tid.

Den værste krog var den med flaskerne, men ud måtte de, så jeg kunne få slet-

Marie Fogh var nr. fem ud af en søskendeflok på otte.

tet sporene efter mus og edderkopper, så kunne de ligesom de andre sager fortsætte tilværelsen i ubemærkethed i et årstid. Dog ikke helt, for når der skulle laves saft, hentede vi så mange ned, som vi skønnede, der blev brug for. De blev renset i vand med soda i, skyllet og stillet til tørre på rækker i tjørnehækken, og der blev de hentet ind efterhånden, som der blev brug for dem.

Til sidst skulle vinduerne have en omgang med vand og vaskeklud. Der blev straks en del lysere, nu den megen støv og spindelvæv var borte, en spraglet sommerfugl vågnede op af sin dvale og begyndte at flakse rundt.

Jeg stod et øjeblik og betragtede mit værk, der var nu næsten helt hyggeligt på det gamle loft, men nu skulle jeg selv ned og have en omgang tiltrængt vask.

Dynerne fik en omgang

Den næste etape i rengøringen blev indledt i karlekammer og rullestue.

Indgangen var fra gårdsiden i den ene ende af stuehuset som en afdeling for sig.

Der skulle kalkes og skures gulve, gulvene var ikke ferniserede, derfor var det et ret stort arbejde.

Bohavet i karlekammeret var kun en seng, et bord og en stol. Karlen medbragte gerne et skab eller en kuffert. Dynerne skulle jo ud og luftes. Sengeladet, som vi kaldte det, blev stillet op i gården. Det bestod af nogle stænger, der blev anbragt på nogle træbukke.

Vi havde mange dyner at luften, for der var tre gæstesenge, foruden dem vi brugte.

Det regnedes altid for godt, hvis man rigtig lagde kræfterne i, når man bankede dyner, og jeg skal love for, at der blev slået til dem.

I rullestuen stod naturligvis den store rulle med kampesten i. Der skulle to til at trække den og en til at lægge om stokkene. Det tog gerne et par timer at komme igennem storvasken. Madmor var kritisk, og tit blev der lagt om flere gange. Især dugene skulle være skinnende blanke.

Æblerne gav duft

Næste dag gjaldt det ”storstuen”, der egentlig ikke var rigtig møbleret, så der kunne i givet fald dækkes til mange mennesker. Om efteråret blev kasserne med de nedplukkede æbler stillet der, for der var tilpas køligt, og det gav altid en fin duft i rummet.

Gulvet var hvidskuret, og jeg syntes, det var en endeløs opgave at gå i gang med.

De to gæsteværelser var til gengæld lette at blive færdige med, der var ikke særlig snavset, da de ikke benyttedes så tit, og gulvene var ferniserede. Dynerne skulle selvfølgelig ud og luftes.

I stuerne skulle der renses og pudses kakkellovne. Det var et grimt arbejde, for det sorte støv lagde sig alle vegne. Hvis der ikke var snavset i forvejen, blev der i hvert fald det efter sådan en omgang..

Der skulle så sæbes vinduer og døre af, og hvis der var polstrede møbler, kom de ud i gården til en omgang med tæppebænker og børste. Der var ikke ret mange, der havde gulvtæpper, der var højest tale om et lille et i den pæneste stue. Borde, stole og andre møbler fik en omgang Politur.

Alle gulve skulle rengøres ret grundigt inden fernisering. I soveværelset var det største arbejde at få dynerne ud og ind igen, for de kunne være meget tunge at bære på. Madrasserne kom også ud, og det var lidt svært at slæbe så meget ud og ind. Gardinerne skulle tages ned og vaskes. Skabe og skuffer var ordnet i forvejen.

Køkkenet til sidst

Nu var det køkkenets tur, hvor vi startede med at pudse komfur, loftet blev kalket, de maledede vægge og døre blev vasket, og hvis de trængte til maling, ordnede vi også det selv. Farven var den gode køkkenblå, der dominerede sammen med den blå

kaffekande og kedlen. Der var mange hyl-der og skabe at komme igennem, men når vi var færdige med køkkenet og det tilstødende spisekammer, blev køkkenet faktisk ikke brugt til daglig i sommertiden, idet der var komfur i bryggerset, hvor maden blev lavet, det sparede tid. I bryggerset var cementgulv og to gruekedler til at vaske i.

Kælderen brugte vi til at opbevare al maden og de mange glas med syltetøj, saftflaskerne og ikke at forglemme saltkarret med det saltede kød, det var den tids eneste måde at kødet kunne holde sig over længere tid.

Når det hele var overstået, var der en duft af sæbe og fernis over det hele, og alt var skinnende rent. Man kunne ligesom bedre se forskel på før og efter rengøringen dengang end nu, hvor vi har tæpper alle vegne og er fri for kakkellovnen.

Så samlede jeg koste og børster sammen og gik ud i gården og skurede dem i sand, det hele fik en omgang, intet blev glemt.

Dernæst var det havens tur, den skulle også være pæn til pinse. Efter den tid begyndte vi gerne i roerne, som tog meget af tiden hen til høst. Der blev sparet på stuerne, der var kun en, der blev brugt, og som før nævnt var det nu i bryggerset tilberedningen af maden foregik. Markarbejdet kom i første række.

Fra hyrdedreng til kommis

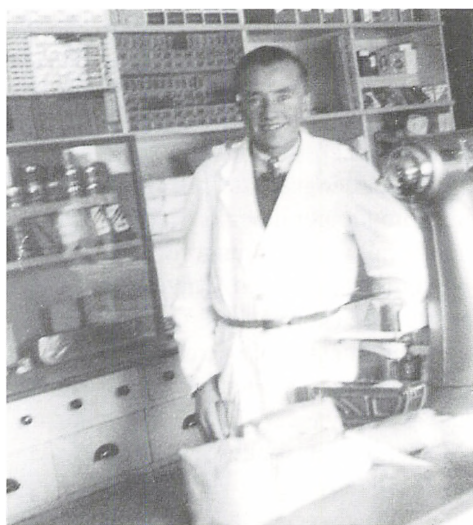
Af Jens Christen Pedersen

Jens Christen Pedersen i Svejstrup kan se tilbage på en lang karriere inden for FDB. Her bringer han udpluk af sine erindringer fra tiden i østjyske brugsforeninger og ved FDB i Århus.

Jeg er født i Vendsyssel den 2. november 1919 og blev forældreløs allerede som femårig. Mine søskende og jeg voksede derfor op ved vor farmor, som var en god og kærlig opdrager. Da jeg var 13 år gammel, blev jeg fæstet som hyrdedreng, og lønnen var 50 kr. for en sommer. Nu skulle jeg op kl. halv fem om morgenen for at arbejde i stalden, hvorefter jeg gik i skole. Efter skoletid fortsatte arbejdet på gården til kl. syv om aftenen, hvorefter dagen sluttede med, at jeg cyklede ud i engen for at se til kvierne og hælde vand op til dem. Vi tjenestedrenge havde elendige værelser uden varme eller vaskerum, og så var det lige op ad hestestalden.

I lære som kommis

Brugsuddeler Niels Nielsen i Veng var søn af min farmors bror. Det blev aftalt, at jeg skulle i lære som kommis hos ham og begyndte den 1. maj 1935. Veng lå smukt ved en sø omgivet af bakker, og landsbyen var domineret af det store gods Sophiendal, hvor baronen boede. Han ejede næsten al jorden deromkring.

Jens Christen Pedersen i Stilling Brugs 1940.

Uddelerparret Mette og Niels Nielsen var gode mennesker, og jeg fik en meget familiær behandling. Der var en stor have til Brugsen, og den skulle vi alle være med til at passe. Havearbejde var jeg ikke så vild med, men det hjalp lidt, da jeg lånte to islændere og en plov, så var arbejdet hurtigt overstået i stedet for al den graven.

Brugsens bygninger var gamle, så vi måtte pakke varer ud på loftet, hvor pladsen var trang. På bjælkerne havde vi tøjr-pæle og andre ting hængende på store søm. En dag pakkede jeg isenkram ud og

havde sat en stabel tallerkener på gulvet, hvorefter jeg kom til at rage en tøjrpæl ned. Den ramte tallerknerne og gik durk gennem hele bunken. Niels blev sur og sagde, at når jeg var så klodset, skulle han nok selv pakke resten ud. Så gik jeg ned i butikken, og lidt efter lød et vældigt brag oppe fra loftet. Niels havde pakket et Rosenborg-kaffestel ud og sat det fra sig på gulvet. Derefter stillede han et gulvtæppe fra sig, men det væltede og ramlede lige ned i kaffestellet. Der blev ikke talt mere om klodsethed den dag!

Vi havde mange rotter i baghuset, og en aften satte jeg en stor fælde ved det største hul. Næste morgen blev vi vækket af en vældig larm, og det viste sig, at fælden var næsten fyldt med rotter. De hvæsedede og bed i trådvævet, da jeg bar fælden hen til en vaskebalje for at drukne dem.

Jeg var meget lille, da jeg kom til Veng. Det havde skoledrengene observeret, og en dag hvor jeg var alene i butikken, kom nogle af dem ind og ville banke mig. I et hjørne af butikken havde vi kørepiske stående, og sådan en greb jeg og jog hele banden ud. Sidenhen blev vi de bedste venner.

På grund af alle de unge mennesker der arbejdede på gårdene rundt omkring, var der liv og glade dage i Veng. Vi badede i Ravnsø, spillede fodbold, gik til gymnastik, var til ungdomsmøder hos præsten og – hvis vi havde en krone – til bal i Hårby en gang om måneden.

Min løn var 10 kr. om måneden. For at supplere den lidt gik jeg med postbudet ud for at rense brønde op. Det fik jeg 10 kr. for pr. brønd. Mit arbejde bestod i at kravle ned i brønden med et reb om livet og skovle skidt op i en spand, som post-

budet hejsede op. Mange af brøndene var meget dybe, og man skulle sikre sig, at der var ilt dernede. Var der frøer i brønden, kunne man slappe af. Ellers havde jeg et tændt stearinlys med. Gik det ud, var det om at komme op i en fart.

Folk i Veng

Godset Sophiendal satte sit præg på Veng med alle de ansatte, der kom og rejste. De fleste kunne aldrig få pengene til at slå til, og kunne de snyde os, gjorde de det. En kone fik lov at låne et par sko med hjem, for at manden kunne prøve dem, men hun ”glemte” at aflevere dem igen, og Niels gav mig besked på at hente dem. Konen ville ikke udlevere skoene, men jeg så, at de stod på et bord inde i stuen. Hurtigt sprang jeg ind og snupede dem, men på vej ud fik jeg et spark bagi af hende.

Boelsmand Rasmus Christensen havde egnens flotteste heste og vogn, som han var meget stolt af. En dag kom han og skulle have tjære i en gammel blikdunk. Da jeg satte den fyldte dunk op i vognen, gik bunden ud af den, og tjæren flød ud over den flotte jagtvogn. Rasmus blev aldeles rasende, men Niels sagde til ham, at det var hans egen skyld, fordi dunken havde været tæret af rust. Vi fik tjære på tøjet og i butikken, og vognens bund var sort for altid.

På Ansgård regerede den 70-årige Ane, enke efter Rasmus Sørensen. Hendes to sønner var ugifte og bestyrede gården på 80 tønder land. Selv om bedriften ikke gik for godt, så Ane ned på alle andre end gårdfolk. Da jeg kom til Veng spurgte hun mig: ”Hvad er så din far?”

”Han er død”, svarede jeg.

”Hvad var han?”, spurgte hun videre.

Veng Brugsforening i 1920'erne. Her kom Jens Chr. Pedersen i lære som kommis i 1935. (Egnsarkivet i Venge).

”Han var ved jernbanen”.

”Ikke andet”, var hendes slutbemærkning.

Der var en meget fattig familie på en ejendom med sandet jord ude ved Pittersø. De havde aldrig penge til mad, og et år var kartoffelhøsten slået fejl. Om vinteren slog de hul i isen på søen og fangede en masse ål. Manden kom så ind i Brugsen og ville bytte lige over: et pund kartofler for et pund ål, men vi gav ham nu noget mere.

Skovfogeden på Sophiendal boede i Veng. Folk ringede ofte til Brugsen efter ham, og det spolerede næsten alle middagspausen, så det blev jeg godt træt af. Den første april løb jeg derfor hen til ham og sagde, at der var telefon. Da han ankom, sagde jeg: ”Aprilsnar”. Nej, hvor blev han gal!

Også andre benyttede Brugsens telefon. En røgterkone fra Sophiendal kom således en dag og bad mig ringe til lægen

for at sige, at hendes mand havde haft forstoppelse i fjorten dage!

Når der var klapjagt på Sophiendal, fik jeg gerne fri for at kunne være med, og det gav jo en lille skilling. Baronet var ivrig sportsmand, og en vinter fik han lavet en kælkebane, der gik fra bakken bag Veng, ned over en skovvej og ud på Veng Sø. Med et spand heste blev der kørt vand på om aftenen, så var banen frosset spejlblandt om morgenen. Så godt som hele byen var ude for at bruge banen, hvor vi susede ned og blev trukket op igen af heste. Det gik godt, indtil én kørte af banen og brækkede benet. Så blev der sat en stopper for det, og det var vi kede af.

En gang om måneden var vi til ungdomsmøde hos præsten. Præstefruen var en meget flink og livlig dame, som af og til holdt lidt komsammen, når præsten ikke var hjemme. Blandt os var en lidt ældre ungkarl, som var lun på præstefruen. En gang fortalte vi ham, at der var

sammenkomst hos præstefruen den aften. Vi lå på lur i buskene, da han kom og ringede på og var ved at dø af grin, da det var præsten, der lukkede op.

Kommis i Stilling

Det var en stor forandring fra at være lærling til at blive 2. kommis i Stilling Brugs. Nu havde jeg middagspause, og min løn var 75 kr. om måneden plus kost og logi. En anden forskel var, at to en halv dag om ugen kørte jeg varetur og var slet ikke i butikken.

I Brugsen var vi tre ansatte med hver sin kasse, der helst skulle stemme om aftenen. Vi havde den ordning, at når vi havde lukket, gik vi op og spiste for bagefter at feje og gøre kassen op. En gang havde jeg flere dage haft svind i min kasse, og det ærgede mig meget. Så kom jeg i tanker om, at bydrengen jo gik i butikken, når vi var oppe for at spise. Jeg stillede mig på lur og ganske rigtigt: jeg tog ham på fersk gerning. Han var ellers en meget flink og dygtig dreng, så uddeler Olesen gav ham en ny chance, mod at han lovede aldrig at gøre det mere. Drengen holdt ord og blev senere lærling i forretningen.

Om morgenen stak Olesen nøglerne til pengeskabet ud under sovekammerdøren, og jeg låste op. En morgen var pengeskassen borte, og det mærkelige var, at der ikke var tegn på indbrud. Det blev meldt til politiet, som afhørte os flere gange. Vi skulle gøre rede for, hvor vi havde været aftenen før, og hvem vi havde været sammen med. Der gik nogen tid, så fandt en vejmand pengeskassen under indkørslen til Stilling Østergård, selvfølgelig tømt for værdier. Et par år efter blev tyven fundet; det var ”Bette Tyv”, som var ekspert i

pengeskabe. Han var kommet ind gennem hundehullet i muren og havde haft fri adgang til hele huset.

Fru Olesen serverede normalt god mad, men hun havde den skik at servere pandekager hver mandag. Det var vi lidt trætte af, og vi tre kammesjucker aftalte så, at næste gang skulle vi kun spise én hver og derefter gå. Mandagen efter spiste vi så til gengæld dem alle sammen og bad om flere. ”Jeg troede ikke I kunne li’ dem”, sagde hun. ”Det kan vi heller ikke”, svarede vi. Efter den tid var det slut med pandekager.

Vareturene

På vareturene kørte jeg en Ford 1931 personvogn, hvor bagsæderne var taget ud og erstattet med hylder. I vinteren 1939-40 var der et forfærdeligt isslag, hvor el- og telefonmaster knækkede, og ledninger faldt ned. I dette vejr var Olesen selv med ude, da det var livsfarligt at færdes. For at stå fast trak vi strømper uden på støvlerne. Vi skulle jo bære varer ind til kunderne og æg ud igen.

En dag, mens jeg kørte Forden, morede nogle knægte sig med at se, hvor mange gange de kunne nå at løbe over vejen foran bilen. De havde prøvet det før, og jeg havde advaret dem flere gange. Derfor sprang jeg nu af bilen og gav dem et par flade. Om aftenen kom en af drengenes far ned i butikken og var meget vred, men da jeg fortalte om deres farlige leg, kunne han godt se, at lussingerne havde været berettiget.

En sommerdag skulle jeg køre ud til en ejendom på Gram Mark. Man kunne ikke vende inde på gårdspladsen. Derfor vendte jeg ude på vejen for at bakke ind. Man-

Inden jeg rejste fra Veng, fik jeg kørekort som afskedsgave. Fire køretimer havde jeg, og det kostede 50 kr. Under køreprøven måtte jeg bremse hårdt op for en dreng, som løb ud foran bilen. Den køresagkyndige sad imidlertid og rensede negle og havde ikke set noget. Så køreprøven blev bestået uden problemer.

den og konen gik i roerne ude ved vejen, og barnevognen stod i vejkanthen. Konen tog barnevognen og sagde, at jeg skulle komme lidt senere, så ville hun have æggene klar. Jeg satte mig ind i bilen og begyndte at bakke, og der lød et brag. Tænk, konen havde sat barnevognen bag bilen! Barnet faldt ud men tog heldigvis ingen skade. Manden kunne godt se, at jeg var uden skyld men kom alligevel dagen efter og ville have erstatning for barnevognen. Olesen ville ikke have noget vrøvl og betalte, selv om manden egentlig ikke kunne tilkomme det.

Det var ikke alle steder, man havde lige meget lyst til at komme ind og drikke kaffe. I nogle hjem var der temmelig beskidt, og andre steder hang der bleer til tørre op

ad en varm kakkelovn, så luften kunne godt være noget kvalm.

Olesen var en flink mand, som lånte os Forden, når vi skulle udenbys for at spille fodbold. Vi kørte så 12 mand af sted i bilen. Af og til lånte jeg den også til andre formål, men det måtte fru Olesen ikke få at vide.

Lige over for Brugsen lå mejeriet, hvor fire mejerister var ansat. Vi var som sagt tre mand i Brugsen, så vi mødtes en gang imellem til et spil "mouse". En aften tabte jeg en månedsløn, men det tog jeg ikke så tungt, for måske vandt jeg pengene tilbage igen dagen efter.

Da krigen kom, og benzinen slap op, lejede Brugsen hest og kusk hos en landmand. Det var en kold omgang om vinte-

Vareudbringning i vinteren 1940. Rasmus Pedersen er kusk, mens Jens Pedersen sidder ved siden af.

ren. En sommerdag, hvor jeg kørte alene og var inde hos en kunde, blev hesten bange for en flok fugle, der lettede fra en busk. Den sprang hårdt tilbage og væltede vognen, så alle de æg, jeg havde samlet ind en på halv dag, blev smadret. Det var en trøst, at æggene den uge kun kostede 50 øre pr. kg. Olesen blev ikke en gang vred, men sagde blot: "Kør det skidt hen til bageren!"

Kommis i Ejer

I 1941 kom jeg på Andelsskolen i Mid-delfart for bl.a. at lære regnskabsmetoder. Vi var 120 elever, hvoraf kun to var kvinder. Efter skoleopholdet blev stillingen som kommis i Ejer Brugs ledig, og jeg tog ud for at tale med uddeler Rasmussen. Før jeg kom på Andelsskolen, var min

månedsløn 125 kr. Da Rasmussen havde 45 ansøgere til stillingen, ville han kun give en månedsløn på 65 kr. Nogle af hans ansøgere ville endda nøjes med 50 kr. Jeg satte 100 kr. som minimum, og det skulle hæves efter tre måneder. Rasmussen kunne ikke rigtig bestemme sig, men dagen efter ringede han og sagde, at jeg kunne få pladsen, da han mente, at de, der ville nøjes med mindre, ikke var noget værd. Efter tre måneder fik jeg 125 kr., og derefter lagde han selv til, så jeg sluttede på 175 kr. Det mærkelige var, at han aldrig selv udbetalte lønnen. Den kunne jeg selv tage af kassen og skrive beløbet i min kontobog.

Da jeg mødte op i Ejer den 1. februar 1942, var det meget koldt med blæst og 28 graders frost. Det kneb med at holde

varmen i butikken, da vi kun havde brun- kul samt gamle aviser og blade til at fyre med i kakkelovnen. Om natten frøs min ånde til is på dynen, og da der ingen varme eller vand var på værelset, måtte jeg vaske mig i køkkenet. Det var så koldt i kælderens, at sodavandsflaskerne sprang.

Anton Rasmussen og hans frue kom jeg godt ud af det med. Anton var en flink men ikke helt almindelig uddeler. Han opholdt sig mest på kontoret og brugte også megen tid på at kløve træ i gården. I butikken gik han i træsko, og mellem ekspeditionerne stod han foran kakkelovnen med hænderne i lommerne, for han frøs altid. Når han talte med nogen var hans valgsprog: ”Nej, se da!”, og så kløede han sig på næsen og de store ører. Vi havde et gadespejl, og når han i det så, at smedens kone var på vej, sagde han altid: ”Jeg går lige ud bagved”. Hende kunne han nemlig ikke enes med.

Overalt i butik og lager var der et værre rod. Det tog mig 14 aftener at få orden i det, og overtidsbetaling var der ikke noget, der hed. Allevegne var der mus, og de gnavede hul på sækkene, så mel og gryn væltede ud på gulvet. Da det blev for meget, anskaffede Rasmussen en fritte. Den var vældig god til at fange mus, men gnavede desværre også hul i et cykeldæk, og da det var en mangelvare under krigen, måtte fritten lade livet.

En af de hårde vinterdage kom snekas- terne ind og købte en halv flaske snaps. De havde indgået et væddemål om, hvorvidt en af dem kunne tømme flasken i to slurke. Jeg spurgte, om de havde tænkt sig om, da det jo kunne være livsfarligt i sådan en kulde. Det hjalp ikke, og manden drak den i to slurke. Lidt efter kom en

af de andre løbende ind i Brugsen og bad mig ringe efter ambulancen. Manden blev kørt på sygehuset og overlevede.

Når der var sommerfest og lignende på Ejer Bavnehøj, serverede jeg øl og is; det foregik i det fri på festpladsen. Jeg tjente lidt ekstra ved det, da der ud over time- lønnen af og til vankede lidt drikkepenge.

Mødet med Elly

En sommeraften kørte jeg en tur til Tebstrup, hvor der var håndboldkamp. En af spillerne var en smuk pige, som jeg straks forelskede mig i. Senere inviterede jeg hende i biografen i Horsens, og vi mødtes til fest i Tebstrup og Kattrup, hvor hun tjente på Møballegaard. Hun hed Elly og var datter af Petra og Johannes Halberg i Illerup. I 1942 rejste hun til Rye Nørskov men glemte mig heldigvis ikke, og den 12. april 1943 blev vi forlovet. Det var en af de lykkeligste dage i mit liv. Efter den tid var det sjældent, at jeg havde løn til gode, da Brugsen i Ejer havde meget køk- kenudstyr til billige penge, som jeg købte.

Vikar i andre brugsforeninger

På et tidspunkt syntes jeg, at tiden var inde til at prøve noget andet. Så jeg rejste fra Ejer den 1. maj 1944 for at begynde som vikar i andre brugsforeninger. Blandt andet var jeg i Tåning Brugs, som var et frygteligt sted at være, da bygningerne var meget gamle og butikken lille. Alle varer, der ikke kunne være i butikken, skulle slæbes op på loftet eller ned i kælderen, og der var rotter overalt.

Uddeleren havde humor. Han holdt høns og havde også en flot hane. En dag sagde han til mig, at opfejningen fra laget kunne jeg give hønsene. Det plejede

han ellers selv at gøre, og jeg fandt snart ud af, hvorfor han ville have mig til det. Da jeg kom ind i hønsegården, kom hannen for fulde sejl og sprang på mig, så jeg måtte skynde mig ud igen. Uddeleren var ved at dø af grin.

Senere kom jeg til Alderslyst Brugs i Skanderborg, hvor der var en værre ballade. Uddeleren havde sagt op, fordi han og formanden ikke kunne sammen. En dag kom de vældigt op at skændes inde på kontoret. Pludselig gik døren op, og ud kom formanden fulgt af uddeleren, som tog fat i førstnævnte og smed ham så hårdt ud på gaden, at han landede på hovedet.

Egteskab

Ellys søster Olga var blevet forlovet med Arne Kristensen fra Glarbo, og vi kunne derfor holde dobbeltbryllup i Dover kirke den 26. november 1944. Det var en dejlig fest, men desværre var min familie fra Vendsyssel ikke med, da tyskerne havde bestemt, at man kun måtte køre i sit eget amt. På grund af krigen og mørklægning kom der ikke så mange til festen om aftenen. Det medførte, at der var en masse mad tilovers. Ellys bror Kaj og jeg måtte hver morgen i en uge spise lagkage med flødeskum, og blodpølsen blev vi godt trætte af, inden den var spist.

Det var meget svært at skaffe de forskellige ting til vort hjem. Det hjalp noget, at vi købte et helt læs hos uddeleren i Alderslyst; der var bl.a. senge, dyner og platter – samt en sæk sukker på 50 kg. Den var guld værd i 1944.

For at få et sted at bo købte vi ”Gartnerhallen” på Banegårdsvej i Skanderborg. Det var ikke nogen særlig god for-

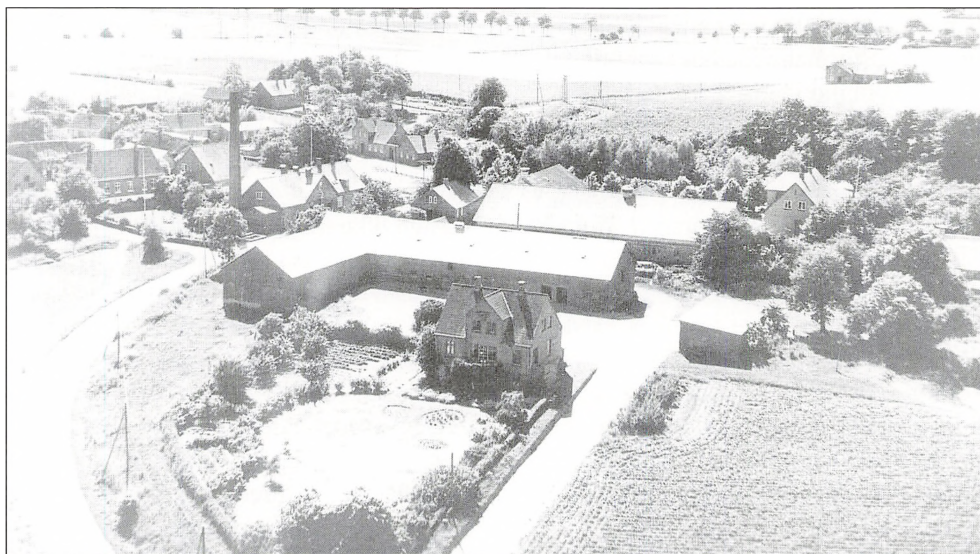
retning. Den første dag solgte vi for 40 øre. Uha, hvor var der beskidt. Vi kørte flere trillebørfulde jord ud af butikken. Om aftenen måtte vi dække alle varer til, ellers blev de ædt af rotter. Efterhånden fik vi dog fanget de fleste af dem. Det var næsten ikke til at skaffe varer, da vi ikke havde licens til at købe ved GASA, og vi havde en del besvær med tyskerne, som ville købe hos os. Da alt var rationeret, ville vi ikke sælge til dem og gemte varerne under disken.

Det var meningen, at jeg stadig skulle være vikar i brugsforeningerne, mens Elly skulle passe forretningen, men så fik hun nyrebækkenbetændelse og måtte flytte hjem til forældrene i Illerup. Jeg blev så hjemme og passede forretningen.

Da Elly var rask igen, fik jeg arbejde ved FDB’s frøafdeling i Århus, men det var meget besværligt at rejse frem og tilbage med toget. Der gik kun ganske få tog om dagen i hver retning, af og til slet ingen, da skinnerne ofte blev saboteret af modstandsfolk. Somme tider kom jeg først på arbejde midt på eftermiddagen, men FDB trak mig aldrig i løn af den grund.

En dag kom jeg ned på Århus Banegård, netop som toget satte i gang. Jeg sprang op på den bageste vogn, men det skulle jeg aldrig have gjort, da de to bageste vogne var forbeholdt tyskerne. Jeg måtte stå på trinbrættet til Hasselager, og det var meget ubehageligt. Togene blev drevet med brunkul, så da vi ankom til Hasselager, var jeg sort som en neger.

Vi var fattige som kirkerotter. Derfor lånte vi hest og vogn for at samle grankogler i Hemstokskoven. Dem solgte vi til bilejerne, der kørte med gasgenerator. I disse kunne der kun fyres med små træstykker.

Luftfoto over Hårby ca. 1945. Som nygifte boede Elly og Jens Chr. Pedersen her i 1945-47. (Egnsarkivet i Venge).

ker, så grankogler var velegnede. Desuden lejede vi et stykke jord i Illerup, hvor vi troede, der kunne avles en masse kartofler. Men jorden var så udpint og fuld af ukrudt, at der kun blev arbejde ud af det.

Vores ældste søn Per blev født i 1945. Det var en meget hård fødsel, men hvor var vi glade, da det var overstået. Han var lidt besværlig den første uge, idet han sov om dagen og vrælede hele natten. Elly havde for lidt mælk til ham, så det blev bedre, da sutteflasken kom i gang.

Tiden i Hårby

Da jeg i vinteren 1945-46 igen blev ansat ved FDB's frøafdeling, solgte vi forretningen og lejede en lejlighed i Hårby. Den var meget billig, 10 kr. om måneden, men var også derefter: åben skorsten, intet vand inde, kun brøndvand, der skulle pumpes op og intet afløb fra vasken. Der

var så utæt, at vi kunne se gennem væggen, og Elly var grædefærdig. Vintrene var hårde, og det var umuligt at skaffe brændsel, så hver søndag gik vi i skoven og hentede træstød, som jeg slæbte hjem og slog i stykker. Desuden samlede Elly grene, når hun gik med barnevognen.

En aften, vi var på besøg på Vengelund, kom vi til at tale om brændselsmanglen. Dagen efter, da jeg kom fra arbejde, lå der et helt læs bøgetræ, savet og kløvet, klar til brug. Jeg var straks klar over, at det stammede fra Jens Jensen på Vengelund, men da jeg ville betale for det, sagde han, at det nok var Vorherre, der havde leveret det. Sådan var Jens Jensen.

En overgang var jeg vikar i Stensballe Brugs ved Horsens. Klokken syv skulle jeg være der, så det var med at komme tidligt af sted. Somme tider måtte jeg slæbe cyklen gennem sneen de seks kilome-

ter til Skanderborg station, og lige så besværligt var det at komme til Stensballe, da jeg også skulle cykle fra Horsens derud. Det blev noget lettere, da jeg købte en motorcykel. Det var et vrag, som vi fik for 1000 kr., og Ellys bror Kaj brugte lang tid på at sætte den i stand.

Ved FDB i Århus

Fra den 11. juni 1946 blev jeg ansat ved FDB Isenkram i Vestergade, Århus. At få fast job inden for FDB var som at vinde i lotteriet. Og tænk at få 463 kr. om måneden! Jeg blev træt af at køre så langt på motorcykel hver dag, så vi begyndte at se på huse og fandt et passende i Viby. Næsten en hel dag forhandlede vi og fik til sidst huset for 23.000 kr. med 9.000 kr. i udbetaling. Det var meget billigt, og det kunne jeg takke en gammel arbejdskammerat for; han kunne diskutere med modparten i timevis. Vi havde ingen penge men solgte motorcyklen for 3.500 kr. Så lånte vi 2.000 kr. hos min tidligere arbejdsgiver Niels Nielsen i Veng, og resten kautionerede min familie for.

Det var stadig vinter med is på vejene, da vi flyttede ind den 1. april 1947. Vores ny erhvervelse var et rødt murstenshus i to etager og med kælder. Der var ingen badeværelse, og toiletet var i kælderen. Stuen vendte mod nord, ud mod gaden, men sådan skulle det være dengang. For os var det som at komme i Himmerige, og især Elly var glad for byttet.

Penge var stadig en mangelvare. Når alle udgifter var betalt, var der 150 kr. tilbage om måneden til mad, tøj, forsikringer, lys og varme. Skulle vi nogen steder hen, foregik det på cykel.

For at tjene lidt ekstra tog jeg bijobs.

Hver søndag eftermiddag var jeg på væddeløbsbanen og fik 11 kr. for seks timers arbejde. Vores søn Per var tit med derude, og han morede sig, når spillerne blev tossede over at tabe. Hver onsdag aften var jeg på cykelbanen, og lønnen var 8 kr. for tre timers arbejde. Desuden opkrævede jeg forsikringer men blev hurtigt træt af at cykle til Hasselager og Lemming for en elendig betaling. Vi tjente også noget ved at sælge frugt fra haven, der heldigvis var fyldt med frugttræer og bærbuske.

Fra FDB Isenkram kom jeg til afdelingen for legetøj, cykler og radioer samt på kontoret og prøvelageret. Sidstnævnte sted havde vi meget overarbejde, og en del af dette var til dobbelt betaling, da vi aldrig vidste, hvornår det var fyraften. Ved juletid kunne klokken godt blive både 21 og 22. Den store mængde overarbejde gjorde, at vores økonomi blev lidt bedre. I 1949 var vi desuden så heldige at vinde 7.500 kr. i lotteriet. Det svarede til 1 1/2 års løn og betød, at vi fik et pantebrev indfriet, ligesom lånene fra banken og Niels Nielsen blev tilbagebetalt. Det lettede meget.

Vores søn Kaj blev født i 1949. Det gik så hurtigt, at lægen kun nåede at komme til kaffen. Historien gentog sig med Leif i 1951. Han havde navlestrengen om halsen, men heldigvis blev den klippet over i tide, så han ikke fik mén af det.

I 1953 begyndte jeg på kontoret ved FDB i Viby, og langsomt fik vi råd til mere. I 1954 kunne vi købe vores første bil, en Opel Olympia 1938. Der blev også råd til at tage på campingture med telt.

I 1975 fik jeg til opgave at starte FDB's blomsterpakkeri ved GASA i Århus, og her var jeg til 1977. I 1979 gik jeg på efterløn.

Munke og adel i grænsestrid

Af Erik Bøjstrup

Op gennem Danmarks middelalder skete det, at kongemagten i perioder svækkedes med borgerkrig eller borgerkrigs-lignende tilstande i landet til følge. Årsagen kunne være flere kongsemners samtidige krav på tronen, eller at landets stormænd var uenige med kongen om magtfordelingen i riget. Under sådanne forhold, hvor ingen havde tilstrækkelig magt til at håndhæve loven, bredte retsløsheden sig, så den stærke part i en sag kunne sætte sin vilje igennem på en svagere modparts bekostning. Eksempler på at ”retten sad i spyd-

stagen” manglede ikke, og der kunne gå lang tid - når det en sjælden gang skete - før end den forurettede fik erstatning.

I det følgende skal fremdrages en konflikt mellem Øm Kloster og en stormand af Hvideslægten* ¹⁾, som i første omgang øjensynligt blot ”tog sin ret”, mens klosteret måtte tåle uret. Men tiderne skiftede, og der kom en dag med forsoning, hvor stormandens efterslægt måtte indrømme overgrebet og yde klosteret erstatning for forurettelsen.

Forhistorien til skærmydselen begynde

i 1172, da nogle munke med en abbed i spidsen ankom til Silkeborgegnen, nærmere bestemt nordbredden af Mossø, hvor de købte jord og grundlagde Øm Kloster. Gruppen var udgået fra Vitskøl Kloster ved Limfjorden og havde flere steder i Østjylland gjort forgæves forsøg på at grunde et nyt kloster, inden man endelig fandt et passende sted at slå sig ned. Munkene tilhørte cistercienserordenen, der var opstået kort før 1100 i Frankrig, hvorfra den med næsten eksplosiv hast havde bredt sig over store dele af Europa. Klosteret i Øm blev ordenens sjette i Danmark.

Cistercienserordenen var yderst velorganiseret. Den omfattede munke og lægbrødre, hvoraf de førstnævnte hovedsageligt beskæftigede sig med kortjeneste (læsning af bønner og afholdelse af messer) og boglige sysler, mens lægbrødrene mere var optaget af praktisk arbejde og så at sige opretholdt klosteret. Mens munkene delvis var rekrutteret fra landets storbondefamilier, havde de fleste lægbrødre som baggrund kendskab til landbrug eller håndværk. Som munkene gjorde det, aflagde også lægbrødrene efter et års prøvetid løfte om at ville leve i fattigdom, afholdenhed og lydhed.

Munkene var foregangsmænd

Den lille flok i Øm gik nu i fællesskab i gang med at opbygge det nye kloster. Og som overalt, hvor ordenen bosatte sig, omdannedes ved stor flid og dygtighed de øde, sumpede og tilgroede jorder til frugtbare haver, agre og enge. Men cistercienserne hævdede sig inden for andet end landbrug og hørte på adskillige områder til blandt tidens foregangsmænd, hvilket i

nogen grad hang sammen med ordenens organisation. Abbeden i Øm måtte nemlig - i lighed med andre klostres abbeder - foretage en årlig rejse til moderklosteret i Frankrig, hvor han mødte hen ved 500 kolleger fra hele Europa, der tilsammen dannede generalkapitlet, en art lovgivende og dømmende forsamling for hele ordenen. På disse rejser stiftede han og hans følge bekendtskab med fremskridt og opfindelser i det sydlige udland og knyttede forbindelser til kulturpersonligheder. Mange af disse ideer og indtryk blev bragt med hjem til klosteret og fandt derfra udbredelse ud over landet.

Det blev bemærket og skaffede klostrene og deres beboere - også i Øm - betydelig anseelse. Alligevel var det et helt andet forhold, der placerede munkene centralt i bevidstheden hos middelaldermennesket, på hvem forestillingen om Guds straffedom efter døden hvilede tungt. I tidens tankegang betragtedes munkene, der havde viet deres liv til at tjene Gud, som en slags formidlere af menneskets frelse på "vredens dag", og man troede de ved forbøn kunne afkorte sjælens ophold i skærsilden og redde den fra evig straf.

Denne tro på retfærdiggørelse gennem fromme munkes handlinger og forbøn medførte hos mange en stor interesse for og vilje til at give klostrene gaver, mod at der til gengæld blev læst sjælemesser for giveren og dennes pårørende, de levende såvel som de allerede afdøde. Jo større "sjælegave" der præsteredes, jo bedre forbøn! Pengegaver, men især jordbesiddelser, der kunne omfatte hele landsbyer, strømmede til klostrene. Øm Kloster fik også sin del og modtog i løbet af for-

holdsvis få år store jordbesiddelser både nær ved og fjernt fra klosteret. En af de mere bemærkelsesværdige donationer (gaver) stod bisp Sven af Århus for, da han ca. 1180 testamenterede klosteret sine ejendomme på Rosmus-egnen på det østlige Djursland.

Det blev netop denne besiddelse på Østdjursland, der bragte klosteret og stormanden af Hvideslægten på kollisionskurs. Men inden vi når dertil, vil vi først se på, hvordan vi må forestille os munkenes administrering af deres fjernt beliggende ejendom. I Rosmus lod de opføre en grundmuret ladegård, der blev bestyret af en lægbroder bistået af andre lægbrødre og måske suppleret med daglejere. Ud over at klare gårdens drift har man taget sig af inddrivelsen af fæstebøndernes landgilde, som næsten udelukkende blev betalt i naturalier, der har kunnet afsættes i de nærmeste købstæder. Eventuelle transporter helt til Øm er sandsynligvis foregået ad søvejen, enten via Randers Fjord og Gudenåen eller med båd langs Djurslands kyst til Århus og derfra videre over land. Munkene har ført et vist tilsyn med deres fjerne ejendom, men man skal næppe forestille sig, at de generelt har opholdt sig i længere tid på Rosmuseggen. Selv om en del af dem var præsteviede, måtte de i almindelighed ikke varetage gudstjenesten i sognekirker, hvorfor befolkningen må være blevet kirkelig betjent af en ansat præst, som munkene efter skik og brug har lønnet med en fjerdepart af tienden.

Fra modgang til modgang

I klosterets første blomstrende periode med megen modgang var den fjerne besiddelse på Djursland utvivlsomt et godt

aktiv, men hen mod midten af 1200-tallet kom der nedgangstider for cistercienserne i almindelighed, og det gjaldt ikke mindst for Øm Kloster. Nye munkeordener var dukket op, biskopperne gik mere end tidligere op i at styrke kirkens position selv på klostrenes bekostning, stormænd beklagede deres fædres gaver til munkene og prøvede at genvinde noget af det tabte, og endelig stod kongemagten - tidligere klostrenes værner - svagere.

Øm Kloster fik bryderier og megen modgang, og årsagen hertil må bl.a. tilskrives dets besiddelser på Djursland. Det får vi et direkte indtryk af ved at læse Øm-bogen, en beretning om (sider af) klosterets historie fra dets grundlæggelse og frem til 1320. Os ubekendte munke nedskrev bogen, som egentlig består af flere mindre skrifter, der senere er blevet samlet i ét bind:

1. del, bladene 2-23, handler om klosterets grundlæggelse og om dets forhold til biskop Sven af Århus; skrevet kort efter 1200.

2. del, bladene 23-28, fortæller om klosterets abbeder frem til 1320.

3. del, bladene 29-43, skildrer en strid i 1250-60'erne mellem klosteret og Århus bispestol; skriftet er afsluttet i 1267.

4. del, bladene 43-44, angiver grænserne for klosterets besiddelse ved Rosmus på Djursland.

5. del, bladene 45-53, beretter om bisp Gunner af Viborg, abbed 1216-1222 i Øm.

Det er i Øm-bogens 3. del vi første gang hører om problemer for klosteret i forbindelse med besiddelserne på Djursland. Her berettes om Århusbispen Thyge, som krævede ret til årligt gæsteri * ^{h)},

Godset Høegholm som på munkenes tid hed Bjørnholm. (Foto: Ken Richter)

en ret han påberåbte sig med baggrund i forgængerens bisp Svends donation af Djurslandgodset til klosteret. Munkene på deres side påstod, at Sven ikke havde stillet betingelser af nogen art. Selv om det var gejstlige parter, der stod over for hinanden, udartede striden om bispens ret til gæsteri sig så voldeligt, at munkene opfattede bataljen som en kamp for klosterets overlevelse. Nogle historikere har - med baggrund i middelalderlovgivningen samt datidens skik og brug - rejst tvivl om rigtigheden af munkenes påstand, mens andre mener, at Svends gave til Øm ikke blot har omfattet hans eget personlige gods, men at han også - uretmæssigt - kan have bortgivet ejendomme, der egentlig tilhørte bispestolen *⁴⁾. Specielt det

sidste forhold må siges at gøre den senere bisp Thyges krav yderst berettiget. Hvorom alting er, synes striden at være bilagt i 1268, men Øm-bogen slutter sin beretning uden at oplyse om udfaldet.

Den uafsluttede beretning om striden med Århusbispens efterfølges af et par siders beskrivelse af markskellene for klosterets besiddelser på Djursland, anslået til at være nedfældet omkr. 1300. Disse skel - eller grænser om man vil - falder stort set sammen med den nuværende afgrænsning af Rosmus sogn, dog med den vigtige afvigelse at sognet dengang (Øm Klosters område) strakte sig længere mod nordvest, nemlig helt frem til hovedgården Høegholm (det vandret skraverede område på kortet side 93).

Et overset dokument

I sig selv er grænsebeskrivelsen (markskelangivelsen) opregning af lokaliteter af stor interesse for den lokalhistorisk interesserede. Nok så udfordrende kan det være at se på årsagen til dens tilbliven, som nogle historikere har givet udtryk for skulle hænge sammen med udfaldet af gæsteri-striden ^{*^d}, en udlægning som vanskeligt lader sig modbevise. For at kunne anskue grænsebeskrivelsen fra en helt anden synsvinkel må vi imidlertid først se på et i denne sammenhæng overset dokument, et brev udstedt af Øm Kloster.

Vi gør derfor et spring i tiden frem til 1501, da nævnte dokument, der kaster lys over forholdet mellem Øm Kloster og godset Høegholm (tidligere kaldet Bjørnholm), blev affattet. Det findes gengivet i Vedel Simonsen "Samlinger til den fynske Herregaard Elvedgaards Historie", hefte 1, s. 57-60 (Odense 1845). Der er tale om et åbent brev, som Øm Klosters konvent ^{*^e} med abbed Sewerin i spidsen udstedte 23. 6. 1501.

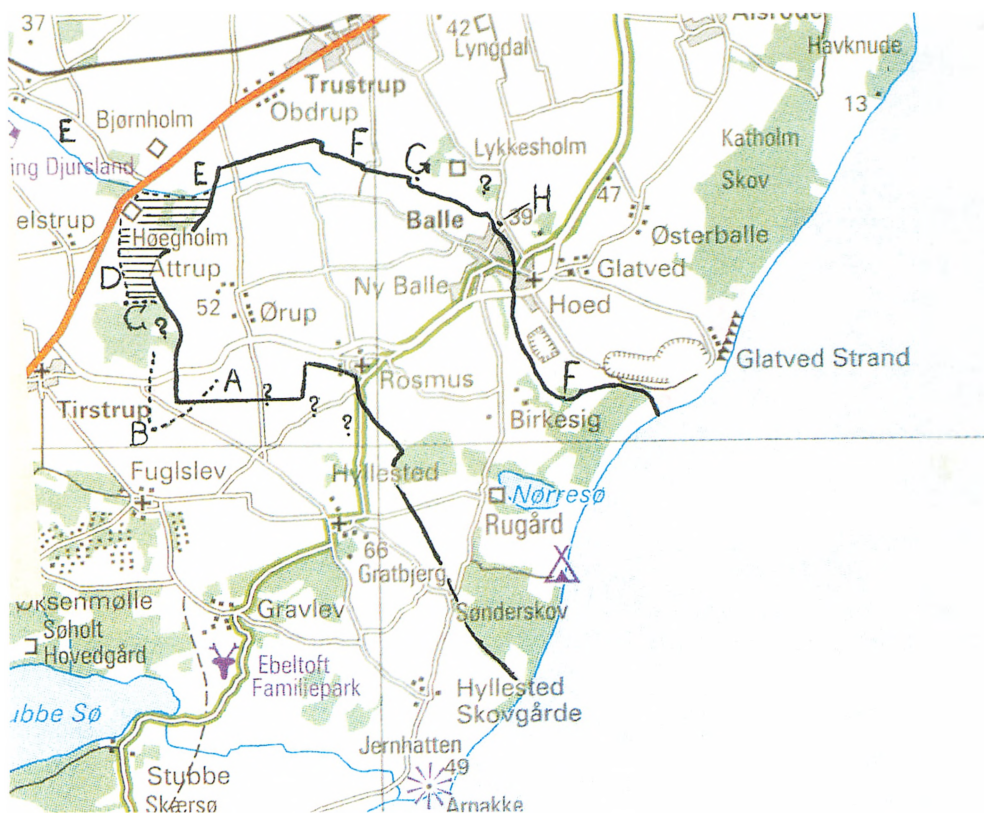
Det anføres, at da "ther var ey so kien-deligt skell emellom Biørneholms enmercke oc Rosmus sognen oc emclosters grund og enmercke som behoff giøris", så red hr. Otte Nielsen ^{*^f} og abbed Niels sammen med sandemænd og mange flere gode mænd skellet af, og "satte steen oc stabell emellom"; siden red Erik Ottesen ^{*^g} og abbed Christiern atter skellet af, slog nye pæle ned så man på hver side kunne vide hvor langt man kunne gå. Derefter gav Erik Ottesen klosteret en gård i Ålsrode ^{*^h}. Det berettes videre, at da abbed Sewerin var tiltrådt, havde han i klosterets gemmer fundet et ubeseglet pa-

pir lydende på, at Anders Ovesen ^{*ⁱ} skulle have vedkendt sig og sine efterkommerer at være pligtige at give til Øm årlig en tønne smør for den rettighed, som Øm Kloster havde i den grund, som Bjørnholm står på, og ingen andre beseglede breve var fundet i klosterets gemmer desangående. Erik Ottesen gav yderligere til klosteret hver 20. træ i Rude skov (i Framlev herred) og hver 20. fure i Rude mark ^{*^j}.

Brevet afslører altså, at der på et tidligere tidspunkt må have været uenighed om skellet mellem godset Bjørnholm og klosteret. Dokumentets sammenkædning af oplysningerne om Anders Ovesens anerkendelse af klosterets rettighed i grunden under borgen, og Erik Ottesens overdragelse til klosteret af en gård i Ålsrode og Rude, må tolkes derhen, at byggherren - en sønnesøn af Marsk Stig ^{*^k} - ved opførelsen af borgen ganske enkelt havde lagt beslag på munkenes grund. Det må være sket mod klosterets gode vilje, og om en for begge parter tilfredsstillende betaling har man åbenbart ikke kunnet enes, om der overhovedet har været ført forhandlinger.

Munkenes egne grænser

Med 1501-dokumentet in mente vender vi tilbage til munkenes grænsebeskrivelse, som med kommentarer af tidligere museumsleder Holger Garner, Øm Kloster, har været meddelt i Århus Stifts årbog 1986/87 under overskriften "Krønikeblade", uden at der ved den lejlighed blev taget stilling til baggrunden for dens tilbliven. Her bringes den i oversættelse ved afdøde seminarielektor cand. mag. Leo Wad, Ålborg. De i teksten med (A), (B)

Det sydøstlige Djursland mellem Grenå og Ebeltoft; Danmark Færdselskort 1: 200.000; forstørret. Kort & Matrikelstyrelsen år 2002. Rosmus sogn ses med fuld optrukket sognegrænse; 1300-tallets afvigelser herfra er angivet med stiplede linje eller (ved usikkerhed) med "?" - Den vandrette skravering markerer det af klosteret afståede område ved Høegholm (Bjørnholm). A, B, osv. henviser til lokaliteter, som er nævnt i markskelangivelsen.

osv. mærkede lokaliteter refererer til kortet.

Disse er vore markskel i Diursæ (Djursland), som hr. Sweno (biskop Sven af Århus), from ihukommelse biskop af Arusiensis (Århus), hvis sjæl hvile i evig fred, har skænket os. Hvis nogen skulle mindske eller frarøve os dem, da formindste Gud hans del af himlenes rige på den

yderste dag. Først begynder de fra havet ved en stor sten, hvor der står en bøg, på hvilken er fæstet et kors, der danner skel mellem Ruthæskogh (Rude Skov = Rugaard Skov) og Hildestatshkogh (Hyllested Skov = Hyllested og Skovgårde), og de rettes således lige ud i vestlig retning hen til en stor sten ved vejen, som fører til Asnes (må være halvøen Hassens ved Ebeltoft). Derefter danner en grøft skel

Evald Møller, Ørup, ved grænsebeskrivelsens skelsten (C på kortet). Som det ses ligger den delvis begravet i skovdiget; dens reelle højde må formodes at være 1½-2 m.

*mellem vore marker og nævnte by Hildæstath (Hyllested) hen til en sten på Wortbiærgh (Varbjerg) (A), idet de strækker sig frem til en lille bakke, der kaldes Møhgh (B) *¹⁾, og som danner skel mellem Hildæstath (Hyllested), Fuglsløf (Fuglslev), Tistorp (Tirstrup) og os (Rosmus sogn). Og idet de således går videre frem, bøjer de en smule mod nord til midten af en vis mose beplantet med træer og vidjer hen til en bakke, som kaldes Ret-hærshøgh (?); derfra hen til en stor sten (C), der ligger vest for bakken, og således hen til en lille bæk, der kaldes Brytiæbæk (Brydebæk = Brobæk) (D), og den danner selv skel mellem Dramælstorp (Drammelstrup) mark og os, idet den flyder ind i en stor mose som kaldes Ulpærmosæ (Ulpærmosen = mosen fra Høegholm i nordvestlig retning), fra en bakke i Attæthorp-*

*skogh (Attrupskov) lige i nordlig retning over den tørre jord, der kaldes Biornæholm (Bjørnholm = Høegholm), hvor der står en stor bøg; og der støder Dramælstorp (Drammelstrup) mark og vore markskel sammen. Derefter (er der) en strøm, der kaldes Ulpæraa (Ulperå = Skodå) (E) og kommer frem fra en kilde på Thrustorp (Trustrup) mark, og som flyder i vestlig retning nær ved førnævnte mose tillige med en anden lille bæk (Høedå) (F), der ledes bort mod øst og bøjer af til en mølle, som kaldes Ploxmøllæ (Plasmølle) (H), hen over et vadested, der kaldes Ræuæholmswath (Ræveholmvad) (G). Disse to små bække danner skel mellem Haldæntorp (Hallendrup) mark, Ubæthorp (Obdrup) mark, Thruæthstorp (Trustrup) og Grobæk (Gråbæk) mark *²⁾, et ornum vi har på Grobæk mark, to*

skoghsland. Derefter danner den samme å fra møllen lige til havet skel mellem os, Haghtweth (Hoed) og Glappæthweth (Glatved).

Det ses på sognekortet, at man overordnet kan opdele grænseforløbet i en sydvestvendt del (indtil B på kortet), en vestvendt del (indtil E) og en nordvendt del (til Kattegat). Beskrivelsen af grænsens første del (indtil B) er mere kortfattet og mindre detaljeret i udformningen, end det er tilfældet med strækningerne mod vest og mod nord, en forskellighed som næppe er tilfældig. Mod vest og nord grænsede klostergodset nemlig til Hvidernes ejendom, og det var netop en repræsentant for denne slægt *^{k)}, der omkring 1320 skal have bygget borgen Bjørnholm på Biornæholm, som klosteret ifølge grænsebeskrivelsen delvis ejede. Munkene har været klar over truslen mod (dele af) deres besiddelse på Djursland og lod markskellene nedskrive. Måske som en forberedelse til en eventuel retssag.

At det kan have været faren for Hvidernes overtagelse af noget af klosterets ejendom understøttes af, at der blandt det ret sparsomme materiale, som ud over Ømbogen findes bevaret *^{m)}, er der nogle kortfattede uddrag af klosterets dokumenter (skøder o.l.). Et af disse uddrag, en vidisse *ⁿ⁾ på Svens testamente om gods i Sønderherred (Djurslandgodset) og Karleby, som biskop Lauritz af Viborg udstedte i 1291, kunne tyde på, at klosteret da har haft brug for en dokumentation på ejendomsretten til Djurslandgodset, fordi der kan have været uro om dets besiddelser. Årstallet falder ikke ganske sammen med det anslåede tidspunkt for

Bjørnholms opførelse ca. 1320, men alligevel forekommer en sammenhæng mellem udstedelsen af vidissen og Hvideslægtens begyndende interesse for klosterets andel af Biornæholm ganske sandsynlig.

En sammenfatning af det her meddelte bliver da, at Øm Kloster og Hvideslægten omkr. 1300 har haft fælles grænse. Nogle af slægtens medlemmer havde i nogle år været i landflygtighed og skal omkring år 1300 være vendt tilbage til deres besiddelser på Djursland, som de formentlig udvidede. Man var stadig i opposition til kongemagten og ønskede måske af den grund at styrke sin stilling i området ved at bygge en borg. "Biornæholm" midt ude i "Ulpærmosæ" syntes ideel til formålet, men var delvis ejet af Øm Kloster. Om der har været ført forhandlinger mellem parterne om holmen, eller om bygherren uden videre har "taget sin ret", dvs. annekteret munkenes del af den, ved vi ikke. Men en overdragelse i fordragelighed var der næppe tale om. Klosteret rustede sig derfor bedst muligt ved at nedfælde grænsebeskrivelsen, og man har sikkert forsøgt at aktivere forbundsfæller, der kunne matche den mægtige nabo, hvilket blot ikke har været muligt. Klosteret måtte vige, og skellet ved den nye borg blev flyttet ca. 1 km østover.

År senere vedgik Bjørnholms arvtagere den begåede uret over for klosteret. Men først efter at de kirkevenlige Rosenkrantz'er var blevet borgens ejere, blev grænsen definitivt fastlagt og sagen afgjort på en måde, så munkene i 1501 må have følt, at da - hen ved 175 år efter opførelsen af borgen og afståelsen af "Biornæholm" - var retfærdigheden endelig sket fyldest.

Noter.

- a) Hvidestlægten var i middelalderen en af landets mest indflydelsesrige, blandt hvis medlemmer kan nævnes Absalon og Esbern Snare; Marsk Stig menes også at høre til slægten, omend han ikke selv førte Hvide-navnet.
- b) gæsteri; pligt til af yde (her) Århusbispen, hans folk, heste og hunde indkvartering og underhold i 3 uger, og såfremt gæsteriretten ikke udnyttes, skulle der udredes en tilsvarende "erstatning".
- c) Ømbogens 1. del fortæller, at bisp Sven i to omgange testamenterede sit gods på Djursland til klosteret; der nævnes ejendomme i Attrup, Ørup, Rosmus, Eninge (Enegårde), Eningerude (Enegårde?), Hyllested, Hyllestedrude (Rude, dvs. Rugaard) og Hoed. Men ifølge flere senere klosterkilder skal det testamenterede have svaret til Rosmus sogn, hvori Hyllested og Hoed jo ikke indgår. Denne uoverensstemmelse kunne så forklares med, at klosteret i den mellemliggende tid må have leveret sine ejendomme i disse to byer tilbage til bispestolen som erstatning for det i sin tid "uberettiget modtagne" gods fra bisp Sven; en tilbagelevering historikere har hævdet kunne være resultatet af striden mellem bispestol og kloster. Se også d).
- d) I Diplomatarium Danicum 1. række 3. bind, s. 182 fremføres den opfattelse, at markskelangivelsen netop er et udtryk for stridens endelige resultat, for »man har i 1268 umuligt kunnet afgøre, hvilke private og hvilke offentlige midler biskop Sven har anvendt til køb af godset på Djursland" (som han testamenterede til Øm Kloster). "Man må i 1268 radikalt have skåret igennem og reduceret gaven til Rosmus' sogneområde«, dvs. at ejendomme i Hyllested og Hoed, der nævnes i Svens 2. testamente fra 1183, skulle være blevet frataget klosteret. Selv om denne udlægning giver en god forklaring på problemet med klosterets - i forhold til det andet testamente - så at sige "manglende" ejendomme i Hyllested og Hoed, må dens rigtighed betvivles: I 1291 udstedte biskop Lauritz af Viborg nemlig en vidisse på biskop Svens testamente om gods i "Sønderherred og Karleby", hvilket er en formulering der (sædvanligvis) viser hen til Svens 2. testamente fra 1183, hvori nævnes gods i Hyllested og Hoed. Hvorfor skulle klosteret i 1291 ønske udstedt en vidisse på dette testamente, hvis noget af det deri opregnede gods skulle være tilbageleveret efter stridens afslutning i 1268?
- e) konvent; et klostres forsamling af de stemmeberettigede munke.
- f) Otte Nielsen Rosenkrantz til Bjørnholm (Høegholm), ca. 1395-1477.
- g) Erik Ottesen Rosenkrantz til Bjørnholm, ca. 1427-1503.
- h) De ældste danske arkivregistraturer I, s. 222. Erik Ottesen til Bjørnholm skøder gård i Ålsrode til Øm Kloster i 1478.
- i) Anders Ovesen, ejer af Bjørnholm og sønnesøn af borgens bygherre; død ca. 1420 (Danske slotte og herregårde, bind 14).
- j) De ældste danske arkivregistraturer I, s. 252. Erik Ottesen til Skjerne skøder i 1501 hver 20. træ og hver 20. fure i Rude i Framlev herred til Øm Kloster.
- k) Anders Stigsen, søn af Marsk Stig, menes at have ejet gods på det østlige Djursland, og hans søn Stig Andersen Hvide skulle så have opført borgen (Danske slotte og herregårde, bind 14).
- l) Møhgh er en fejlskrivning for Møhøgh = Møhøj; ifølge markskelangivelsen mødtes her sognene Tirstrup, Fuglslev, Hyllested og Rosmus. Tæt ved det sted, hvor de tre førstnævnte sogne stadig mødes, ses på Hyllested udskiftningskort navnet Møehøisager; endvidere kendes (ikke-lokaliseret) fra Ørup markbog (1682) Mæhøys Agre og fra Fuglslev Mæhoysvängen og Mæyhøysaggeren.
- m) Gråbæk; en nedlagt landsby mellem Hoed og Trustrup, hvis bymarks daværende udstrækning formentlig har svaret nogenlunde til Lykkesholm mark. Gråbæks to sidste gårde forsvandt i 1700-tallet.
- n) Suhm, P. F.: Nye Samlinger til den danske Historie III (1794), s. 333.
- o) vidisse; en pålidelig kopiering af ældre dokument af retslig bindende karakter. De ældste danske arkivregistraturer I s. 221: Biskop Lauritz af Viborg, vidisse 1291 på biskop Svens testamente om gods i Sønderherred og Karleby.

Portrætmaleren Wilrich i Vivild

Af Merete Bergild og Jens Bergild

Flere dygtige malere er kendte fra det østjyske i 1600-1700'årene. Blandt disse kan nævnes Hans Chr. Wilrich (1653-1722) fra Vivild på Norddjursland, som allerede er et kendt navn indenfor den danske kunsthistorie i slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet. I det østjyske er han mester for forlæg til kobberstik over Knud Gyldenstjerne †1682 fra Møllerup, og i Århus Domkirke har portrættet over biskop Braem tidligere båret hans signatur.

Imidlertid er der flere værker, der kan henføres til Wilrich såvel dokumenterede som tilskrevne, ligesom flere biografiske oplysninger kan bidrage til et fyldigere indtryk af maleren og kontrafejeren Hans Chr. Wilrich. Nedenfor skal dog kun behandles de værker fra Wilrichs hånd, der har relation til årbogens geografiske område. En oversigt over hans samlede produktion fremgår af værklisten sidst i artiklen.

Biografi

Den første arkivalske oplysning om Hans Chr. Wilrich kendes fra 1690. I Ribe magistrats kopibog d. 18.7.1690 meddeles det, at "Hans Chr. Wilrich skildres boende ved Århus ...og hans tjener Friderich Johann Hofmeyer barnefødt i København,

som sig nogen tid her udi staden haver opholdt, skildrerkunsten at fortsætte...med vilje og venskab er skilt, idet F.J Hofmeyer ...agter sig på fremmede steder videre at begive begærer attest og rejsepas, hvilket bevilges ham"⁽¹⁾. At Wilrich skiltes venskabeligt med sin tjener – vel en svend – ses den 16.5. i 1692, da Hans Christian af Vivild øst for Randers fik sit barn Johanne døbt, idet Friderich Hofmeyer nævnes blandt fadderne⁽²⁾. Samtidig må det vel antages, at Hofmeyer igen er i Wilrichs brød. Wilrichs første kone var Bodil Laursdatter Rosing⁽³⁾. Den 22. september 1705 viedes i Vivild H. C. Wilrich og Anne Christensdatter af Vivild⁽⁴⁾.

I denne forbindelse kan det nævnes, at Vivild før har været hjemsted for en maler, nemlig Hans Olufsen Schütte, som kom fra Odense (1635- ca. 1675).

Hans Chr. Wilrich flyttede til Viborg, hvor han kan dokumenteres fra 1706. Wilrich havde stadig kontakter på Djursland, hvilket ses i 1713, hvor Hans Christian Wilrich, "kunsterfarne" skildrer den 16. august, tinglæst 14. september, sælger en gård i Nørager sogn og by til velagte unge karl Anders Christensen⁽⁵⁾. Den 20. januar 1713 blev H.C. Wilrich sat til at betale krigsstyr 1 rdl. for to tjenestefolk, nemlig

Knud Gyldenstjerne. Ligprædikenstik af Hubert Schaten. 1685.
Sign.: H. Wilrick inventor. (Foto: Kgl. Bib.)

en avlskarl og en pige⁽⁶⁾. Hans Chr. Wilrich begravedes 12. februar 1722 i en alder af 69 år fra Gråbrødre Kirke i Viborg⁽⁷⁾. Enken Anne Christensdatter betalte for begravelsen⁽⁸⁾. Forinden d. 5. 2. 1722 blev der holdt skifte mellem enken Anne Christensdatter og datteren af første ægteskab Johanne Hansdatter, repræsenteret ved sin ægtemand forvalter på Stårupgård Hans Rasmussen fra Bådsgård over Hans Chr. Wilrichs bo⁽⁹⁾. Imidlertid blev Wilrichs lig gravet op og flyttet 29.11. 1722 ”betalte sign. Hans Rasmussen på Båds-

gård for salig Hans Christians lig at optage af begravelsen og bortfø-
re”⁽¹⁰⁾. Enken Anne Christensdatters lig blev også efter begravelsen i 1728 gravet op og flyttet af Hans Rasmussen⁽¹¹⁾. Formentlig har det været planen at indrette et familiegravsted i Højslev Kirke eller på kirkegården. Bådsgård, der hørte til Højslev sogn. Begravelsen er dog ikke registreret i kirkebogen for Højslev sogn.

Værker

Wilrichs malerier har barokkens vanlige mørke farveholdning accentueret af dramatiske lysvirkninger, men med mere udpenslede detaljer end de kobberstukne forlæg viser.

Det tidligst kendte værk fra Wilrichs hånd, ligprædikenstik over Knud Gyldenstjerne, der nu er på Det Kongelige Bibliotek, er dateret til mellem 1682 og 1685. Knud Gyldenstjerne til Møllerup døde 1682, og begravelsen holdtes i Feldballe Kirke den 27. 11. Kobberstikket blev udført af Hubert Schaten efter maleri sign. af Wilrich og udkom i ligprædikenen over Gyldenstjerne, trykt i København 1685.

Iflg. Weilbach Kunstnerleksikon skulle der være tale om et portræt af Knud Gyldenstjerne, hvilket også skrives i den tid-

ligere udgave. Dette er imidlertid ikke korrekt, idet billedet viser den afdødes Dannebrogssvøbte kiste placeret på en forhøjning mellem søjler, der bærer en overbygning med Gyldenstjernes fædrene og mødrene våben. Bag kisten ses Justitia (Retfærdigheden) med vægt og sværd og forrest det i tiden meget almindelige vanitassymbol - en putto (et drengebarn), der hvilende på et kranium blæser sæbebobler, som brister. Den afdødes slægtninge sidder foran. Den afdødes mor – Hilleborg Bille og enken Elisabeth Rosenkrantz er iført enkelin, og den afdødes datter Hilleborg Gyldenstjerne sidder på en lille stol ved siden af moderen. Indskriftsfelter med vers er tilføjet, hvor blandt andet datteren siger: ”Fader min fra mig er død. Jeg det af min moder hørte. Thi som lig de ham bortførte. Før jeg nogen tid blev født...”, og den gamle moder siger blandt andet: ”Før jeg skal af Verden flytte, Røves mig min aldersstøtte”. Digtene er muligvis forfærdiget af enken, idet hun også har forfattet indskrifter til gravkapellet i Feldballe Kirke, hvor han blev begravet.

Vivild

Altertavlen i Vivild Kirke øst for Randers er interessant i denne forbindelse, idet H.C. Wilrich som nævnt boede i Vivild indtil 1706, og altertavlen er fra den periode, hvorfor det vil være nærliggende at søge denne tavles malerier tilskrevet til Wilrich, idet de ikke er signerede.

Altertavlen i akantusbarokt billedhuggerarbejde fra 1700 består af et hovedfelt indrammet af en laurbærkrans holdt af evangelisterne Markus og Johannes. Topfeltets maleri er flankeret af de to øvrige

Den sidste Nadver, detalje af altertavlen i Vivild Kirke, Randers amt 1700. (Foto: Forf.)

evangelister til venstre Matthæus og til højre Markus. Øverst ses en basunblæsende engel. På postamentfeltet læses nadverens indstiftelsesord. Tavlen bærer oberst Hans Friis våben og navnetræk. Apostlene er her udført meget ekspressivt, og Jesus har meget blanke øjne, dog genkendes iflg. de signerede værker i bl.a. Tønder og Ribe Wilrichs pensel i skygger og foldeskærm, hvor skyggerne ses som malet ovenpå tøjet og ikke moduleret ind i farven.

Et interessant aspekt ved denne altertavle, som tilhører en type, der kendes fra Randersegnen og på Djursland, Koed, Hørning og Dråby, er, at en altertavle af lignende type ses på Wilrichs portræt i Århus Domkirke af Biskop Johan Braem. I baggrunden under kirkehvelvinger - som i Vivild - ses en altertavle, dog uden

Biskop Johan Braem, Århus Domkirke, Landemodesalen. Forsvunden signatur: H C Wilrich fecit. (Foto: Danmarks Kirker).

topstykke, men med ovalt hovedfelt omkranset af laurbærkrans og yderst to store figurer som i Vivild. Dette kunne måske tyde på, at Braem-portrættet kan dateres til efter 1700?

Portrætter

Hans Chr. Wilrichs portrætter er kendetegnet ved en udmærket nærmest naturalistisk gengivelse af de portrætteredes fysiognomier. Det er ikke indtrykket, at han forskønner de portrætterede. Han har problemer med anatomen, specielt hænderne, men gengiver udmærket stoffets

karakter i klædedragterne, som fremstår i barokkens klare, intense farveholdning. De portrætterede gengives alle med ansigtet seende over den ene skulder. Nogle portrætter er klart bedre end andre.

Det tidligste dokumenterede portræt af H. C. Wilrich er portrættet af Johan Braem, der var biskop i Århus fra 1691 til sin død i 1713. Portrættet hænger nu ret mørknet i Landemodesalen i Århus Domkirke. I følge optegnelser fra 1830 var billedet forsynet med indskriften: "H. C. Willrich Fecit"⁽¹²⁾. Maleriet er ikke dateret, men er sandsynligvis udført efter Braems udnævnelse til biskop. Johan Braem er afbildet i halv-

figur. Han sidder i en stol med søvlæderbetræk, og ved hans side ligger en sort hat og et par handsker på et bord med en grøn dug. I højre side af billedet er der et dybt perspektivisk kik ind i et kirkerum med krydshvælvninger og et alter med alterklæde, tændte lys og en tavle af samme udformning som i Vivild kirke.

Johan Braem er iført en sort præstedragt med pibekrave. Hans korte paryk og spadeklippede skæg er brunt. Han har et kødfuld ansigt med en sund, rødlig karnation. Wilrichs evne til at tegne f.eks. hænder og sandsynliggøre forkortelser er

ikke særlig sikker, men hans modellering ved hjælp af farven gør, at hud, hår og klæder fremtræder naturtro, og personerne virker levende.

Johan Braems portræt følger den traditionelle udformning af bispeportrætter og falder godt i tråd med de andre portrætter i Landemodesalen. Men åbningen i baggrunden og udsynet til kirkerummet er usædvanligt.

Rugård

I Roskilde Kloster hænger bl.a. portrætter af de tre søstre Arenfeldt⁽¹³⁾. Deres fader var etatsråd Jørgen Arenfeldt til Basnæs. Malerierne er ottekantede og på hvert billede er nævnt pigernes alder samt årstallet 1699. På det tidspunkt boede familien på Rugård på Djursland. Portrætterne hængte på Odense adelige Jomfrukloster før de ved fusioneringen med Roskilde Kloster i 1974 blev flyttet til Roskilde.

De tre piger er vist i halvfigur, og de lyse, spinkle pigeskikkelser træder frem fra den mørke baggrund. Den ældste Marie Margrethe er 15 år og iført rød kjole med mørkere rødt skærf. Den næstældste Elisabeth Sophie er 13 år og iført en mørk violet kjole med brunligt skærf, mens den yngste Elisabeth Cathrine er otte år gammel. Hendes kjole er lys blå med et mørkere blå skærf.

De har alle højt opsat hår med skulderlokke og meget små diskrete øresmykker. Ellers er det den lyse hud med de blålige skygger, der er det mest iøjnefaldende. De har alle tre meget fine ansigtstræk med et alvorligt, svagt bekymret udtryk. Der er ikke noget af den robuste livfuldhed, Wilrich ellers plejer at vise i sine portrætter. De tre unge pigers ansigter er

endnu helt umærkede af tiden, men Wilrich får alligevel meget udtryk frem i den glatte, lyse hud. De store mørke øjne er altdominerende i de tre billeder.

Mejlgård

Helt anderledes kraftfuldt fremtræder den næste samling af familie billeder, der tilskrives Wilrich. Det drejer sig om de fire portrætter af familien von Pentz, der ligesom de tidligere var hjemmehørende på Odense adelige Jomfrukloster, før de kom til Roskilde⁽¹⁴⁾. Det er fire firkantede malerier i halvfigur med indmalet oval ramme. En malet indskrift daterer billederne til 1703. Portrættet af Adam Ernst Christian von Pentz til Mejlgård m.fl. viser en meget livfuld fremstilling af en mand fra den jyske lavadel. Han er gengivet med den ene hånd i siden iført en kort lys paryk og en brun broderet jakke med hvid halsklud med ædelsten. Tværs over brystet ligger et voluminøst rødt draperi med Wilrichs karakteristiske folder. Det kødfulde, lidt laskede ansigt med den lille næse og de mørke, stikkende øjne virker som en nøjagtig gengivelse af mandens personlighed. Hans hustru Birthe Kirstine Bille derimod har ikke fået det mest interessante udtryk fra malerens side. Hun er iført en broderet kjole med hermelinskatte over. Hun har smykker i håret, i ørene, om halsen, om håndleddene og midt på brystet. Hendes ansigtsudtryk er tomt og intetsigende. De to portrætter af sønnen J (oachim ?) F (rederik ?) von Pentz (død efter 1703) og datteren J.. P.. von Pentz (død efter 1703) er anderledes interessante. Den lille dreng står som faderen med armen i siden og et skærf, denne gang blå, tværs over brystet. Han er iklædt en

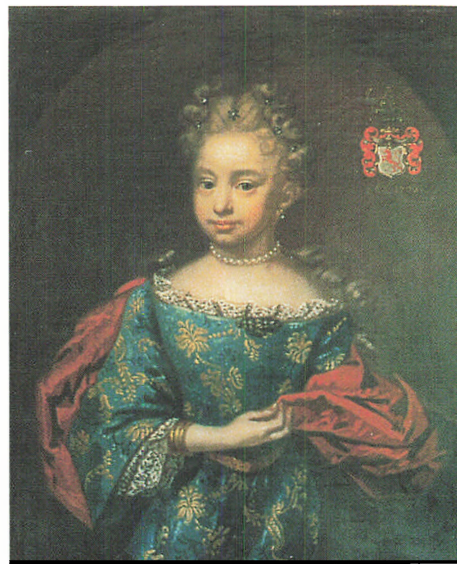
Adam Ernst Christian von Pentz til Mejlgård m.fl. 1703. Roskilde Kloster. Indskrift: A. E. P. Ao 1703. (Foto: Forf.)

Birte Kirstine Bille. Gift med Adam Ernst Christian von Pentz til Mejlgård m.fl. 1703. Roskilde Kloster. Indskrift: B. K. B. Ao 1703. (Foto: Forf.)

J(oachim) F(rederik) von Pentz, søn af Adam von Pentz. 1703. Roskilde Kloster. Indskrift: I. F. P. Ao 1703. (Foto: Forf.)

J... P... von Pentz, Datter af Adam von Pentz. 1703. Roskilde Kloster. Indskrift: I. P. P. Ao 1703. (Foto: Forf.)

broderet brun jakke med rødt for og en stor, ufikst bundet halsklud med ædelsten i. Han har en lang lys paryk på. Hans lillesøster har ligesom moderen smykker overalt. Hun har en meget klar blå kjole med guldbroderier på og holder et rødt skærf hen over den ene arm. Hun har lyst pudret opsat hår med skulderkrøller. Som forældrenes er børnenes hænder noget kluntet udformet, men deres ansigter har barnets usikre udtryk og den lidt dirrende overflade. Det er nogle udmærkede barneportrætter på linie med den yngste af Arenfeldt-pigerne.

Tilskrivningen af Pentz-portrætterne kan yderligere sandsynliggøres ved, at H. C. Wilrich i 1711 købte jord af Adam Ernst von Pentz.

Afslutning

Som det fremgår af ovennævnte fremtræder Hans Chr. Wilrich som en kompetent maler, både hvad angår religiøst maleri som portrætter. Han var efterspurgt og hans virkeområde dækkede en stor del af Jylland. Den største del af hans arbejder kendes fra tiden, hvor han boede i Vivild, men der har sikkert også været en god del arbejder i Viborg blandet andet i kirkerne, hvoraf kun een, nemlig Gråbrødre Kirke kom helskindet ud af branden i 1726, men blev til gengæld desværre senere blev revet ned, og dens inventar spredt for alle vinde. Hans Chr. Wilrich har sikkert haft en stor kundekreds blandt Viborg Snapstings besøgende, og givetvis er der flere værker rundt om på herregårde og i kirker, som endnu mangler at blive dokumenteret eller tilskrevet Hans Christian Wilrich.

Noter

- (1) Danmarks Kirker Sønderjylland s. 2910-12. Ribe rådstuearkiv. Magistratens kopibog 1690-95, f.38B-39A. LAN.
- (2) Vivild kirkebog 1692-1813. LAN.
- (3) Viborg byfogedarkiv, skifteprotokol fol. 585B-588B. LAN.
- (4) Som note 2.
- (5) Landstingets skøde og panteprotokol 35, 1711-17, f. 174A-B. LAN.
- (6) Viborg rådstuearkiv. Dokumenter ang. opkrævningen af skatter 1670-1716. LAN.
- (7) Viborg Gråbrødre Kirke, kirkebog. LAN.
- (8) Viborg Gråbrødre Kirkes kirkeinspektion, rgsk. 1706-55. LAN.
- (9) Viborg byfogedarkiv, skøde- og panteprotokol 1711-28, fol. 347B-348A. LAN.
- (10) Som note 8.
- (11) Som note 8.
- (12) Indskriften er noteret i Høyens notesbog IX, 38 (i Nat. Mus.). D. K. Århus amt, p.648
- (13) H. D. Schepelern: Portrætsamlingen i Odense adelige Jomfrukloster, 1959, p. 49, 99-102
- (14) H. D. Schepelern: op.cit. p.49, 94-99.

Dokumenterede værker

- 1685 Knud Gyldenstjerne † 1682. Ligprædikenstik af Hubert Schaten efter maleri sign. H. C. Wilrich Inventor.
- Ca. 1691 Biskop Johan Braem. Århus (1648-1713). Olie på lærred 129x113,5. Århus Domkirke, Landemodesalen. Forsvunden signatur: "H.C.Wilrich fecit" (Høyen 1830).
- 1694 Korsfæstelsen. Olie på lrd. 300x162. Ribe, Sct. Katharinæ Kirke.
Sign.: HC (sammenskrevet) Willerich ping-sit 1694.
- Ca. 1694 Catharina de Hemmer (1627-1694) gift m. justitsråd og generaltolddirektør Edvard Kruse. Datter af borgmester i Ålborg Christopher de Hemmer († 1658) og søster til Margrethe Ingeborg de Hemmer, gift m. Mathias Worm.
Ligprædikenstik af Hubert Schaten efter maleri sign. H. Wilreich pix.
- 1695 Altertavle (Den sidste Nadver, Korsbæringen), Tønder Kristkirke.
Sign. H.C. Wilrich 1695.

- 1695 Epitafium over Nicolaus Tych, kgl. commissarius, amtsforvalter, overinspektør over Grevskabet Schackenborg og familie. Tønder Kristkirke.
Opstandelsen, sign. : H. C. Wilrich.
- 1706 Pulpitur, Vor Frelses Kirke, Horsens. 8 passionsmalerier, 4 bagsider med evangelister i grisaille, Horsens Museum.
Sign. H.C. Wilrich pingcit anno 1706 (på vejen til Golgatha).
- Tilskrivninger.**
- Ca. 1694 Mathias Worm (1636-1707), førstebergmester i Ribe, gift 1668 med Margrethe Ingeborg de Hemmer. Olie på lrd. 76 x 61. Rektor Oluf Worms samling nr. 5. Horsens Statsskole.
- Ca. 1694 Margrethe Ingeborg de Hemmer (1643-1723). Gift 2. i 1668 med Mathias Worm. (Gift 1. med Carsten Tønnesen, borgmester i Ribe († 1667). Olie på lrd. 75 x 61. (Tidligere fejlagtigt benævnt Christiane Marie Foss).
- 1695 Portræt af Anna Jürgensen på altertavle, Tønder Kristkirke. Placeret over hovedfeltets maleri.
- 1699 Marie Margrethe Arenfeldt (1684-1716). Datter af etatsråd Jørgen Arenfeldt til Basnæs. Gift 1706 med major Carl Gustav von Drewitz. 8-kantet maleri.
Indskrift : M.M. AF. Ætatis 15 An: 1699. (familien boede på Rugård i 1699). 77 x 68. Roskilde Kloster.
- 1699 Elisabeth Sophie Arenfeldt (1686-1710). Datter af etatsråd Jørgen Arenfeldt til Basnæs. 8-kantet maleri. Indskrift : E. S. AF. Ætatis 13 An: 1699. (familien boede på Rugård i 1699). 77 x 68. Roskilde Kloster.
- 1699 Elisabeth Cathrine Arenfeldt (1691-1743). Datter af etatsråd Jørgen Arenfeldt til Basnæs. 8-kantet maleri. Indskrift : E.. C. AF. Ætatis 8 An: 1699. (familien boede på Rugård i 1699). 77 x 68. Roskilde Kloster.
- 1700 Altertavlemalerier (Nadveren og Kristus på korset), Vivild, Sønderhald her., Randers amt. Våben for oberst Hans Friis.
- Ca. 1702 Oluf Worm, lektor i Århus, konsistorialassessor. (1672-1743). Olie på lærred, 76 x 61. Rektor Oluf Worms samling nr. 15 (?). Horsens Statsskole. Søn af Mathias Worm. Gift med Karen Knob.
- Ca. 1702 Karen Knob, datter af amtsforvalter Jens Knob, Århus (1682-1750). Olie på lærred, 76 x 63. Rektor Oluf Worms samling nr. 17. Horsens Statsskole. Gift med Oluf Worm.
- 1703 Adam Ernst Christian von Pentz til Mejlgård m. fl. (0.1660-1729). Ovalt maleri på firkantet lærred. Indskrift: A. E. P. Ao 1703. Roskilde Kloster.
Gift 1691 med Birte Kirstine Bille (o. 1673-1703).
- 1703 Birte Kirstine Bille (o. 1673-1703). Ovalt maleri på firkantet lærred. Indskrift: B. K. B. Ao 1703. Roskilde Kloster. Gift 1691 med Adam Ernst Christian von Pentz til Mejlgård m. fl. (o.1660-1729).
- 1703 J (oachim) F(rederik) von Pentz († efter 1703). Ovalt maleri på firkantet lærred. Indskrift: I. F. P. Ao 1703. Roskilde Kloster. Søn af Adam von Pentz.
- 1703 J ... P.... von Pentz († efter 1703). Ovalt maleri på firkantet lærred.
Indskrift: I. P. P. Ao 1703. (mulig forskrivning af I. S. P. (Johanne Sophie von Pentz † 1758).Roskilde Kloster. Datter af Adam von Pentz..
- Ca. 1707 Carsten Worm, (1676-1750) præsident i Ribe. Olie på lærred, 76,5 x 63. Rektor Oluf Worms samling nr. 9. Horsens Statsskole. Søn af Mathias Worm. Gift 1. gang 1703 med Cathrine Endorph († 1705) og 2. gang 1707 med Christiane Marie Foss.
- Ca. 1707 Christiane Marie Foss, datter af læge og kancelliråd Jens Foss (1684-1750). Olie på lærred, 76 x 63. Rektor Oluf Worms samling nr. 8 (?). Horsens Statsskole. Gift 1707 med Carsten Worm. (Tidligere fejlagtigt benævnt Magrethe Ingeborg de Hemmer).
- 1708 Epitafium over Christian Ulrich Schultz til Brejninggård († 1709) og familie. 8-kantet epitafium med 5 ovale portrætter. Olie på træ. De enkelte portrætter er ca. 50 x 75. Brejning kirke, Bølling her., Ringkøbing amt.

Litteratur om Østjylland siden sidst

Af Lars Otto Kristensen

Jeg har erfaret, at Ferdinand Richardts og T. A. Beckers "Prospecter af Danske Herregårde", der udkom 1844-1868, let kan koste 30-40.000 kr.. Ferdinand Richardt (1819-1895) udvandrede i 1873 definitivt til Amerika efter tidligere at have boet der 1855-59.

Han tog originaltegningerne til "Prospecter..." med sig som en slags livsforsikring. "Han har næppe rejst på 3. klasse" skriver museumsinspektør Niels Peter Stilling, Søllerød Museum, i bogen "Danske herregårde og Amerika. Rejser i guldalderens Danmark og pionertidens USA med maleren Ferdinand Richardt", som han har skrevet sammen med den amerikanske historiker, Melinda Young Stuart.

Ferdinand Richardt var en sen guldaldermaler endda af de bedste, og en del af hans værker hænger i Det Hvide Hus. For et par år siden skænkede Richardts efterkommere samlingen af tegninger til Nationalmuseet.

Bogen er udgivet i forbindelse med udstillingen af tegningerne først på Jyllands Herregårdsmuseum, Gl. Estrup (16. juni - 24. august.) og derefter på Søllerød Museum (12. september - 16. november 2003).

Bogen indeholder en katalog over

Ferdinand Richardts tegninger og en gengivelse af et stort antal af dem. De fleste af Østjyllands større herregårde er med, og det særlige er, at de er tegnet inden de rige år i 1870'erne og 80'erne, hvor alt for mange ejere brugte pengene til restaureringer og ombygninger, der sjældent var vellykkede. Frijsenborg har stadig det gamle trefløjede hus i halvanden etage (der står indeni det nye slot), Meilgård mangler en etage, Tirsbæk er stadig hvidt og Rathlousdal er et hyggeligt lille lukket anlæg..

Foruden tegningerne er en del af Richardts malerier gengivet i farver. På omslaget er der således et helt pragtfuldt maleri af Rydhave Slot nord for Holstebro. Richardt var på Rosenholm, men tegningen herfra er en af de få, der er forsvundet.

Et diplomatisk mesterstykke

Også Aakjær er med, tegnet i august 1861 med en blomstrende romantisk have og en lille bro over åen. Formanden for Odder Golfklub, Jens Skovhus, har skrevet en lille bog "Diplomatisk mesterstykke, fra Damsgaard til Golfbane" om de vanskelige forhandlinger, der var med Aakjærs ejer, frk. Ebba Busky-Neergaard, om købet af gården Damsgaard til anlæg an en ny golfbane ved Odder. Der er sagt

og skrevet så meget om Aakjærs mange-årige forfald og genopretningen, der skete på rekordtid. Det skal der ikke rippes op i her, her skal der kun siges, at golfklubben og frk. Busky-Neergaard vandt hinandens tillid og kom til at forhandle i så stor gensidig respekt, at Jens Skovhus, da han i 2000 spurgte om tilladelse til at offentliggøre korrespondancen omkring salget, fik et ja, ”for vi var jo ligeværdige forhandlere. Hvis De vil behandle tingene med den samme respekt, som De plejer, så er det i orden”. Bogen er også en beretning om ”kamp mod nævn, myndigheder og enkeltpersoner” (og økonomiske realiteter!). Naturfredningsfolk nævnes specielt. Der er også en beretning om familien Villefrance, der boede på Damsgaard og havde det smukkeste forhold til familien Neergaard på Aakjær.

Århus oppefra og nedefra

Århus Byhistoriske Fonds vanlige flid har materialiseret sig i Finn Andersens ”Den 3. streng. Den århusianske arbejderkooperation 1884-2002”. Bogen er udgivet i samarbejde med Århus Bymuseum. Engang kunne man leve helt sit liv i ”bevægelsen”, man stemte på ”partiet” boede i bevægelsens lejligheder, hentede sin løn i Arbejdernes Landsbank og blev begravet af Arbejdernes Ligkistemagasin. De tre strenge var partiet, fagforeningen og kooperationen. Der var tryghed og soliditet i det, boligforeningerne byggede gode og sunde lejligheder, og den klassiske socialdemokrat var en hædersmand. ”Vi har sejret ad helvede til” sagde LO-formanden Thomas Nielsen. Arbejdere er blevet som alle andre mennesker med to børn, parcelhus i en forstad, bil i garagen og

ægte hund. Studenter og pædagoger har overtaget de gamle arbejderkvarterer og forvandlet to toværelser til en fireværelser med opvaskemaskine. Det meste af kooperationen er væk, kun Arbejdernes Landsbank, Forsikringselskabet Alka og Brugsen består endnu. En opblussen i Dantaxi blev en kort døgnflue.

Fra Århus Byhistoriske Fond kommer ligeledes ”Se på Århus” med tekst af Henrik Fode og luftfotos af Knud Nielsen. Det er simpelthen 82 sider med luftfotos af by og omegn og en ræsonnerende gennemgang af, hvad man ser og af udviklingen op til i dag.

Trøjborgdrengen og Dokken

Om livet i et af Århus gamle arbejderkvarterer fortæller byens tidligere vicepolitimester, Henning Stampe-Degn i ”Mål ikke din dag i timer. En Trøjborgdreng fortæller.” udgivet af Husets Forlag. For enhver mønsterpædagogisk betragtning har forfatteren haft en frygtelig barndom, for ham var den lykkelig. ”Atamon i glas og krukker sparer både gas og sukker” stod der på reklameskiltene hos købmanden, fiskehandleren kørte rundt i hestevognen med en lille gul fjordhest uden at nogen døde af mangel på fødevarekontrol. Rullekonens søn, der altid alligevel fik en god jul, fandtes ikke bare i novellerne i ”Ved Julelampens skær”. Cykelstyr var beklædt med sort celluloid, man kunne få til at brænde med et forstørrelsesglas. Distriktsbetjenten fik en ”lille ting” i tobakshandlerens bagbutik, og man byttede avis med hinanden, så ”Stiftstidendes” læsere også fik ”Demokraten”, og åndssvage epileptikere og ful-

de var nogen, der var sære, og som man på én gang drillede og var bange for. Lykken var en fast stilling ved kommunen. ”Uanset hvad du vil være, så skal du søge ind til stat eller kommune, der er du sikker på at kunne blive, hvis du passer det, du bliver sat til”, sagde forfatterens far. Det var hans livserfaring, skam få den, der tænker ondt om det.

”Dokken” kommer også fra Husets Forlag. ”Dokken var i 54 år en vigtig del af byens historie og skaffede indtil den chokerende konkurs i 1996 mad på bordet i 800 familier” skrev Århus Stiftstidende, da ”I Dokkens verden” redigeret af Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg udkom. Om konkursen var chokerende kan vel diskuteres, snarere var det måske et under, at Flydedokken overlevede så længe i en tid, hvor næsten alle andre værfter bukkede under. Bogen er skrevet af Dokkens egne folk, og redaktørerne er fra ”Åstedet - arkiv og kulturværksted for den oversete historie”. På Dokken blev der skabt ”virksomhedskultur”, længe inden managementbranchen opfandt ordet. Projekt ”Dokarbejdernes historie – fortalt af os selv” løb fra 1999-2003 og er en aflægger af 68-generationens arbejder/akademiker-romantik, hvor beboelsen over, at arbejdere kunne udtrykke sig som rigtige mennesker ingen ende ville tage, selvom bogen tilfulde viser, at det kan de altså.

Her som alle andre steder var det svært, da de første udlændinge kom. Det endte med, at de forskellige grupper sad sammen med deres egne i kantinen uden at nogen af den grund vrængede ”racister”. Det var jo en kultur, der byggede på

sammenhold mellem ligemænd, grupperne respekterede hinanden, men de respekterede også grænserne.

”Diskret ophold”

Heldigvis er mange af fortidens sociale institutioner blevet overflødige. Fødselsanstalten i Jylland åbnede som en humanitær institution i 1910. Det var dengang unge piger kunne komme i ulykke, annoncer om ”diskret ophold” fandtes endnu i aviserne i min barndom i 1950’erne. Kvindemuseet i Danmark har udgivet ”Fødselsanstalten i Jylland 1910-1996” skrevet af Merete Ipsen og Bodil Olesen. Bogen fortæller om ”forventninger og forløsning, om glæde og taknemmelighed, om vrede og angst”. Den er samtidig en bog om fødselskulturens forandring gennem det århundrede, hvor vilkårene for ugifte svangre ændrede sig radikalt. Fødslerne flyttede fra hjemmene til fødehospitalerne, hvor fødsler helst skulle foregå så ens som muligt, men efterhånden udviklede de sig til at kunne rumme individuelle hensyn, og fædre blev velkomne i føderummene. Ja, og nu kan man gå til fødselsforberedelse for mænd!

Fødselsanstalten var tænkt som en human statsvirksomhed. Den var et sted, hvor ugifte kvinder kunne føde og blive med barnet, indtil de havde fundet fodfæste i samfundet udenfor. Men snart kunne også gifte fødende komme ind, og der blev plads til betalende. De betalende fik naturligvis bedre kost, og strengest blev de ugifte behandlet.

Fødselsanstalten blev efterhånden en normal hospitalsafdeling, og i starten af 1980’erne besluttedes det, at alle fødende i Århus Kommune fremover skulle føde

på Fødselsanstalten. Interessen blev kraftigt stimuleret, da fædre fik adgang til at være med i 1979.

Bygningens monumentale og elegante ydre kunne ikke dække over, at det indre var blevet svært gammeldags, og i 1996 flyttedes virksomheden til det nye hospital i Skejby. Huset tjener stadig medicinen og rummer i dag Det sundhedsvidenskabelige Bibliotek, som er en del af Statsbiblioteket.

En oplagt gave

Købstadmuseet Den Gamle By er Århus største turistattraktion. En oplagt gave til gæster og til slægt og venner i udlandet er ”Den Gamle By. Et vindue til historien” af museumsdirektør Thomas Bloch Ravn. Den er også er udgivet på tysk og engelsk. Bogen er usædvanligt smukt illustreret med godt 500 farvefotos af Knud Nielsen. Den er naturligvis en gennemgang af Den Gamle Bys historie fra 1914 (1909) til i dag med udførlige lister over de personer, der har været tilknyttet. Der er en kort og præcis beskrivelse af de enkelte huse og deres historie og af samlingerne i dem. Fortidens boligkultur står levende, og et rids af købstædernes udvikling indrammer den. Meget af det kan man læse andre steder, men nyt og fængslende er afsnittene om restaurering og bevaring, hvor man bestræber sig på aldrig at springe over, hvor gærdet er lavest. Der bruges altid de originale materialer. Plasticmaling findes ikke i Den Gamle By! Man har lagre af gamle materialer fra nedrivninger rundt i landet, og byens håndværkerne får lov at bevare håndværket. Det er de samme principper, som tømremester Helge Kraglund har brugt ved sine restaureringer af Den Gam-

le Skole i Harlev, + huse i Tønder, Sønder-
skov Slot, husene i Mejlgade, Guldsmed-
gade og Fiskergade og ikke mindst:
Hovedbygningen på Faurskov, hvor han
selv bor.

Idræt i Aarhus er ikke bare AGF, der ikke så meget er en idrætsklub, men snarere et børsnoteret aktieselskab med højt-betalte gladiatorer og arbejdsfaciliteter, der bygges af kommunen. En idrætsfor-
ening i klassisk forstand er derimod Skovbakken, der blev 75 i 2002 og er Vejlbjby-Risskov Idrætscenters største kunde. Jubilæumsskriftet hedder noget så nøgternt som ”Idrætsklubben Skovbakken 1927-2002”. Det er på 139 sider og en solid gennemgang af hele klubbens og de mange afdelingers historie sluttende med ”værdier og visioner”, især ”værdier” skal man jo have, ordet er gratis og det eneste ”smarte” i bogen. Til gengæld får man det at vide, man lukker bogen op for.

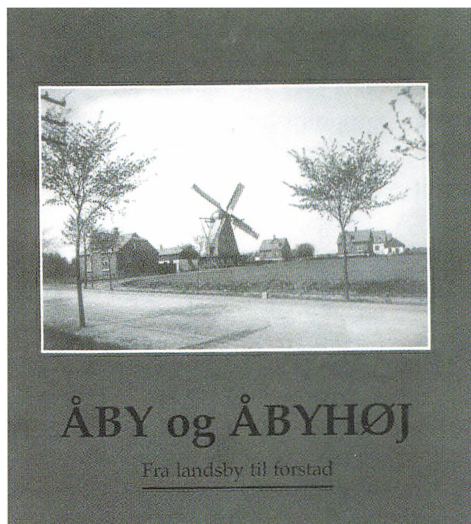
Århus Døveforening fyldte 100 år den 18. september 2003. Den dag i 1903 mødtes 11 døve på restaurant Enigheden og stiftede foreningen ”Effata”, der betyder ”Luk dig op”. Det mere moderne navn fik foreningen i 1985. ”For 100 år siden var der ikke stor forskel på døv og dum” skrev Århus Stiftstidende i sin anmeldelse af bogen ”Uhørt - 100 år set med døves øjne”, udgivet af Døveskolens Materialecenter i Aalborg, ”i dag er foreningens medlemmer beskæftiget i stort set alle erhverv”. Bogen er flot udstyret og på 120 sider.

Før folkebibliotekssystemet blev færdigudviklet i første trediedel af 1900-tallet, var herregårdsbibliotekerne ofte de

eneste større biblioteker på deres egn, og de tjente tillige som biblioteker for de boginteresserede på egnen. "Biblioteket på Moesgaard" (Moesgaard Museum, 2003) er historien om det bibliotek, der blev påbegyndt af baron Gyldenkrone formentlig i begyndelsen af 1800-tallet, og som i 1820 bestod af 3000 bind. Bøgerne stod i det ovale biblioteksrum på førstesalen ud mod parken. Efter baronens fallit i 1822 blev det spredt for alle vinde, men meget blev købt tilbage af amtmand Thorkild Dahl, der i 1844 købte hele gården og efterlod sig et bibliotek, der - længe efter hans død - i 1918 blev opgjort til 18.000 bind. Historikeren Søren Løkkegaard foretog i 2001 en gennemgribende revision af bogsamlingen og benyttede samtidig lejligheden til at skrive den lille bog, som Forhistorisk Museum bruger som gave til venner og bekendte. Biblioteket var som de fleste herregårdsbiblioteker et brugsbibliotek, så historie, topografi, jura og landbrug er stærkt repræsenteret. Også den klassiske skønlitteratur, dansk og udenlandsk, er der, "men halvfemsernes mænd nåede aldrig ind", som forfatteren baron Palle Rosenkrantz med tilfredshed skriver i "Dansk Adel" fra 1932!

Fra landsby til forstad

Åbyhøj fik sit navn i 1902. Ved 50-året i 2002 udgav Aaby-Aabyhøj lokalhistoriske Forening med Per Godsk i spidsen bogen "Aabyhøj. Fra Landsby til Forstad". Åby er opstået ved en slyngning af åen i 800-tallet, og i 1769 boede der i Åby Sogn 185, der i 1860 var blevet til 288. Tilflytningen fra Århus bragte i 1906 folketallet op på 843. Bogen er en fortælling

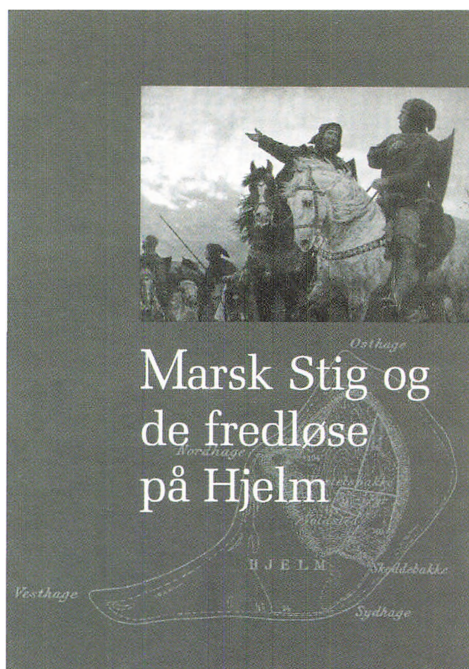
om stort og småt gennem 100 år. En dybtgående gennemgang af sognets historie kan findes i August F. Schmidts "Aaby Sogns Historie" 1-2, 1941-43. Landbrug og gartnere afløses allerede før 1. verdenskrig af industri og service, flagskibene var Frichs Fabrikker, der måtte lukke i 1980, og Rammefabrikken Jyden. Der er kapitler om industrivirksomhederne, detailhandelen, kulturen (det var biografen), sygekassen, lægerne, trafikken, lokalstyret og vagtværnet i de politiløse dage under besættelsen, de rekreative områder og kolonihaverne. Skolerne har hver deres afsnit. Der er ni sider om besættelsen. Kirkerne og det kirkelige liv er grundigt beskrevet. Spejderkorpsene har hver deres afsnit, og idrætslivet er ikke glemt. Og til sidst erobrede Århus Kommune de gode skatteydere hjem, hvor de tjente pengene, ved kommunalreformen i 1971. Alle afsnittene er levendegjort med personlige erindringer og mange gode fotos.

Det historiske udgiverværksted i Grenaa har ladet Ove Højfeldt Lund berette om sin barndoms landsby i "Hyllested Skovgaarde, erindringer" (2002). I første afsnit gennemgås landsbyen gård for gård. Andet afsnit er Ove Højfeldt Lunds egne barne- og ungdomserindringer, hvor skolen er i centrum.

Det lovløse Djursland

"Marsk Stig og de fredløse på Hjelm" er redigeret af Pauline Asingh og Nils Engberg og udgivet af Ebeltoft Museum og Jysk Arkæologisk Selskab (2002). Justitsmord eller ej, Marsk Stig Andersen og hans håndgangne mænd blev i hvert fald dømt for mordet i Finderup Lade i 1286. De slog sig - som fredløse efter at de var trådt i den norske konges tjeneste - ned på øen Hjelm ud for Ebeltoft, hvor de forskansede sig i tre borge, hvis konturer stadig kan ses på luftfotos. De skulle samtidig have bortført nogle af kongens møntmestre for at underminere statsfinanserne ved at slå falsk mønt.

I middelalderåret 1999 besluttede man at udgrave borgene, og det er resultatet af to somres arbejde, der foreligger. Sandsynligvis var befæstningen tænkt som den norske konges brohovede i et forsøg på at erobre Danmark. Der blev under udgravningerne fundet et væld af møntværktøjer og hel- og halvfærdige mønter. Man har også fundet ud af, at de fredløse avlede kaniner. Sikkert for at få afveksling i fiskemenuen, - der er et helt kapitel om de fredløses måltider. Der er kapitler om øen både før og efter Marsk Stig. Efter sløjfningen af befæstningen i 1308 blev øen ubeboet kongeligt domæne, og i 1631 gik

den over til en anden marsk, rigsmarsk Jørgen Skeel til Gl. Estrup, men først i 1730 blev den igen beboet af en enkelt opsynsmand. I 1856 kom der et fyr og dermed en fyrmester. I mange år levede øens forpagtere hovedsagelig af at indsamle mågeæg. Da dødsboet efter lensgreve Christen Scheel solgte Gl. Estrup i 1929, beholdt arvingen, lensgreve Jørgen Scheel, endnu nogle år øen som den sidste rest af det Skeel/Scheel-ske godsimperium. Da lensgreven døde i 1941, blev den solgt og er nu igen ubeboet. Øen har fået sin historie, flot illustreret.

Heller ikke Norddjursland har altid været lovlydigt område. Hvem husker ikke de glade dage, da cigaret- og spritsmuglere som Ricardo-brødrene forsynede selv de hæderligste mennesker med cigaretter og noget til glasset i den anden hånd.

Nogle af vi unge studenter havde ligefrem faste leverandører. En mørk efterårsnat mellem d. 20. og 21. november 1967 gik endnu en landsætning ved Bønnerup godt, beretter Leon Owild i "Smuglerkongen - gangsteren, millionæren, mennesket" (Forlaget Prudentia, 2003). Først var landsætningen dog blevet aflyst, da der kom så mange, at det nærmest blev en folkefest, og det var for farligt! De lokale trissede hjem, men de professionelle blev, og endnu engang gik det godt. Organisationen var de første år lidt primitiv, for kunne man ikke finde det rette sted på kysten, vadede man bare i land og spurgte bageren om vej. Senere svejsede de fælles fængselsophold dog folkene sammen, man kunne jo ligeså godt holde navigationskursus, når nu man var samlet.

Det var farverige folk!

Fra konditori til kro

Når man kommer forbi Venge Klosterkro, tror man, at den har ligget der i hundreder af år. Og så er sandheden, at den er opstået af et konditori, som en solid landhusmoder købte i 1949 og i 1967 gjorde til en rigtig kro med spiritusbevilling. Asta Jensen skriver i bogen "Mine erindringer" (2002) egentlig slet ikke om sit livsværk. Det er en bog om familie, opvækst, pladser i huset, arbejde som hjemmesyerske, og da hun og hendes mand havde købt konditoriet, begyndte de at sælge begraveskaffe.

Uddannelsen var nogle måneder på husholdningsskole som ung og teoribogen en bog med håndskrevne opskrifter. Og så kunne en sund jysk bondeforstand jo godt se, at i 1960'erne, da folk flyttede fra land til by, og folkene forsvandt fra

ASTA JENSEN

Mine
erindringer

gårdene, begyndte de, der blev tilbage at holde deres familiefester "ude". Spiritusbevillingen søgte de i 1967, da de havde et sølvbryllup fra Brabrand, der meget gerne ville have vin, og alt det administrative bøvvl lærte man sig henad vejen. Og pludselig stod der en virksomhed, hvor der er 30 mennesker med til der årlige personalefest, og hvor Asta Jensen blev den kreditforeningen ansatte som genopretter, da en mindre heldig efterfølger havde kørt foretagendet ned. Og da kroen igen var i drift, vender man tilbage til familien, der har været meningen med livet og med bogen. Det er en meget jysk bog!

På forsiden af "Hornslet Borgerforening i 100 År - 1903 - 14. januar - 2003" af Bent Vestergaard er der et billede af traktørstedet Brogaarden overfor kirken. I skrivende stund står kun ydermurene til-

Hornslet Borgerforening i 100 år

bage, men de bliver stående, og hele indmaden fornyes. Borgerforeningen startede som håndværkerforening med det formål at organisere en aftenskole for byens lærlinge. Teknisk skoles 50 års jubilæum i 1953 blev samtidig foreningens. Aktiviteterne, fester, udflugter, dilettantkomedier osv. fik imidlertid mange andre end håndværkerne til at melde sig ind. Rottebekæmpelse og et meget aktivt skydelaug blev det også til, og gadebelysning sørgede foreningen for. Afsnittet ”De sidste 30 år” viser i kronologisk orden en stadig spillevende forening.

Endnu for 100 år siden var det ikke ret mange, der flyttede længere væk, så det lokale sammenhold var en given ting. I dag er en stor del af enhver lokalitets indbyggere tilflyttere. Så ”kend din nye by”-

bøger er blevet et godt middel til at styrke sammenholdet. Spørring Borgerforening har derfor lavet ”Landsbyen Spørring”, der blev uddelt til alle lokale husstande. På 39 sider er landsbyens historie, gårde og arbejdspladser beskrevet. Der er ”aktiviteter”, foreninger” og ”offentlige tilbud”, ”Spørring i tal” og stemmefordelingen på valgstedet på Spørring Hotel 1981-2002.

Typisk for mange andre landsbyer end bare Spørring er de fem kort over erhvervsvirksomheder før 1900, 1900-1950, 1950-1980, 1980-2000 og 2000-2003. Antallet før 1900 er ca. det samme som i dag, og de små forretninger og håndværksmestre er forsvundet. Der mangler egentlig en statistik over antallet af biler, så man kan se, at folk snildt klarer sig alligevel.

Jens Erik Rahbek har været på et større gravearbejde, da han stod for ”Jubilæumsskrift. Søften Gymnastikforening. 100 år” (2003). Mængden af nedskrevne kilder var her som de fleste steder beskednen, og brugbare mundtlige kilder til den første tid var der heller ikke mange af. Foreningens historie fylder derfor kun 20 af de 75 sider. Men herefter skrives en række begejstrede afsnit af dem, der stadig holder liv i ”52.000 timers sport og samvær om året”. Der er stadig bordtennis, badminton, fodbold, håndbold, tennis og endda petanque, - de har fået hver sit afsnit. Dilettanten uddøde dog i 1984, men traditionen videreføres i Søften Forsamlingshus regi. Meget naturligt er der også et rids af byens historie og statistikker over medlemstal og aktiviteter. Det er faktisk ret forbavsende, at medlemstallet

har været stærkt stigende de senere år fra bundrekorden 80 i 1982 til 258 i jubilæumsåret.

”Arkitektur Guide Jylland” af arkitekten og byplanlæggeren Olaf Lind (Arkitektens Forlag 2002) indeholder svar på, hvem der byggede hvad med 296 lokaliteter over hele Jylland. Af de 342 sider behandler de 108 Østjysk Hjemstavns områder. Den er god at have i handskerummet på bilturen, når man vil vide, hvem der har tegnet Gjellerupparken, Vor Frue Kirke, Moesgaard, Ridehuset og Toldkammeret i Århus, Administrationsbygningen ved Fuglsang Savværk, Kulturhuset i Skanderborg, Anholt Fyr - i alt 110 markante østjyske gamle og nye arkitekturværker. Afsnittet indledes med en grundig og præcis kulturgeografisk beskrivelse af Østjylland, og alle illustrationer er i farver.

Østjysk energi

Danmarks naturlige næringsveje, landbrug, fiskeri og skibsfart, har altid været knyttet til vand og jord. Energien var vand-, vind- og muskelkraft, der gav landet den smule industri, vi havde før

dampmaskinen og elektriciteten. ”Vandmøllerne ved Salten Å” af Palle Kousgaard (Forlaget ”Vinden Vender”, 2003), er et led i et større lokalhistorisk forskningsprojekt, som Palle Kousgaard har været i gang med i 4 år ”med nogen fondsstøtte og megen egenfinansiering”. Der har tidligere været skrevet om møllerne, men en række forfattere har oftest gentaget og forstærket hinandens fejl.

Forfatteren skrev bogen ”Hvor heden før var gold, nu skov og læhegn findes”, ved St. Hjøllund Plantages 125 års jubilæum i 2000. Det var den, der gjorde det klart, at møllerne krævede deres egen bog, der beskriver møllekomplekset Nørre Mølle (senere Katrinedal) og Bryrup Mølle/Krude Møllesamt Lystrupsminde, alle i Bryrup Sogn og Ansø Mølle, Silstrup Mølle, Skærbæk Mølle og Lykkensprøve i Vrads Sogn. Værket, som er med 85 illustrationer og særdeles veldokumenteret med righoldige litteraturhenvisninger, er på 192 sider. Forfatteren er civilingeniør, landmand og autodidakt historiker. Hvem vidste, at der i den fattige egn på Nørre Mølle i 1700-tallet var et kobberværk og tre jernværker, der var blandt landets største?

Formandens beretning 2002/2003

Af Karen Margrethe Sørensen

Bladet i bogen sig vender, Østjysk Hjemstavn vender også et blad. Og der er tid til at tænke tilbage på året, der gik.

Østjysk Hjemstavn's generalforsamling blev afholdt den 16. november på Kulturcenter Frederiksberg i Århus. Næstformand N.P. Boye Nielsen blev enstemmigt valgt til dirigent. Alle bestyrelsesmedlemmer blev genvalgt, og derudover supplerede bestyrelsen sig med Tage Frank fra Gjern.

Bestyrelsen er på 15 personer plus redaktøren, som dækker over 10 forskellige kommuner. Vi sætter en ære i at være en bestyrelse med stor geografisk spredning i vort område.

Regnskabet viste en positiv tendens, og kontingentet blev derfor uforandret til 110 kr. plus porto 20 kr. Det er ottende år i træk at kontingentet fastholdes uforandret. Der blev givet et hurtigt tilbageblik over kontingentet, der i 1936 var på 3 kr., og i 1966 var kontingentet steget til 13. kr.. I 1976 blev det sat op til 15. kr., og i 1991 var kontingentet 100 kr. inklusiv porto, og fra 1996 blev kontingentet fastsat til 110 kr. plus 20 kr. i porto.

Redaktør Ken Richter fik megen ros for den nye årbog, og samarbejdet med Ry Bogtrykkeri har også været godt. Flere trykkerier har tilbudt sig, men prismæssigt

har der ikke været nogen særlig forskel, så derfor ingen grund til at skifte trykkeri.

TV Danmark havde et længere indlæg omkring årbogen, og flere dagblade og ugeaviser refererede fra årbogen.

Flere og flere går ind på vores hjemmeside og ser, hvad der sker, ligesom indholdsfortegnelserne tilbage til 1936 er indsat. Der kan slås op på 941 artikler skrevet af 447 forfattere.

Efter generalforsamlingen holdt fhv. Århus-borgmester Thorkild Simonsen et foredrag om tilblivelsen af Århus Musikhus. Det var et levende, inspirerende fore-

Museumsdirektør Lars Holleufer, Århus Bymuseum, stod i spidsen for en byvandring i havebyen Risskov og Marienlund. (Foto: Jørn Kirkegaard)

drag med glimt fra Byrådets arbejde, samarbejdet i bystyret, pressen og byen, om hvem der var for de forskellige ideer og tanker, og også hvem der var imod at bygge et stort og flot musikhus. I dag ved vi alle, at Århus Musikhus er et strålende eksempel på fremsynethed og en perle for Århus Kommune.

Turudvalget har atter igen i år lavet et flot program. Over 350 medlemmer har været med til foredrag og udflugter i det forløbne år. De to foredrag i foråret var vel tilrettelagt og begge med inspirerende indhold. Besøget i Den Gamle By med rundvisning af Benno Blæsild og kaffe i Si-

monsens have var en god og interessant aften, hvor mange havde fundet vej til dette arrangement.

Herefter fulgte byvandringen i havebyen Marienlund og Risskov. En aften med fortælling af Bymuseets direktør Lars Holleufer. En fin aften og et meget interessant emne "Havebyen Marienlund" og en spadseretur igennem Risskov ned til vandet, forbi den gamle skydepavillon og vejret var meget fint, så vi havde en aldeles hyggelig aften.

Herregårdsturen gik til Aunsbjerg ved Kjellerup, hvor Holger Preetzmann fortalte om godsets historie, dets restaurering

Holger Preetzmann fortale om godset Aunsbjerg ved Kjellerup. (Foto: Jørn Kirkegaard)

Formand Karen Margrethe Sørensen takker godsejer Koed Jørgensen for modtagelsen på godset "Julianelyst" ved Østbirk. (Foto: Niels Peter Boye-Nielsen)

og i det hele taget hvordan godset blev drevet. Derefter var vi i Thorning kirke, hvor præsten Jesper Langballe fortalte om kirken og dens tilknytning til Blichers museum.

Heldagsturen gik til Ulfborg plantage og videre til godset "Nørre Vosborg", hvor vi fik en virkelig beretning om dens historie og dens mangel på økonomi for at holde tidens tand fra dørene. Efter en dejlig middag besøgte vi Strandingsmuseet i Torsminde, hvor eftermiddagskaffen blev nydt med rigtig gammeldags lagkage lavet af en ægte ung københavner, der skar for og delte store stykker ud til de, der kunne tåle det.

Sidste tur i denne sæson gik til Julianelyst, Koed Jørgensens velholdte gård. Han ejer i dag også Åkjær gods ved Odder. Familien viste os rundt både ude og inde og fortalte om Julianelyst og dets historie, og hvordan de ser på fremtiden.

Bogforlaget har ligget stille i nogle år, men der ligger et fint materiale omkring Constantinsborg, som Jørgen og Bente Pontoppidan har samlet igennem årene.

Søhelten Peder Skram har sit eget mindesmærke ved kirken i sin fødeby Østbirk. (Foto: Niels Peter Boye-Nielsen)

Tilladelse til udgivelse fra den nuværende ejer er også givet. Østjysk Hjemstavn arbejder sammen med Byhistorisk Fond videre på bogen om Constantinsborg.

Østjysk Hjemstavn er meget taknemmelig for de mange tilskud, der gives. Besty-

relsen er glad for den opbakning, der gives til vort arbejde.

Desuden vil jeg gerne takke bestyrelsen for det arbejde der lægges i foreningen, og for den store interesse der vises. Det kan blandt andet ses i det fremmøde, der er til bestyrelsesmøderne.

Østjysk Hjemstavn lægger også vægt på den store medlemsinteresse, og vi har i år en fremgang på omkring 34 medlemmer. Så de 1000 medlemmer kan måske nås i de kommende år.

Deltagerne fik lejlighed til at kigge nærmere på omgivelserne ved Nørre Vosborg. (Foto: Jørn Kirkegaard)

Vejen til arkiverne

Alle danske lokalhistoriske arkiver er det nu muligt at finde via internettet på adressen:

www.lokalarkiver.dk

Herfra er det muligt at klikke videre på

”Arkivvejviser” og få samtlige adresser, telefonnumre og åbningstider.

Husk også at se på hjemmesiden for Østjysk Hjemstavnsforening på adressen:

www.aarhus.bynet.dk/foreninger/oestjysk-hjemstavn